

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE
OCCIDENTALIS
HISTORICA

1/2020

Plzeň 2020

STUDIE

Pichlové z Pichelberka a sourozenecký spor o dědictví

Jan KILIÁN

Abstract: The first part of the study deals with the origin of the family Pichl of Pichelberk, the fate of its members and the development of their modest property domain. Part two is a description and analysis of their sibling dispute over the inheritance between one brother and five sisters around 1615, that caused the formation of two antagonist groups and a complete separation between the closest relatives.

Key words: Bohemia; Early Modern Time; Pichl of Pichelberk; Nobility; Dispute over Inheritance

O rodině středočeských vladkyň Pichlů z Pichelberka toho dosud nevíme mnoho. Příslušníky rodin s přídomkem z Pichelberka sice dokážeme na Chebsku a Loketsku sledovat již od středověku, ale ti se svými vnitrozemskými jmenovci už neměli v 16. století nic společného. Vlastně známe jen dvě generace středočeského rodu, objevujícího se poprvé až po polovině 16. století a vymírajícího po meči někdy v počátcích třicetileté války. Pichlové žili na tvrzcích poblíž Berouna, v Chrustenicích a ve Vysokém Újezdu, ale od počátku 17. století díky Jiřímu měli také prostorný dům v Praze na Malostranském náměstí. Jiří Pichl strávil dlouhá léta na nižších postech v říšské dvorské kanceláři a svou službu habsburskému domu uzavřel sedmnáctiletým vykonáváním funkce nejvyššího dvorského poštmistra. Jeho jediný syn a pět dcer se po jeho a matčině smrti dostali na samém prahu českého stavovského povstání do vleklého a tvrdého sporu o dědictví, který se dostal až před císaře. Díky dochovaným zdrojům je dnes možné tento sourozenecký svár sledovat, a to včetně mnoha zajímavých detailů.

Büchlberg, dělicí se na Velký (Groß-) a Malý (Klein-), leží v Horní Falci poblíž města Mitterteich. Pichelberkem bylo také Boučí na Sokolovsku, dnes součást Dolních Niv. Souvislost mezi oběma lokalitami a spojitost přes shodnou šlechtickou rodinu nelze vyloučit. Ona česká ves je doložena od počátku 14. století, kdy byla majetkem předního chebského rodu Notthafftů,^{1]} měnila však majitele častěji a mezi jejími držiteli najdeme i Pichelberky. S těmi se vzápětí setkáme především coby s předními měšťany v říšském městě Chebu, kde tvořili elitu společně třeba se Šliky nebo Junckery a pravidelně zastávali

[1] O rodu Notthafftů monograficky Karel HALLA – Harald STARK – Volker DITTMAR (red.), *Po stopách šlechtického rodu Notthafftů. Notthaffti v Čechách a v Bavorsku*, Cheb 2006.

přední místa v městské správě, na postech radních i purkmistrů.^{2]} Ve svém erbu však měli rybu – pstruha, což je zcela odlišné znamení, než jaké na svých znacích nosili Pichlové z Pichelberka.^{3]} Ti patrně nebyli příbuzní ani s Hertenbergy z Pichelberka, rovněž někdejšími držiteli Boučí, které si uchovali i po bělohorských událostech. Jeden z Hertenbergů se tehdy dokonce stal hejtnanem Loketského kraje, jiný přesídlil na Starý Rybník, zatímco Boučí se stalo součástí nosticovského sokolovského panství.^{4]} Obě rodiny byly jazykově německé a dlouhodobě spojené s Chebskem a Loketskem.

Naproti tomu Pichlové z Pichelberka se profilovali jako drobná šlechta jazykově česká a usedlá ve středních Čechách. Což v žádném případě neznamená, že nemohli mít původ v uvedené oblasti na západě království. Při početnosti chebských Pichelberků by nebylo zase tak obtížné si představit, že některý z nich se někdy na přelomu středověku a raného novověku vydal hledat štěstí směrem k Praze, možná přímo do ní, do služeb panovníka nebo nějakého velmožského rodu. Mohl si vydobýt uznání, potvrzení ve vladyckém stavu, ale – proč by měnil starobylý rodový erb? Na tomto místě bych mohl dále vršit jen ničím nepodložené hypotézy, přesto je jedna z nich natolik lákavá, že se tohoto troufalství dopustím. A sice, že Pichlové z Pichelberka neměli s chebskými Pichelberky nic společného, že mohli být původně pražskou měšťanskou rodinou Pichlů, případně Pichlů, která díky úřednické kariéře získala povýšení mezi vladyky, vlastní erb a přídomek z Pichelberka. Vysvětlovalo by to jak jejich vazbu na hlavní město království a na střední Čechy, tak důsledné a výlučné používání češtiny v dochovaných dokumentech.

Z dějinné anonymity vystoupil v březnu 1560 Tomáš Pichl z Pichelberka, když za čtrnáct set kop grošů českých koupil od Jindřicha Hrobčického z Hrobčic drobné zboží Chrustenice,^{5]} v sousedství Loděnic na Berounsku.^{6]} Oženil se s Benignou z Nyštic a měl s ní syna Bernarda a dcery Hedviku, Annu a Marii. Zakoupený statek se skládal ze vsi Chrustenic s tvrzí a se dvorem a z několika drobnějších nemovitostí v okolí. Dnes již dávno zaniklá chrustenická tvrz, jejíž přesná poloha není ani známa, se tak stala novým domovem vladycké rodiny. Po pár letech ale její obyvatelé zažili velmi dobrodružnou příhodu, která silně zpochybňovala bezpečnost venkovských tvrzí.

2] Srovnej František KUBŮ, *Chebský městský stát. Počátky a vrcholné období do počátku 16. století*, České Budějovice 2006, s. 39, 55, 75, 80, 81, 83–87, 136, 156.

3] Znak Pichlů z Pichelberku byl čtvrcený, ve dvou polích (1. a 4.) se nacházel vzpřímený lev s korunkou, další dvě (2. a 3.) sestávala ze čtyř kolmých břevien. Srovnej např. NA Praha, Wunschwitz, inv. č. 888, karton 27 – Pichelbergové.

4] Podrobně Jan BOUKAL, *Tvrz Boučí (Pichelberk)*, Hlávka. Zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka XXVIII, 2017, č. 2, s. 20–22.

5] Srovnej např. Franz Alexander HEBER, *Böhmen Burgen, Vesten und Bergschlösser* VII, Praha 1848, s. 83 – o rodině Pichlů na Chrustenicích.

6] NA Praha, DZV N 13, fol. K 3.

V sousedních Nenačovicích žil tehdy pastýř Ondřej („Vondra“) Němec. Pastýři obecně patřili ke spíše okrajovým společenským vrstvám a mnohdy i k pochybným individuům, balancujícím na hranách kriminality a trestního práva. Nenačovický usedlík tuto premisu naplnil zcela. Nestačilo mu, že Tomáši Pichlovi ukradl z jeho stáda patnáct skopců a šest jehňat, které dohnal do Prahy a tam prodal. Objevil rovněž slabiny chrustenické tvrze a dal dohromady šestičlennou tlupu výtržníků, která se odvážila vykrást navzdory majitelově přítomnosti jeho šlechtické sídlo. Němec s kumpány slezl – neznámého data a denní hodiny, možná i za bílého dne – po žebříku chrustenickou tvrz a ukradl v ní okovanou truhlu s penězi, cenným šatstvem a jinými věcmi. Za pomoci provazů ji spustili z okna dolů, odnesli ji do lesa, kde truhlu ovčákou dýkou otevřeli a lup si rozdělili. Z kořisti byli asi natolik nadšení, že zapomněli na opatrnost a inkriminovanou dýku, předmět doličný, na místě zapomněli. Vystrašený Pichl, loupeži přítomný, si při akci násilníků nemyslel nic jiného, než že jej uvedení chtějí „zamordovat“, protože na tvrzi pobrali i ručnice. Tak daleko ale Ondřej Němec s kumpány přece jen nezašel, ačkoli i podobné případy jsou z tehdejších Čech známy.^{7]} Jedním z pachatelů byl také Michl alias Michálek, Pichlův čeledín. Jistě velmi povedený služebník, když kromě tohoto skutku dokázal svému pánovi ještě předtím ukrást během jedné noci dobré čtyři desítky ovcí, odvést je do Prahy a prodat tamnímu řezníkovi. Ovčák Němec byl po určitém čase dopaden Berounskými a podroben útrpnému právu. Bolestivá muka jej dohnala jak k přiznání krádeže ovcí, tak k vyloupení chrustenické tvrze, i k udání jmen společníků. Jeho osud se naplnil někdy před začátkem května 1567 na berounském popravišti. Mělo ale trvat ještě další tři roky, než do rukou spravedlnosti padl Michl. Tomáše Pichla, coby vrchnost nevděčného čeledína, o tom informoval hejtman Kouřimského kraje Ondřej Nebřehovský z Nebřehovic a na Pyšelicích, společně se sdělením, že dopadený lotr jím bude eskortován před městský soud v Kouřimi. Pichl se chtěl do tohoto krajského města vypravit osobně, jenže chatrné zdraví mu v tom zabránilo, a tak pověřil svého služebníka, aby byl na jeho místě při Michlovi mučení a ptal se po věcech, které mu ukradl. Spíš než samotných věcí, které si provinilec stěžl ponechal, se mohl dopátrat informace, kde a komu je prodal. Jenže tím naše znalost celé kauzy končí – i když Michl vzal nepochybně stejný konec jako Ondřej Němec.^{8]}

7] Jedním z nejznámějších případů je zavraždění Ludvíka Loreckého z Elkuše a jeho synů poddanými, ačkoli v tomto případě měl zločin jiné motivy. Alexandr DEBNAR, *Nová zjištění a přehodnocení pohledů na okolnosti vražd Loreckých z Elkuše spáchaných dne 24. 8. 1571 v Šamonicích*, in: Sborník k 400. výročí Blatné. Sborník vlastivědných prací vydaných k 400. výročí povýšení Blatné na město, Blatná 2001, s. 69–127. Obecně ke kriminálním živlům zvláště Jindřich FRANCEK, *Dějiny loupežnictva. Zloději, loupežníci, pytláci v českých dějinách*, Praha 2002.

8] ANM Praha, Genealogická sbírka H, karton H45 – Pichl z Pichlberku: A) 2. května 1567 vysvědčují Berounští poslední slova v Berouně popraveného Vondry Němce ze vsi Nenačovic,

Z výše uvedeného mimo jiné vyplývá, že Tomáš Pichl měl na Chrutenicích nemalé stádo ovcí, které produkovaly kromě vlny také maso a mléko. Choval je nepochybně při místním dvoře, kde můžeme očekávat další živočišnou a rostlinnou výrobu. Okolní husté lesy poskytovaly dostatečné množství dřeva, snad jej bylo dost i na export. O pivovaru, rybnících či dalších režijních podnicích (s výjimkou jednoho mlýna) není nic známo.^{9]} Uniknout by nám nemělo ani Pichlovo tvrzení z roku 1570, že se nemůže vydat na cestu do Kouřimi kvůli svému podlomenému zdraví. Mohlo jít totiž o potíže, které stály za jeho předčasným skonem, jehož přesné datum neznáme. Jisto je jen, že na počátku osmdesátých let již mezi živými nebyl.

Po pěti letech držby, v roce 1565, zapsal Tomáš Pichl Chrutenice do desek zemských svému synovi Bernardovi a ženě Benigně. Bernard však zemřel v útlém věku ještě před ním a jiného přímého mužského dědice Pichl neměl. Statek proto odkázal bratrovi Jiřímu, kterého určil i za poručníky svých dcer Anny a Marie. Ani Hedvika už totiž nežila. Tato dívka našla místo posledního odpočinku v loděnickém kostele, kde si kopii jejího náhrobního kamene z červeného mramoru o půl druhého století později pořídil baron Wunschwitz.^{10]} Anně a Marii měl strýc Jiří po jejich dospění vyplatit po sto kopách, pokud by zemřely, měly peníze dostat Jiřího dcery. Jiřího mužský dědic tedy očividně dosud nebyl na světě. Ovdovělou Benignu Pichlovou z Nyštic měl švagr uspokojit financemi (250 kop grošů českých) nebo odstoupením dvora ve Lhotce u Berouna a doplatkem ve výši sto padesáti kop.^{11]}

Vzhledem k okolnostem se zdá, že Tomáš Pichl získal povýšení mezi vладыky jen pro svou osobu, případně pro své přímé potomky, zatímco na bratrovu linii se nobilitace nevztahovala. Mladý arcivévoda Matyáš, pozdější císař, měl totiž v březnu 1579 psát českému rytířstvu a doporučovat mu Jiřího Pichla, který žádal o přijetí mezi ně.^{12]} Zatím marně. Možná už v tu dobu byl registrátorem říšské dvorské kanceláře a současně i gegenhandlerem, tj. jakýmsi kontrolorem kancelářských poplatků.^{13]} Jiří, snad jako Tomáš původně pražský měšťan, zdědil Chrutenice a pracoval tedy v byrokratickém aparátu pro

pastýře. B) Dopis Tomáše Pichla Kouřimským, Chrutenice, v sobotu po Velikonocích 1570.

9] K režijnímu hospodaření na šlechtických panstvích a statcích mj. Jaroslav ČECHURA, *Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*, Český časopis historický 90, č. 4, 1992, s. 507–536 či Marek VÁŘEKA, *Režijní velkostatek na předbělohorské Moravě*, Prostějov 2018.

10] NA Praha, Wunschwitz, inv. č. 888, karton 27 – Pichelbergové. Starý loděnický kostel včetně Hedvičina náhrobníku zanikl při pozdější barokní přestavbě.

11] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

12] Joseph CHMEL (ed.), *Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien*, Wien 1840, s. 57.

13] Obě funkce prokazatelně zastával o tři roky později. Srovnej Peter FLEISCHMAN ZU FRANCKENDORF, *Description*, Augsburg 1582, s. 55. (Jedná se o soupis úředníků za císaře Rudolfa II. k uvedenému roku).

habsburské císaře a toužil po povýšení do rytířského stavu. Této společenské mety dosáhl až v listopadu 1586, kdy byl na zemském sněmu přijat mezi rytíře,^{14]} korektněji řečeno mezi vladyky. Nebyl už tehdy zřejmě žádným mladíkem, protože vezmeme-li doslova prohlášení císaře Rudolfa II. z roku 1590, že Pichl vykonal platné služby nejen jemu, ale i jeho předchůdcům (tj. v množném čísle), pak musel svou kariéru zahájit již za vlády Ferdinanda I. a narodit se nejpozději kolem roku 1540. Rudolf II. Pichla při uvedené příležitosti označoval za registrátora, tj. za jednoho z mnoha nižších úředníků, ve dvorské říšské kanceláři. Čerstvý vladyka císaře žádal, aby mu za jeho věrné služby daroval louky poblíž Chrutenic, zvané Březové, které odněmětí náležely ke komornímu panství Křivoklát a které za stanovený plat využívali poddaní z Chrutenic a také církevní poddaní ze vsi Železná. Rudolf II. žadatelé vyhověl.^{15]}

Uplynul jen poměrně krátký čas a Pichlova kariéra dosáhla svého vrcholu, stal se nejvyšším dvorským poštmistrem (snad 1593). Ačkoli by se očekávalo, že vyšší důstojenství kráčelo ruku v ruce s vyšším platem, opak byl v habsburských úřadech často pravdou. Uvěříme-li slovům Pichlovy manželky, sepsaným po jeho smrti, nedostal prý Jiří po dobu své sedmnáctileté služby vůbec žádný plat.^{16]} V tomto světle pak může překvapit, že navzdory řečenému si Jiří mohl po pár letech ve funkci dopřát jak další malé panství hned v sousedství Chrutenic, Vysoký Újezd u Prahy i s rytířskou tvrzí (1598), tak honosný dům přímo v Praze na Malostranském náměstí (1601). Měl snad našetřeno z dob práce v kanceláři, hospodařil s takovým úspěchem na chrutenickém statku, podnikal v oblasti úvěrů,^{17]} zdědil hotovost po příbuzných, nebo ji vyženil, či patřil k těm, kteří si dokázali najít cestu i k ne zcela čistým příjmům,^{18]} jak to vysoké funkce umožňovaly?

14] NA Praha, Wunschwitz, inv. č. 888, karton 27– Pichelbergové. Opis zápisu z generálního sněmu v listopadu 1586, podle něhož páni z rytířstva přijali Jiřího Pichla z Pichelberka a na Chrutenicích do svého stavu. Naproti tomu podle zdrojů z ANM Praha (Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině) se tak stalo až v roce 1587.

15] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/5, karton 1640 – Koncept listu Rudolfa II. z 10. února 1590. Císař byl žádostí nakloněn i s ohledem na služby, které Pichl vykonal již i jeho předchůdcům (!) a jemu. Plat odváděný na Křivoklát ovšem zůstal zachován.

16] <http://antiskola.eu/cz/referaty/38767-postovnictvi-za-marie-terezie/download/print?id=39572> [cit. dne 18. 3. 2020]. Autor zde uvádí, že v HHStA ve Vídni se nachází suplika Hedviky Pichlové ze Suché s prosbou o vyplacení manželova služného.

17] K úvěrovému podnikání nižší šlechty zvláště Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.

18] K defraudacím ve sledované době viz např. Aleš STEJSKAL, *Finanční zpronevěry a jejich funkce v politické a kulturní reprezentaci vrchnostenské byrokracie v Čechách na přelomu 16. a 17. století (Perspektivy výzkumu)*, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, Ústí nad Labem 1992, s. 82–94; Matěj NOVOTNÝ, *Vilém Malovec z Malovic (mecenáš a defraudant)*, *Východočeský sborník historický* 15, 2008, s. 127–164 či Jiří PEŠTA, „Ten lotr, písař slavoňovskej, již hrdlem zaplatil“. *K vyšetřování defraudace na panství Orlik roku 1581*, *Archivum Trebonense* 12, 2011, s. 175–191.

Malostranský dům stál ve frontě domů táhnoucích se napravo od radnice, s níž byl spojen renesančním podloubím, a nového majitele vyšel na 2.650 kop grošů míšeňských, které prodejci odvedl obratem v hotovosti, což bylo samo o sobě důkazem, že pan dvorský poštmistr byl při penězích. Současně se však Pichl podepsáním reverzu zavázal Malostranským k plnění měšťanských povinností z koupeného domu. Ponocným měl každé čtyři týdny dávat pět grošů, do školy při kostele sv. Mikuláše žákům pětkrát ročně oběd a večeri, případně finanční ekvivalent. V neposlední řadě šlo o každoroční domovní berni ve výši tři kop grošů míšeňských a o momentální defensi proti Turku ve stejné výši.^{19]} Je otázkou, kde pak rodina častěji pobývala, zda na tvrzi chrustenické či vysokoújezdské, trvale však s ohledem na Pichlova časově náročnou funkci jistě sídlila v Praze, která jí také skýtala nesrovnatelně větší společenské využití.

Chrustenice s Vysokým Újezdem, a také s Chrášťany a polovinou vsi Zbuzan, které přikoupila Pichlova manželka v roce 1602,^{20]} se staly typickým raně novověkým předměstským statkem, z něhož byl zásobován pražský dům/palác, odkud se rekrutovali jeho sloužící a který svým majitelům sloužil pro letní odpočinkové pobyty. Správu prováděl pověřený úředník a majitel tu výrazněji zasahoval jen ve chvíli, kdy byla narušována práva statku. Ještě v době, kdy Jiří Pichl jiný statek než Chrustenice neměl, se dostal do konfliktu s Berounskými kvůli dřevu kácenému na sporných hraničních místech v lesích. Chrustenický vladyka se musel nakonec obrátit až na císaře se stížností, že mu Berounští kácejí a odvázejí jeho dřevo a že navíc brání v kácení jeho čeládece.^{21]} S lesem, tentokrát coby místem nebezpečného řádění různých kriminálních živlů, byla spojena i jiná Pichlova žádost. Přes chrustenické pozemky procházela jedna z nejdůležitějších zemských silnic, komunikace spojující Prahu s Plzní a dále pokračující do říšských měst. Bylo pochopitelné, že přitahovala lapky, kteří se navíc v oblasti Chrustenic mohli spolehnout na těžko přístupné lesy. Pichl se domníval, že by situaci napomohlo postavení popraviště, které by lupiče a mordýře od jejich činů odrazovalo. Jeho návrh

19] AHMP Praha, Malá Strana, knihy městského soudnictví, sign. 2215, Kniha trhová 1587–1615, fol. J 17. Smlouva byla uzavřena 8. května 1601 za primase Jiřího Gehla za Podhorštejna. Dům byl lokalizován mezi nemovitosti zesnulého Víta Flavína z Rottnfeldu a zlatníka Jana Wendlepense. Sám Pichl dům koupil od urozeného Jana Ssyndle z Eberharze, císařského expeditora při kanceláři české komory, který byl poručníkem osiřelých Jana a Alžběty, dětí zesnulého Petra Wandreyse z Eysenpergu, doktora v lékařství, a od Wandreysovy vdovy, matky oněch dětí.

20] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

21] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/9, karton 1640: A) Koncept listu císaře Rudolfa II. Berounským z 8. února 1596. Sděluje jim, že si Pichl na Berounské velmi stěžuje a prosí císaře o zakročení. Ten jim jeho suplikaci posílá (ve slozce není) a pokud je to tak, jak Pichl sděluje, mají z jeho poručení ve svém počínání ustát. B) Koncept listu téhož ze 7. prosince 1595. V podstatě jde o totéž jako v předchozím, ale zde se mluví ještě o překážkách činěných Pichlově čeládece, když si chtěla pořídit tamtéž dřevo pro vlastní potřebu.

však zůstával u podbrdských krajských hejtmanů dlouho bez odpovědi, takže Jiří musel záležitost znovu urgovat.^{22]} Zda se vyřízení dočkal, není jisté, stejně jako to, kdy se jeho život vlastně uzavřel. Nejvíce pravděpodobným datem je rok 1610, během něhož se na zemském sněmu projednával způsob rozdělení jeho pozůstalosti.^{23]} A odpovídal by tomu také jeho nástup do poštmistrovského úřadu s následnou sedmnáctiletou služební dobou, na niž se odvolávala jeho ovdovělá manželka.^{24]}

Ačkoli Jiřímu Pichlovi mohlo být v době úmrtí bezmála sedmdesát let, zanechal po sobě velmi mladé a dospívající děti. Se svou tedy jistě výrazně mladší partnerkou Hedvikou, dcerou Jana st. Robmhápa ze Suché, dlouholetého hejtmana panství Přerov nad Labem, zplodil syna Rudolfa a vychoval pět dcer: Alžbětu, Kateřinu, Hedviku, Annu Marii a Dorotu. Jim a ženě Hedvice na smrtelné posteli v malostranském domě také odkázal veškerý svůj majetek.^{25]} Vdova se po jeho smrti pokusila vylepšit rodinný rozpočet domáháním se nevyplaceného manželova služebního honoráře a finanční půjčky na císaři, a to v celkové výši 10.582 zlatých,^{26]} jenže ani v tomto případě nevíme, jak pochodila. Dlouhý život v rodinném kruhu s dětmi jí ale již nebyl dopřán, Hedvika zemřela v roce 1613.^{27]} Pozoruhodné je, že její tělo nespočinulo po manželově boku (v malostranském kostele sv. Tomáše v pichlovské kryptě), ale po boku jejich rodičů v robmhápské hrobce v Týnském chrámu na Starém Městě pražském, jejíž náhrobní kámen až mnohem později pořídila Anna Marie Bleylebenová z Pichelberka.^{28]}

Zodpovězení otázek, kdy a kde se Jiřího děti narodily, zůstane rovněž na poli více či méně pravděpodobných hypotéz. Když Tomáš Pichl kolem roku 1580 pořizoval svou poslední vůli ve prospěch bratra Jiřího, zmiňoval v ní, nikoli však jmenovitě, jeho dcery. Mohlo jít o Alžbětu a Kateřinu, které by v tom případě byly podstatně starší než ostatní sourozenci, takže se nabízí domněnka, zda nepocházely z Jiřího předchozího manželství, o němž jinak nemáme

22] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/11, karton 1640 – Koncept listu české kanceláře hejtmanům podbrdského kraje z 5. listopadu 1607.

23] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/2, karton 1640 – Anna Marie Bleylebenová z Picheleberka císaři a nejvyšším českým úředníkům ve středu po sv. Vavřinci 1615.

24] <http://antiskola.eu/cz/referaty/38767-postovnictvi-za-marie-terezie/download/print?id=39572> [cit. dne 18. 3. 2020].

25] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

26] <http://antiskola.eu/cz/referaty/38767-postovnictvi-za-marie-terezie/download/print?id=39572> [cit. dne 18. 3. 2020].

27] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

28] Joseph Anton SWOBODA, *Die Hauptpfarrkirche am Teyne zu Prag, ihr Ursprung, Schicksale und Merkwürdigkeiten*, Praha 1832, s. 29. Autor chybně uvádí, že náhrobník byl pořízen roku 1535. Snad jde jen o překlep a korektní datum je 1635.

žádné zprávy. Samozřejmě, mohlo se také jednat o jiné, jménem neznámé dívky, vezmeme-li v úvahu, že se první děti otcova úmrtí vůbec nemusely dožít. V posledních dvou dekáдах 16. století zasáhla Čechy opakovaně morová epidemie, která si vybrala krutou daň zvláště mezi těmi nejmenšími.^{29]} Buď, jak buď, oba předpoklady počítají se dvěma manželkami Jiřího Pichla. Na druhou stranu, jsou známy i případy, kdy rodiče – ať už byly důvody jakékoli (delší odloučení manželů, zdravotní potíže, rodinné neshody apod.) – měli v plození potomků delší pauzu. Nejmladší dcera Dorota přišla na svět asi až kolem roku 1600, či krátce před tímto datem, zatímco její nejstarší sestry se mohly narodit po roce 1575. Ani takové rozpětí jedinou biologickou matku všech sourozenců nevylučuje. Jenomže Alžběta i Kateřina byly ještě v roce 1615 slečnami (pannami)^{30]} a provdaly se krátce po tomto datu. Stěží jako zhruba čtyřicetileté dámy. Tato úvaha vede k jednoznačnému závěru, že Hedvika Pichlová se stala až druhou manželkou Jiřího Pichla a že Pichl o první ženu a děti přišel.

Některé jeho děti se mohly narodit v Chrustenicích, ty mladší ale také ve Vysokém Újezdu nebo v nějakém pražském obydlí rodiny, o němž nejsme informováni. Reprezentativní malostranský dům koupili Pichlovi až později, jenže Jiří tehdy stěží do pražských úřadů dojížděl až z Chrustenic. Od roku 1601 již rodina souvisle žila na Malé Straně, kde tedy sourozenci vyrostli. Své volno trávili Pichlovi na tvrzích v Chrustenicích a ve Vysokém Újezdu. První již nestojí, druhá byla přebudována na zámek, jehož výsledná podoba pochází až z 19. století. Otcovo úmrtí v době, kdy nejméně tři děti (Anna Marie, Rudolf, Dorota) byly nezletilé, znamenalo ztrátu existenčních jistot. Pochopíme tak i snahu Hedviky Pichlové ze Suché domoci se hotovosti, kterou císař jejímu muži dlužil. Na rozdíl od jiných vdov se jí, jistě za pomoci příbuzných, především bratra Arnošta Robmhápa ze Suché, také podařilo celé nemovité dědictví pro děti udržet. Rok po její smrti byl syn Rudolf prohlášen za zletilého^{31]} a na pořad dne přišlo rozdělení otcovské a mateřské pozůstalosti.

I v dnešní době jsme často svědky toho, že spor o majetek dokáže rozhádat a znesvářit nejbližší rodinné příslušníky natolik, že dojde i k fyzické agresi a přerušení vzájemných styků. V minulosti tomu nebylo jinak a příběh pichlovského dědictví je v tomto směru mimořádně ilustrativní, k čemuž přispívají dodnes dochované dokumenty k okolnostem vleklého sporu. Manželé

29] V úvahu připadá zvláště morová epidemie z roku 1582, která silně postihla zejména Prahu a konkrétně Malou Stranu, kde mohl Pichl se svojí rodinou už tehdy žít. K morovým ranám přehledně Karel ČERNÝ, *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, Praha 2014; relevantní je stále i Václav SCHULZ, *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531–1746*, Praha 1902.

30] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/2, karton 1640 – V dokumentech k sourozeneckému sporu se jako panny uvádějí opakovaně.

31] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

Jiří a Hedvika Pichlovi svým pěti dcerám a jednomu synovi zanechali statky Chrutenice, Vysoký Újezd, Chrástřany, polovinu vsi Zbuzan, cenný malostranský dům, hotovost a klenoty, svršky a další movitosti, snad i nějaké finanční pohledávky. Deskové statky s tvrzemi Chrutenice a Vysoký Újezd měl převzít Rudolf s tím, že sestry vyplatí, o ostatní se měli podělit. Od počátku, přes záhy uzavřenou první smlouvu, se však očividně nemohli shodnout a, možná v návaznosti na předchozí sourozenské vztahy a sympatie z dětství, se mezi nimi vyprofilovaly dvě navzájem antagonistické skupiny. Jednu představovaly obě starší sestry, Alžběta a Kateřina, druhou ostatní sourozenci. Anna Marie stála podle všeho na pomezí a do sporu s bratrem se posléze dostala také.

Rudolf Pichl a jemu nejbližší sestra Hedvika, již provdaná Putkamerová a asi coby věno získávající Chrástřany, se dostali po několika měsících neshod a neschopnosti dosáhnout konsensu se staršími sestrami do slepého bodu. Císař Matyáš musel jmenovat dva prostředníky, komisaře, Zachariáše Kábu z Rybňan, purkrabího Pražského hradu, a zemského místosudího Adama Rýzberského z Janovic, kteří se měli pokusit rozhádané sourozence usmířit a porovnat je novou smlouvou. Ta byla nakonec uzavřena na jaře 1615. Právilo se v ní mimo jiné, že Hedvika Putkamerová získala statek Chrástřany po zesnulé matce a že své sourozence vyplatila. Jenže Alžběta tvrdila, že nic nedostala a že ke smlouvě tehdy vůbec nebyla přizvána, takže se Hedvika, která námitku uznala, uvolila vyplatit jí 1450 kop grošů míšeňských. Pokud šlo o polovinu vsi Zbuzan, ten byl touto novou smlouvou přenechán Alžbětě a Kateřině za sumu 4000 kop grošů míšeňských, kromě jednoho tisíce kop, které měla na vsi zajištěné jejich matka manželovým kšaftem a o které se měli podělit všichni společně. Alžběta i Kateřina si z částky měly odečíst svůj podíl (tj. obě dohromady 1333 kop a dvacet grošů), zatímco Rudolf Pichl svůj díl odstoupil sestře Hedvice a ta měla posléze hotově vyplatit Alžbětě a Kateřině to, co by případně přebývalo. Obě naposledy uvedené sestry se měly porovnat rovněž s dalšími dvěma sestrami, Annou Marií a Dorotou, a odvést jim za Zbuzany hotovost. Po tomto finančním porovnání mělo dojít k zápisu uvedené nemovitosti do desek zemských oběma sestram. O hotovost, která zůstala po paní Hedvice Pichlové, se měli všichni porovnat rovným dílem. Hedvika Putkamerová měla ostatním předložit vyúčtování toho, co k sobě přijala a rozdělit peníze. Čtvrtý bod smlouvy řešil svršky, jež právem náležely Alžbětě a Kateřině a měly jim být vydány příbuznými, u nichž byly dosud zadržovány (tedy patrně Hedvikou a bratrem). Naproti tomu Alžběta a Kateřina měly vrátit truhlici i s jejím obsahem, kterou vzaly v domě na Malé Straně a odvezly pryč. Otevřít ji měly všechny sestry společně a o obsah se rovným dílem podělit. Pokud šlo o rodinné stříbro, rozhodly se Alžběta i Kateřina důvěřovat bratrovi, že jim z něho něco dá, což Rudolf potvrdil. V pátém bodě se řešilo rozdělení poddaných, ale o to komisaři strany nedokázali kvůli velkým dohadům porovnat, takže rozhodnutí ponechali

na soudu, resp. na tom, jaké výhody a propouštěcí listy konkrétní poddaní uká-
žou. Pár koní za kočár a jednoho strakatého koně se sedlem měl Rudolf vydat
Alžbětě, Kateřině její dvě krávy. Jelikož Alžběta s Kateřinou zůstávaly dosud
neprovdány, zavázal se Rudolf poskytovat na vychování jedné každé z nich
sto kop grošů míšeňských ročně, a to ve dvou tradičních termínech, při sv. Jiří
a při sv. Havlu, vždy po padesáti kopách, a to do té doby, než by se vdaly. Tak
to bylo zapsáno i do desek. Kdyby Rudolf dohodu neplnil, měly mít obě starší
sestry právo uvázat se v jeho statek Chrustenice, dokud by nebyly uspokojeny.
Ani záležitost vlastnictví malostranského domu nebyla bez problémů. Rudolf
sice před komisaři prohlásil, že na něm sestrám nic nenáleží a že to, jakým
způsobem z něho měly být sestry vybyty, nařídil již jejich otec Jiří. Alžběta
s Kateřinou to ale popřely a chtěly z domu svůj podíl. Kába s Rýzmberským
nevěděli, jak tento sporný bod vyřešit a přenechali jej budoucímu soudnímu
rozhodnutí.^{32]}

Smír po smlouvě nenastal, naopak. Brzy si Rudolf Pichl nejvyšším
českým úředníkům a místodržícím stěžoval, že k němu nedávno přijela na
Chrustenice jedna z jeho sester, „svývolná“ Kateřina, a chtěla po něm své věci,
které jí prý pokojně vydal. Kateřina se však na návštěvě chovala „dosti nezbed-
ně a nepokojně“ a začala svár s nejmladší sestrou Dorotou, jež na tvrzi žila se
svým bratrem. Nakonec ji udeřila a odešla. Po cestě domů přítom na poli za-
stihla chrustenickou Kateřinu Kosořskou (alias Šperkovou, alias Klemovou),
domnělou Rudolfovu poddanou, a vzala ji s sebou pryč. V podstatě ji unes-
la, prý neznámo kam. Podle bratra tak učinila zcela protiprávně. O pomoc se
k němu ostatně utíkal také manžel unesené ženy – i jeho suplikace tvoří součást
příslušné archivní složky. Šlo však o suplikaci přinejmenším druhou: jednak je
pozdějšího data než Rudolfova stížnost, jednak už poddaný věděl, že jeho žena
skončila v Praze. Protože měl staré rodiče, kteří již žádnou práci nemohli obstarat
a on sám na hospodářství nestačil, ženu naléhavě potřeboval. Prosil Pichla,
aby věc vznesl na náležitých místech a dosáhl manželčina vydání.^{33]} Rudolf
proto adresáty žádal, aby si Kateřinu předvolali a poručili jí poddanou mu pro-
pustit.^{34]} Jak to ale podle všeho bylo ve skutečnosti, ukazuje emotivní výpověď
samotné postižené, které se celé suplikování nejvíce dotýkalo. I ona napsala, či
spíše nadiktovala své prohlášení nejvyšším českým úředníkům. Uváděla v něm,
že coby její poddaná byla ve službě panny Alžběty Pichlové, když v pražském
domě do Alžbětina pokoje přišli Rudolf a jeho sestry Anna Marie a Hedvika

32] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/2, karton 1640. V pondělí po neděli postní smrtelné
1615 prostředkovali Zachariáš Kába z Rybňan, purkrabí Pražského hradu, a Adam Rýzmberský
z Janovic, zemský místosoudí, coby císařem nařízení komisaři smlouvu mezi pichlovskými
sourozenci. Na závěr se praví, že pokud by nějaká strana smlouvě nedostála, měla té druhé
zaplatit pokutu ve výši 50 kop grošů míšeňských.

33] Tamtéž. Jan Klem Rudolfu Pichlovi z Pichelberka ve čtvrtek po památce Rozeslání apoštolů 1615.

34] Tamtéž. Rudolf Pichl z Pichelberka nejvyšším českým úředníkům a místodržícím, květen 1615.

Putkamerová a ji „*mocně vzali*“ a nechali ji odvézt na Chrustenice, kde ji proti její vůli dali jednomu místnímu hospodáři za manželku. Kateřina, nepovažující se za poddanou chrustenickou, ale zbuzanskou, tedy za poddanou ze vsi, která náležela slečnám Alžbětě a Kateřině Pichlovým, myslela dle vlastních slov všelijak na to, jak by se dostala zpátky ke své vrchnosti. Když se našla příležitost, přišla zase k „*panně Kačence*“, u níž pak i nadále zůstávala. A to z dobré vůle, nikoli v nějakém vězení, jak se o tom měla nejvyšším úředníkům podávat zpráva. Na gruntech pana Pichla v žádném případě zůstat nemohla a nechtěla. Adresáty svého listu prosila, aby jí u její skutečné vrchnosti ponechali, „*nebo kdyby mě i má panna u sebe jmiti nechtěla, tehda, než bych tam byla, rači půjdu, kde mě mý voči ponosou*“.^{35]}

Kamenem sváru byli i další poddaní. Začátkem července dostal Rudolf od nejvyšších úředníků k vyjádření přípis své sestry Alžběty, která si stěžovala jak na něj, tak na Hedviku Putkamerovou a Annu Marii, čerstvě provdanou za nižšího důstojníka nizozemského (belgického) původu Alexandra Bleylebena, že odvezli, zbili a do vězení dali „*nějakého*“ krčmáře. Mladý Pichl vyjadřoval velkou lítost nad tím, jak jeho „*nezbedná*“ sestra zaneprazdňovala úředníky, zošklivovala jim ho a donášela na něj. Někteří z pánů adresátů už prý věděli, jaký má se sestrou kříž a úzkost a co za „*despect*“ od ní musel snášet a stále snáší. Ani sám nevěděl, odkud by měl stížnost na ni začít, protože každým dnem to byly nové a nové věci. Upřímně napsal, že netuší, co s ní a že by si raději přál už ji nikdy nevidět a nikdy o ní neslyšet. Uvedeného krčmáře neuvěznil on, ale Anna Marie Bleylebenová, a to ze „*slušných příčin*“ (blíže nespecifikovaných). O tom, co učinila ona sama, prý Alžběta raději mlčela. Připomenul kauzu Kateřiny Šperkové a neochotu sester vydat ji manželovi, což sice měla na svědomí druhá Pichlova sestra Kateřina, ovšem „*v nepokojnosti jí podobná*“. Navíc byla v těchto dnech od obou sester skrze jejich čeládku „*vylouzena*“ Anna Bartoušková, děvečka ze vsi Chrustenic, která zůstávala již od mládí při paní Hedvice Putkamerové. Anna přitom jejich nejmladší sestře Dorotě pobrala a pokradla mnoho věcí, utekla s nimi pryč a, jak měl Rudolf zprávu, i ona našla úkryt u sester. Zrovna tak u sebe jeho sestry údajně zdržovaly i Marii Jarošovou, děvečku z Chrustenic, jeho poddanou, kterou mu vzali z domu a nechtěli mu ji vydat. Z toho měli páni úředníci poznat, že nikoli Rudolf a jeho mladší sestry, ale Alžběta s Kateřinou (které tak coby nejstarší ze sourozenců měly podle něj činit „*dle své navyklosti*“) jsou těmi, kdo konflikt nenáležitě vyhrocoval. Na závěr prosil, aby úředníci nedávali jejich stížnostem prostor a sestry napomenuli, aby se k němu chovaly lépe a řídily se jím. Rudolf byl naproti tomu připraven vydat jim všechny jejich spravedlnosti.^{36]}

35] Tamtéž. Nedatovaná výpověď Kateřiny Šperkové adresovaná nejvyšším českým úředníkům (1615).

36] Tamtéž. Rudolf Pichl z Pichelberka v pátek po sv. Prokopu nejvyšším českým úředníkům.

Asi nejhůře v souvislosti se sourozeneckým sporem dopadl zbusanský krčmář Jan Souček. Podle smlouvy zprostředkované Kábou a Rýzmborským připadl pichlovský díl Zbuzan Alžbětě a Kateřině a byl jim také řádně vložen do desek zemských. Jenže podle další Alžbětiny stížnosti pak Rudolf i s Annou Marií a Dorotou do Zbuzan přijeli a odvezli odsud krčmáře, Alžbětina poddaného, „*divně tyransky*“ s ním zacházeli, a nakonec ho dali do vězení na bratrově tvrzi v Chrustenicích. O tom již Alžběta a Kateřina úředníkům psaly, ti nařídili komisaře, kteří je měli porovnat, což se i stalo. Rudolfovi a Anně Marii pak bylo poručeno, aby krčmáře propustili. To oni slíbili, ale přesto ho stále propustit nechtěli a drželi ho ve vězení. Krčmář byl přitom již těžce nemocen a hrozit měla dokonce jeho záhuba.^{37]} Alžbětina stížnost zapůsobila. Jen o zhruba týden později totiž sděloval Rudolf Pichl císaři, že se zachoval podle poručení a že krčmáře, kterého dala uvěznit jeho sestra Anna Marie, nechal propustit. Naproti tomu ale jeho sestry odporovaly císařskému příkazu a nechtěly propustit poddanou jeho a jeho sestry (patrně Hedviky).^{38]}

Přes císařskou kancelář se Rudolfova odpověď dostala k vyjádření do rukou Alžběty a Kateřiny, které na ni zareagovaly obratem, týž den, ve který jim byla doručena. Nejprve vyjádřily lítost nad tím, jak se jich jejich „*nezvedenej bratr*“ takto dotýká. Stěžoval si na ně nadto, že začínaly různice a sváry, přitom prý bylo mnoha lidem dobře známo, jak s nimi chtěl zacházet a jak velké příkoří jim činil. Kdo ví, jak by dopadly, kdyby nebylo dobrých lidí, které nařídili k jejich opatrování ještě otec s matkou. Pokud šlo o Součka, již pány informovaly, jak na jejich grunty svého času přijeli Rudolf, Anna Marie Bleylebenová, Hedvika Putkamerová a její manžel a jak onoho poddaného „*prali, mlátili, beze vsí příčiny vzali a do vězení dali*“. Až když suplikovaly, že by v jejich tyranském vězení mohl zemřít, předali ho rychtáři, ovšem v poutech a v řetězech. Ohledně údajně uzmuté poddané na Rudolfových gruntech jen lakonicky sdělily, že jde o jejich poddanou, nikoli bratrovu. A zatímco ony se vždy spravovaly podle rady přátel, které jim k ruce dal jejich otec (o čemž měli dobře vědět jak purkrabí Kába a místosudí Rýzmborský, tak strýc Arnošt Robmháp ze Suché), Rudolf se nikdy radou přátel neřídil. Stydět by se za něj měly ony, ne on za ně. Alžběta s Kateřinou se totiž držely uzavřené smlouvy. Pokud by dostaly všechno to, o co se je Rudolf a jejich „*nepokojné sestry*“ (nepochybně míněny Hedvika a Anna Marie) snažili připravit a co jim spravedlivě náleželo, nemusely o něm do konce života už ani slyšet.^{39]} Těmito slovy, jimž podobná nedávno použil rovněž Rudolf, byl nepřeklenutelný svár patrně dokonán a příbuzenské vazby navždy přetrhány.

37] Tamtéž. Nedatovaný list Alžběty Pichlové nejvyšším úředníkům, prezentováno 8. července 1615.

38] Tamtéž. 15. července 1615 Rudolf Pichl z Pichelberka císaři Matyášovi. Na závěr svého listu požádal Pichl císaře o vydání dekretu s příkazem sestřím, aby jeho požadavku vyhověly.

39] Tamtéž. Nedatovaný list Alžběty a Kateřiny nejvyšším českým úředníkům, prezentováno 24. července 1615.

Olaj do ohně přilila koneckonců také Anna Marie Bleylebenová. Jistě již s oporou v rázném manželovi-vojákovi sepsala začátkem srpna (1615) na své starší sestry stížnost adresovanou císaři. Panovníka v ní informovala, že jí po matce připadl díl vsi Zbuzan a že na jaře nechala na polnostech ke vsi náležejících zasít svůj vlastní oves. Nyní, když se blížila sklizeň, jí v tom její nejstarší sestra Alžběta činila překážku. Alžběta měla před několika dny přijet do Zbuzan společně s křižovníkem Vilémem Vratislavem z Mitrovic, vyjet na pole a při zjištění, že oves dozrává, poručit své čeládce obilí sklídit. Jen ve svůj prospěch. Anně Marii to čeládka oznámila a tu sestřino počínání velmi zarmoutilo, protože byla přesvědčena, že „*kdo náklad nač vede, tomu také oužitek náleží, a kdo seje, ten také žne*“. Prosila císaře, aby proti její sestře zakročil.⁴⁰⁾

Alžběty se pochopitelně zastala Kateřina, na sestřinu stížnost odpověděly společně. Na úvod si sice postesklly, jak byly obě, sirotky, stále utiskovány od svých ostatních sourozenců, ale tím nechtěly úředníky zanepřazdňovat. Obracely se na ně pouze v záležitosti Zbuzan. Oháněly se smlouvou, kterou na jaře sjednali Kába a Rýzmborský a podle níž měla být pichlovská polovina vsi ponechána výhradně jim, tj. Alžbětě a Kateřině. S tím se ale nechtěly smířit Anna Marie a Dorota (pravdou je, že ty nebyly ke smlouvě přizvány, snad z důvodu své nezletilosti) a nehodlaly sestřím své zbuzanské podíly postoupit. Kvůli tomu byli znovu jmenováni další komisaři, kteří je porovnali. Anna Marie a Dorota před komisaři slíbily, že sestřím své díly postoupí. „*Dorotka*“ to již učinila, když si ze Zbuzan vymínila jedno děvče. Ale stejně tak prý i Anna Marie, která si vymínila jedno pachole a dvě fůry dříví. Nic víc. Hedvika Putkamerová, která sestřím ještě měla vydat několik set kop podílu z matčiny Chrášťan, přislíbila, že Alžbětu a Kateřinu během dvou týdnů uspokojí. Hned, jak by se to stalo, hodlaly obě obratem zase uspokojit Annu Marii za její zbuzanský díl. Jenže Hedvika měla při placení zpoždění a až když jí bylo pohroženo zatykačem, peníze složila. Starší sestry následně chtěly vyplatit Annu Marii. Zbytek k její výplatě si musely půjčit a „těžce“ se zadlužit. Když ale za sestrou poslaly, aby si peníze u nich vyzdvihla, sdělila jim, že už peníze nechce a svůj díl jim postoupit nemíní, navzdory svému slibu a učiněnému porovnání. Sestry žádaly adresáty o nařízení, aby jim jejich sestra „*v užívání našem pokoj dala*“ a aby dodržela svůj slib daný před komisaři. Není prý pravda, že by Anna Marie sporný oves sama koupila a dala osít, tvrdily, že byl vzat z chrášťanského statku ještě před tím, než Alžběta svůj chrášťanský podíl odstoupila. Urodil se u Zbuzan a byl svezzen do Chrášťan, odtud zase vzat a zde oset. A prý i kdyby tomu tak bylo, jako že není, že ten oves koupila Anna Marie za své peníze, pak ony jí nikdy nedovolily, aby ho zasela na jejich gruntech „*sobě k ruce*“. Až donedávna sice měli tamní pozemky všichni společně, ale nyní je již mají deskami zemskými zapsané jen ony. Stýskaly si také, že dostaly dvůr do základů

40) Tamtéž. 7. srpna 1615 Anna Marie Bleylebenová z Pichelberka císaři Matyášovi.

spálený (snad v souvislosti se vpádem Pasovských počátkem roku 1611?^{41]}), bez svršků, bez jediného zasetého zrna na zimu, a to ještě o pět set kop dráž, než jak nemovitost koupil jejich otec s tehdy dobře vystavěným dvorem a zasetým obilím. Kdyby i tu hrstku ovsu měly vydat sestře, která si na ně troufala jako na „*nebohý vopuštěný ženský pohlaví*“, musely by nařídít svým lidem, aby nikomu nic z jejich polí nedali a zabránili tomu. Patrně i násilím. Samy ale nic začínat nechtěly.^{42]}

A co na to Anna Marie? Předně se bránila proti přešlapům svých sester ve smlouvě, která byla uzavřena mezi nimi a bratrem. Teprve před šesti týdny se mladá paní Bleylebenová od úředníků menších desk zemských dověděla, že po ní bylo žádáno, aby se vzdala svých nároků na díl Zbuzan oproti jisté finanční částce. Anna Marie souhlasila za předpokladu, že finanční částka jí bude během dvou týdnů složena v jejím obydlí, což se ale nestalo a termín dávno prošel. Proto nechtěla své dědictví nikomu postupovat a hodlala je sama užívat. Do sporu se sestrami se dostala kvůli ovsu, který na svém dědictví sama nechala zasít a sestry si ho pak nárokovaly s argumentem, že patřil k Chrášťanům. Anna Marie tvrdila, že vyrostl u Zbuzan, i když netajila, že pak byl odvezen na Chrášťany. Podle ní ovšem jen proto, že ve Zbuzanech nebyla žádná stodola či jiný vhodný sklad. Žádala proto adresáty, aby po ní nechtěli, aby své dědictví a oves sestřám postoupila. Současně poukázala na sněmovní usnesení z roku 1610, nedlouho po smrti Jiřího Pichla, kde se pravilo, co bude komu z pichlovského dědictví náležet.^{43]}

Tím se podrobnosti k sourozeneckému sporu vyčerpávají, ačkoli se táhl dál – i když možná s o něco menší intenzitou. Další dokumenty každopádně nejsou k dispozici. To ovšem není až zase tak podstatné, ať už záležitost dopadla jakkoli. Rozkol mezi sestrami a bratrem, i pokud byl nakonec urovnán nějakým soudním výrokem, nemohl skončit jinak než oboustrannou hořkou pachutí a minimálně na jedné straně pocitem krivdy, která do budoucna nedávala příliš nadějí na obnovení harmonických vztahů mezi Rudolfem Pichlem a jeho sestrami. Vždyť ještě v polovině března 1617 císař nařizoval apelačnímu soudu, aby akta, která se týkala jejich sporu, postoupil do české kanceláře k revizi.^{44]} Nejspíše ve stejném roce se ještě k tomu zkalily i vztahy mezi Rudolfem a Annou Marií, opět kvůli penězům. Tentokrát šlo o nějakou blíže nespecifikovanou finanční

41] Počátkem roku 1611 vpadlo do Čech vojsko arcivévody Leopolda Pasovského, naverbované původně na vojenský zásah do julišské války, a po rychlém postupu od jihu přepadlo Prahu, jejíž levobřežní část také ovládlo. Okolí Rudné, kde se nachází Chrutenice, Vysoký Újezd, Zbuzany i Chrášťany, patřilo k postiženým oblastem. Vpádu se ostatně nevyhnul ani sousední Beroun. Přehledně o události Marie KOLDINSKÁ, *Vpád pasovských a soudobé české myšlení*, Dějiny a současnost 13, č. 6, 1991, s. 15–20. Viz také Marie TOŠNEROVÁ, *Vpád Pasovských do Berouna v roce 1611*, Minulostí Berounska 5, 2002, s. 63–68.

42] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/2, karton 1640. Alžběta a Kateřina nejvyšším českým úředníkům, nedatováno, před 11. srpnem 1615 (tehdy patrně prezentováno).

43] Tamtéž. Anna Marie Bleylebenová z Pichelberka ve středu po sv. Vavřinci 1615 císaři a nejvyšším českým úředníkům.

44] Tamtéž. 16. března 1617 císař Matyáš pražskému apelačnímu soudu.

spravedlnost po otci. Matyášovi čeští místodržící museli k porovnání obou jmenovat komisi, v níž se znovu sešli Kába a Rýzmborský.^{45]}

Cesty sourozenců se tedy rozešly, a to obrazně i doslova. Rudolf Pichl nebyl dobrým hospodářem, Chrustenice (sestávající tehdy z tvrze, poplužního dvora, pivovaru, ovčína, mlýna, kovárny, štěpnice, chmelnice, vsí s výsadní krčmou a dvora ve Lhotce)^{46]} i s Vysokým Újezdem prodal již v roce 1616 Fridrichovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku a jeho ženě Johaně Kateřině, rozené Skuhrovské ze Skuhrova.^{47]} Zřejmě se nestihl ani oženit, natož zplodit potomky, takže Pichlové z Pichelberka jím někdy před říjnem 1621 v mužské linii vymřeli. To, co mu zbylo, odkázal své sestře Hedvice Putkamerové, jež mu byla a zůstala nejmilejší.^{48]} Nabízí se otázka, zda nepadl v bojích počínající třicetileté války v řadách katolického vojska, kde mohl po prodeji svých deskových statků hledat nové uplatnění. Nepoddajné sestry Alžběta a Kateřina si našly své ženichy, první v rodině Škopků z Olbramovic, druhá v rodině Kořenských z Terešova, snad v roce 1623 se provdala i nejmladší Dorota, která se stala paní Hamzovou (ze Zábědovic).^{49]} Nový chrustenický pán Fridrich Pětipeský na pichlovských tvrzích dlouho nevládl, zemřel bez mužských dědiců sotva rok po jejich koupi.^{50]} Chrustenice i Vysoký Újezd se tak staly majetkem ovdovělé Johany Kateřiny Skuhrovské, podruhé provdané Homutové. Ta se sezením na Chrustenicích titulovala ještě koncem června 1622, kdy ji žalovala v tu dobu dosud neprovdaná, ale na svatbu se chystající Dorota Pichlová o 3000 kop grošů míšeňských, jež jí podle posledního pořízení jejího otce náležely na věno a výpravu.^{51]} V době panující finanční krize měl ovšem peníze málokdo,^{52]} takže paní Homutová svou insolventnost asi vyřešila tím, že Dorotě

45] Tamtéž. 16. října 1617 byla v Praze (českými místodržícími?) nařízena komise ve věci sporu mezi Annou Marií Bleylebenovou a jejím bratrem Rudolfem.

46] <https://www.chrustenice.cz/historie-obce/> [cit. dne 18. 3. 2020].

47] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

48] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/3, karton 1640 – Na Hedviku se tehdy (11. října 1621) obracela Rudolfova věřitelka Marie Magdalena Tottenpergerová z Wilksdorfu kvůli uhrazení dluhu.

49] ANM, Genealogická sbírka CH, karton CH 22 – Pichl z Pichelberka: genealogické výpisky o rodině.

50] Petr MAREŠ (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570–1596*, České Budějovice 2015, s. 710.

51] NA Praha, SM, inv. č. 2636, sign. P 63/5, karton 1640. Koncept nedatovaného příkazu z české kanceláře Kateřině Homutové, rozené ze Skuhrova, aby uhradila dluh ve výši 3000 kop grošů míšeňských panně Dorotě Pichlové (nemluví se o tom, jak vznikl a za co byl). Dále je zde též koncept listu z české kanceláře z 30. června 1622 paní Johaně Kateřině Homutové, rozené Skuhrovské ze Skuhrova, a na Chrustenicích. Panna Dorota Pichlerová (sic!) z Pichelberka se na ně obrátila kvůli své pohledávce ve výši 1500 kop grošů českých (odpovídajících třem tisícům kop grošů míšeňských), které měla dostat i s úroky podle kšaftu jejího zesnulého otce Jiřího Pichla na věno a na výpravu. Její duplikaci jí posílají a nařizují jí, aby Pichlovou spokojila. Kdyby měla něco proti, ať o tom podá zprávu.

52] Srovnej Antonín KOSTLÁN, *Finanční zhroucení v Evropě na počátku třicetileté války*, Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 263–316.

přenechala Chrustenice. Ta je měla vzápětí prodat sestře Hedvice Putkamerové, ale ani Hedvika nedokázala dostát svým novým závazkům vůči Dorotě a chrustenický statek jí zanedlouho zase zastavila.^{53]} V rodině už ale dlouho nezůstal, na konci dvacátých let 17. století pichlovské pokolení ze seznamu vlastníků definitivně mizí a mizí i jakékoli jeho další historické stopy.

The Family Pichl of Pichelberk and sibling dispute over inheritance

Summary

Since the Middle Ages members of the Pichelberk family lived in western Bohemia, Cheb and Loket region, and first after the mid-16th century appeared the Pichls of Pichelberk in Central Bohemia. Most likely, however, it was not their distant relatives but perhaps originally a Prague family that found employment in the Habsburg services and achieved promotion to the lower nobility. Tomáš Pichl was the first who could buy his own domain with a small knightly house, Chrustenice near Beroun, where he experienced robbery by his own serfs. However, he did not have male heirs, so his property passed to his brother Jiří Pichl who was also accepted into knighthood at the end of 1586. For many years, perhaps since the time of Emperor Ferdinand I, he worked in lower but not insignificant positions in the imperial court's office. The peak of his career was probably the year 1593, when he became the highest court postmaster. Despite the fact that he had not received any salary during his seventeen years in duty, his financial situation was so good that he could afford to buy another small domain (Vysoký Újezd with a manor house) and even a splendid house in Prague on Malostranské Square. He left behind his teenage son Rudolf and five daughters, Elizabeth, Catherine, Hedwig, Anna Maria and Dorota who were to share the inheritance after his and his wife's death (1614).

The sibling animosity, which seems to have deeper roots (since childhood), led to the formation of two antagonistic groups that blamed each other for unlawful conduct and oppression. One was the eldest sisters Elizabeth and Catherine, the other were remaining siblings who also were not in a complete harmony. For example, Anna Maria soon got into a dispute with Rudolf too. Not so much in the game were the small domains of Chrustenice and Vysoký Újezd, which fell to Rudolf, as more minor properties, the Lesser Town house, sown oats, and above all the individual serfs. The situation reached the kidnapping and imprisonment of disputed serfs, physical aggression between siblings and their complete alienation. Neither the appointment of a commission to bring peace between the two parties did not help.

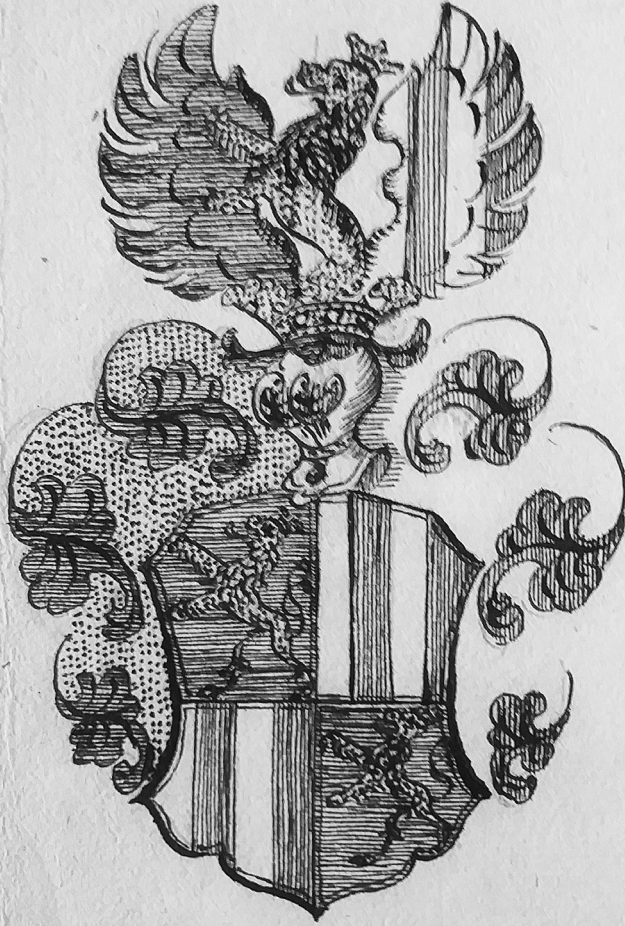
^{53]} <https://www.chrustenice.cz/historie-obce/> [cit. dne 18. 3. 2020].

Thanks to the fact that the matter reached the highest Bohemian state officials and the emperor and that the relevant written acts have been preserved, the course of the dispute can be observed in quite detail, although we do not know the final result. All sisters got later married, but Rudolf died a few years later – before that he managed to sell both Vysoký Újezd and Chrutenice. The name of Pichl of Pichelberk completely disappeared with the death of Anna Maria Bleyleben of Pichelberk († 1665), one of the once-distorted sisters.

Dnešní podoba zámku ve Vysokém Újezdu. Foto autor, 2020.

Na následující straně: *Znak Pichlů z Pichelberka. Fond Wunschwitz, NA Praha.*

H. Pichl Von Pichl,
berg. H.

3.

Metternich, Palmerston a krize v Papežském státě v letech 1830–1832

Jiří VYČICHLO

Abstract: The primary interest of this study is the policy of Henry John Temple, Viscount Palmerston and Klemens Wenzel Lothar Nepomuk, Prince von Metternich-Winneburg in the Papal States between the years 1830–1832. Main thesis is based on the fact that the Austrian Chancellor was a dominant person promoting in the Holy See reforms expected to bring prosperity for Pope's regime. The rivalry between Metternich and Palmerston for this issue deepened the rift in foreign affairs between Great Britain and Austria for the whole decade of eighteen thirties.

Key words: Metternich; Palmerston; the Papal State; Reforms; Orleans Monarchy; Eighteen Thirties; Foreign Policy; Occupation of Ancona; Italy; Austria; Great Britain; Concert of Europe; Revolution; Intervention.

V českém historickém prostředí málo reflektované dějiny italského Risorgimenta jsou stále zatíženy přetrvávajícím černobílým hodnocením politiky Rakouska na Apeninském poloostrově, které vzešlo z dějepisné dílny druhé poloviny 19. století a často se opíralo o nijak nepodložené fámy poloviny první. Snad nejkřiklavějším příkladem je odsuzování rakouské přítomnosti jako překážky k pokroku, kdy jednoznačně represivní politika Vídně byla zodpovědná za absenci konstitučních změn i apolitických reforem.^{1]} Jestliže v případě politické liberalizace je toto obvinění opodstatněné, pak v otázce modernizace státní správy, soudnictví či hospodářství je naopak zcela neudržitelné. Rakouské provincie Lombardsko a Benátsko se těšily po roce 1815 zdaleka nejlepší správě ze všech italských států, která byla efektivní i při malém počtu úředníků a navíc nezkorumpovaná; na bezprecedentně vysoké úrovni se nacházelo například také školství. Rakouská přítomnost proto mohla sloužit za vzor. Ve vztahu k ostatním státům poloostrova je nezbytné rovněž odmítnout vinu Rakouska na malé či nulové modernizaci různých složek státního aparátu, protože to byla právě tato velmoc, jež soustavně přesvědčovala italské panovníky, aby skrze četné reformy přivedli své státečky na práh moderní doby. Touto cestou měli zajistit spravedlivou a efektivní vládu saturující potřebu poddaných, a tím zamezit jejich touze po likvidaci absolutistických režimů,

[1] Tento názor například zastával historik César Louis-Philippe Vidal; César Louis-Philippe VIDAL, *Metternich et la Crise Italienne de 1831–1832*, Paris 1931.

po napoleonských válkách etablovaných jižně od Alp. Jinými slovy, skrze apolitické reformy mělo být otupeno ostří politické agitace italských republikánů a demokratů, jež měla v roce 1815 stále malou podporu italské veřejnosti, tradičně loajální vůči vrchnosti.^{2]}

Nedostatek reforem nebyl důsledkem politiky Rakouska, nýbrž postoje jednotlivých italských panovníků, kteří se myšlenkově nedokázali přenést přes změny způsobené Velkou francouzskou revolucí a napoleonskou érou, případně konzervativně smýšlejících vrstev typu duchovenstva a aristokracie, jež se nechtěly vzdát svých tradičních privilegií. Odpor k novotám, byť jen apolitickým, znamenal pro rakouskou politiku vedenou kancléřem Klemensem Václavem Lotharem Nepomukem von Metternich-Winneburg většinou nepřekonatelný problém. Kancléř nacházel jen málo sluchu na italských dvorech se svým argumentem, že je povinností každé vlády zajistit bezpečí, blahobyt a fungující administrativu a že za tímto účelem je nezbytné sáhnout k rozsáhlému modernizačnímu programu. V případě jeho realizace by pak spokojení poddaní, kteří se s výjimkou některých intelektuálů politikou primárně nezabývali, zachovali loajalitu vůči svým vládcům. Ti by se tudíž nemuseli bát masivní podpory podvrtným programům izolovaných revolučních skupin. Metternichův pragmatismus zde narazil na odpor k novotám na mnoha italských dvorech a současně i na obavu italských vládců, že reformními návrhy se Rakousko snaží vměšovat do vnitřních záležitostí suverénních italských států, a tím ještě více zvýšit svůj již tak silný vliv na Apeninském poloostrově.

Díky tomuto postoji italských panovníků se Rakousko dostalo do paradoxní situace, kdy na jedné straně radilo k reformám, považovaným za prevenci proti vypuknutí revolucí, ale kvůli jejich absenci pak nakonec muselo v Itálii vojensky intervenovat, když k povstání došlo. Na italských dvorech totiž sice převládala nechuť naslouchat radám Vídně, ale nikdo zde dlouho neváhal požádat rakouskou vládu o pomoc, jakmile se daný režim ocitl pod tlakem ulice. K takové situaci došlo v Království obojí Sicílie a Piemontu v letech 1820–1821, kdy nespokojenost části obyvatelstva vedla k otevřeným vzpourám, které nakonec byly potlačeny rakouskou armádou. Ovšem ani po nich panovníci v Turíně a Neapoli nepovažovali za nutné akceptovat reformní plány předložené Metternichem.^{3]}

Tímto se Rakousko pasovalo do ne zcela chtěné role italského čteníka, což vedlo k jeho značné a postupem doby i rostoucí nepopularitě na Apeninském poloostrově. O jeho reformně laděných radách veřejnost nevěděla, vojenské intervence se však přehlédnout nedaly. Tento negativní dojem byl ještě umocněn po sérii dalších revolucí v Itálii, jmenovitě v Papežském

2] Alan J. REINERMAN, *Austria and the Papacy in the Age of Metternich. I. Between Conflict and Cooperation*, Washington 1979, s. 151.

3] John Anthony DAVIS, *Italy in the Nineteenth Century, 1796–1900*, Oxford 2000, s. 55.

státě, Modeně a Parmě v únoru a březnu 1831. Zvláště ve státě spravovaném papežem se obyvatelstvo vzbouřilo kvůli zastaralému a neefektivnímu režimu, o jehož modernizaci se Metternich od konce napoleonských válek snažil stejně tak intenzivně jako bezúspěšně. I nyní však v zájmu zachování politického uspořádání z roku 1815 a na základě oficiálních žádostí dotčených panovníků Rakousko vojensky zasáhlo a revolucionáře rychle a snadno porazilo. Z krátkodobého hlediska šlo o rakouské vítězství, z dlouhodobého se nicméně jednalo o porážku, kdy se ještě více upevnilo vnímání této mocnosti jako pomyslné žáby sedící na prameni pokroku.⁴⁾

Cílem této studie je upozornit na problematičnost tohoto jednostranně negativního odsudku Rakouského císařství jako apoštola reakce v Itálii první poloviny 19. století. Ačkoliv tato mocnost, vedená na zahraniční scéně Metternichem, si rozhodně nepřála omezení panovnické moci skrze ústavy moderního typu a volené parlamenty, podporovala apolitickou modernizaci Itálie a sama v tomto byla vzorem svým působením v Lombardsku a Benátsku. Navíc jako jediná velmoc kontinuálně hájila reformní programy v této části Evropy, čímž se odlišovala i od liberální Francie a Velké Británie, jejichž pozornost věnovaná případným reformám byla nahodilá a většinou také povrchní.

Pro zvolené téma byl vybrán příklad Papežského státu v letech 1830–1832, kdy Metternichovy pokusy o reformu v tomto středoitalském státě dosáhly svého vrcholu. Toto období také nabízí srovnání s přístupem vlád v Paříži a Londýně, které se sice označovaly za stoupence reformu v Itálii, ovšem jejich postup byl více než problematičný: jejich přístup vycházel z vlastních zájmů, často mylného odhadu poměrů a reálně dosažitelných výsledků v daném regionu a v neposlední řadě i z malého respektu k suverenitě Papežského státu. Jako vhodný příklad poslouží britská politika, jež sice oficiálně sledovala stejný cíl jako Metternichovo Rakousko, ale fakticky svým nešikovným přístupem zabránila tomu, o co se rakouský kancléř snažil již více jak patnáct let: v rámci daných mantinelů dosáhnout všeobecného zlepšení poměrů v Papežském státě.

Červencová revoluce ve Francii roku 1830 nebyla pouze vnitropolitickou záležitostí jednoho státu. Měla mezinárodní přesah dotýkající se celé Evropy. Velmoci bedlivě sledovaly, jakým politickým směrem se Francie vydá a především, zda se revoluční nálady nerozšíří do dalších částí starého kontinentu. Hlavním obráncem konzervativních hodnot byl rakouský kancléř Metternich. Tento zkušený státník spatřoval v revolučních událostech ve Francii velké nebezpečí pro stávající pořádek v Evropě. Nicméně poté, co se ukázalo, že nový francouzský král Ludvík Filip je příznivcem umírněné politiky a zachování mezinárodního pořádku z roku 1815, o čemž explicitně a několikrát ujistil mocnosti, rakouský císař František I. s Metternichovou podporou

4) K Metternichově italské politice v českém jazyce blíže Miroslav ŠEDIVÝ, *Metternichovo Rakousko a Itálie: Mezi mýtem a realitou*, Historický obzor 26, 2015, 11/12, s. 255–260.

nakonec uznal nový francouzský režim.^{5]} Totéž učinil i britský ministr zahraničí Henry John Temple, vikomt Palmerston, byť ten z poněkud odlišných důvodů.^{6]} Jako člen liberální vlády, která se na Britských ostrovech dostala k moci krátce po červencové revoluci, uvítal liberalizaci politického zřízení ve Francii a zahájil období britsko-francouzské spolupráce.^{7]}

Jestliže byl Metternich ochoten tolerovat revoluci a její výsledek ve Francii, naopak o to více byl odhodlán zabránit jejímu rozšíření do zbytku Evropy. Jeho zájem ležel od počátku kritického roku 1830 na Apeninském poloostrově, kde byl odhodlán potlačit revoluci i za cenu vojenské intervence. Právě na italském území ležela primární rakouská sféra vlivu. Metternichovi se na Vídeňském kongresu v letech 1814–1815 podařilo zajistit rakouskou dominanci na poloostrově. On sám byl strůjcem narovnání vztahů mezi Rakouskem a Papežským státem, narušených od josefinských reforem. Spojení trůnu a oltáře bylo výhodným pro oba státy.^{8]} Papež spatřoval v Rakousku svého ochránce a habsburská monarchie mohla naopak prosazovat svoji italskou politiku právě skrze druhý největší stát na tomto území. Tato spolupráce se ukázala jako oboustranně výhodná již během revolučních let 1820–1821.^{9]}

Problém spočíval v tom, že Papežský stát byl nejslabším článkem stávajícího pořádku na poloostrově, čehož si byl Metternich dobře vědom. Od 20. let 19. století narůstala nespokojenost s církevním režimem napříč celou italskou společností. Strach z Rakouska byl určitým pojistným ventilem bránícím tomu, aby na italském území propukla revoluce. Červencové události však přesto způsobily v Římě paniku. Papež Pius VIII. a jeho vláda se obávali opakování revolučních událostí z roku 1790 a nejčernější scénáře předvíдалy možnou francouzskou intervenci na poloostrově. Papež se mohl opřít o dva pilíře své moci, zaprvé vlastní autoritu a zadruhé rakouskou pomoc.^{10]} Proti němu stálo více faktorů. Neoblíbené kolegium kardinálů si počínalo jako samostatné těleso kumulující kolem sebe moc a odmítalo poslušnost papeži a jeho ministrům. Hlavní hrozbou papežskému režimu však zůstávali liberální revolucionáři.^{11]}

Důležitou osobností pontifikátu Pia VIII. byl ministr zahraničí kardinál Giuseppe Albani. Jeho politika se odvíjela od bezmezné důvěry v Rakousko. Tato sázka na jednu kartu se ukázala chybnou. Dokonce i rakouský velvyslanec

5] Více o vztahu mezi Metternichem a Ludvíkem Filipem Wolfram SIEMANN, *Metternich. Strategie und Visionär. Eine Biografie*, München 2016, s. 764–770.

6] Roger BULLEN, *Palmerston, Guizot and the Collapse of the Entente Cordiale*, London 1974, s. 5.

7] John Major HALL, *England and the Orleans Monarchy*, London 1912, s. 15.

8] Alan J. REINERMAN, *Metternich, the Powers and the 1831 Italian Crisis*, *Central European History* 10, Nr. 4, 1977, s. 207.

9] Alan J. REINERMAN, *Metternich and the Papal Condemnation of the „Carbonari“, 1821*, *The Catholic Historical Review* 54, Nr. 1, 1968, s. 68.

10] A. J. REINERMAN, *Austria and the Papacy I.*, s. 175.

11] Jasper Godwin RIDLEY, *Lord Palmerston*, London 1970, s. 138.

v Římě kníže Rudolf Lützow apeloval na Albianho a Pia VIII., aby přijali pro-reformní kurz. Proti tomu byl naopak hlavní stoupenec Zélantů, tedy příslušník ultrakonzervativního kruhu kardinálů, Emmanuel de Gregorio. Papežova politika se navíc dostávala do rozporu s novým režimem ve Francii, a proto se jeho zrak obrátil opět směrem k Rakousku.^{12]} Metternich poslal do Říma jasný vzkaz, že Rakousko nemá v úmyslu zasáhnout proti režimu krále Ludvíka Filipa, ale císařská armáda je připravena zasáhnout v Itálii proti revoluci a agresi v zájmu zachování evropského pořádku. Obavy papeže spočívaly ve strachu z francouzské intervence v případě rakouské pomoci. Metternich ho ubezpečil o rakouských zájmech v Papežském státě. Ty byly pro Rakousko natolik zásadní, že by se nenechalo zastavit francouzskými výhrůžkami.^{13]}

Zájem Velké Británie byly oproti rakouským rozdílné. Hlavním prostředkem k prosazování mocenského vlivu byla mohutná flotila působící ve Středozemním moři. Nicméně ekonomický a politický interes ostrovní velmoci v této oblasti zůstával omezený.^{14]} Hlavním motivem britského ministra bylo ovšem zabránit střetu mezi Francií a Rakouskem a zachování rovnováhy sil v Evropě.^{15]}

I přesto, že konzervativní kruhy v Římě spoléhaly na rakouskou pomoc, měla být tato pomoc časově omezena, aby nevzbudila podezření z trvalé okupace. Pro Metternicha byla samotná intervence na poloostrově považována za krajní řešení. Okolnosti v Papežském státě se ovšem radikálně změnily poté, co vážně nemocný Pius VIII. 28. listopadu 1830 zemřel, což Lützow označil za „*bezprostřední katastrofu*“.^{16]} Konkláve se sešlo až 14. prosince 1830 a volba nového papeže trvala dlouhé dva měsíce. Mezivládí bylo nešťastné, protože během této doby nebyla přijata žádná opatření proti revoluci, a dokonce byla pozastavena běžná administrativa.

Během volby se projevil rakousko-francouzské napětí, kdy se obě strany snažily prosadit vlastního kandidáta. Novým papežem byl nakonec zvolen Bartolomeo Alberto Cappellari jako Řehoř XVI.^{17]} Na tuto volbu reagoval Metternich slovy: „*Žádná volba nemohla být přijatelnější... jméno Cappellari bylo přáním našeho srdce.*“^{18]} Současně se zprávou o zvolení nové hlavy církve dorazila do Vídně a později do Londýna zpráva o propuknutí revoluce dne

12] Edward Elton Young HALES, *Revolution and Papacy 1769–1846*, London 1960, s. 262.

13] A. J. REINERMAN, *Austria and Papacy I.*, s. 176.

14] Christopher John BARTLETT, *Great Britain and Sea Power 1815–1853*, Oxford 1963, s. 85.

15] Charles Kingsley WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841. Britain, The Liberal Movement, and the Eastern Question*, London 1951, s. 200.

16] A. J. REINERMAN, *Austria and Papacy I.*, s. 173.

17] Matthias BUSCHKÜHL, *Great Britain and the Holy See 1746–1870*, Blackrock 1982, s. 71.

18] Alan J. REINERMAN, *Austria and the Papacy in the Age of Metternich. Vol II. Revolution and Reaction, 1830–1848*, Washington 1989, s. 10.

4. února 1831. Revolucionáři obrátili okamžitě své jednotky k pochodu na Řím. Mezitím byl jako nový ministr zahraničí Papežského státu jmenován zkušený diplomat Tommaso Bernetti, jenž byl zastáncem protireformního kurzu. Řehoři XVI. v nastalé situaci nakonec nezbylo nic jiného, než 27. února 1831 zaslat formální žádost rakouskému císaři Františkovi I. o vojenskou pomoc. Navzdory tomu byly 4. března 1831 zahájeny na území církevního státu vojenské operace rakouské armády a do konce měsíce bylo povstání definitivně poraženo.

Palmerston se dokázal smířit s rakouskou intervencí, pokud ta nezačala příčinu k válce s Francií. Osobně však viděl klíč k úspěchu v Papežském státě nikoli v silovém řešení, ale v otázce provedení reformem, které měly do budoucna zaručit klid a prosperitu. V tomto se pochopitelně zcela shodoval s Metternichem. V čem se oba muži rozcházeli, byl rozsah zamýšlených změn. Jestliže pro Metternicha byly základem reformy založené na idejích osvícenství, Palmerston chtěl občanům Papežského státu poskytnout co největší liberální svobody.^{19]}

Nebyla proto náhoda, že po potlačení povstání v průběhu března přešla do popředí zájmu Metternicha a Palmerstona otázka reformem. Metternichova představa tkvěla v zásadě provedení reformem shora, jimiž by se zabránilo revoluci zdola. Rakouský ministr byl přesvědčen, že tyto osvícensko-konzervativní reformy jsou základem všeobecného blaha.^{20]} Jedním z jeho hlavních požadavků byl podíl vzdělaných vrstev na vládě. Ve skutečnosti šlo o aplikaci administrativních reformem v takovém rozsahu, v jakém panovaly v té době v Benátsku, kde byla rakouská administrativa nejvýkonnější na celém poloostrově.^{21]}

Během února 1831 se začala rýsovat myšlenka konference, s níž přišel sám Metternich. Prvotní záměr setkání mezi Francií, delegací vedenou papežem a Rakouskem byl nakonec rakouským kancléřem rozšířen na konferenci všech velmocí. Metternich v této myšlence spatřoval možnost obnovení kongresových jednání z let 1815–1822 a také vytvoření jednotné platformy proti revoluci.^{22]} Seznam účastníků konference v něm vzbudil dojem možného dosažení rakouských požadavků. Prusko, které v záležitostech italského prostoru nespatořovalo životní zájem, vyslalo na jednání protestanta Karla Josiase von Bunsen, jednoho z neaktivnějších diplomatů nadcházejícího jednání. Jeho manželka byla Britka, on sám byl protirakousky zaměřen.^{23]} Rusko bylo v té

19] The National Archives London (dále TNA), Foreign Office (dále FO) 120/114 – Granville Palmerstonovi, 4. dubna 1831.

20] Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále HHStA) Wien, Staatsarchiv (dále StA), England 192 – Metternich Esterhazymu, 2. dubna 1831.

21] Miroslav ŠEDIVÝ, *The Decline Of The Congress System. Metternich, Italy and European Diplomacy*, London 2018, s. 12.

22] Charles Kingsley WEBSTER, *Palmerston, the Metternich and the European System 1830–1841*, London 1934, s. 10.

23] A. J. REINERMAN, *Austria and the Papacy II.*, s. 42.

době sice plně vázáno na potlačení revoluce v kongresovém Polsku, přesto do Říma delegovalo knížete Grigorie Grigorieviče Gagarina.^{24]}

Palmerston nabídku konference vřele přijal. Sám Metternich pak vnímal Velkou Británii jako prostředníka, který by dokázal zajistit lepší spolupráci mezi Francií a Rakouskem a současně podpořil zavádění reforem. To samé si sliboval i britský ministr zahraničí. Jeho cílem zůstávalo zachování rovnováhy sil na kontinentu, avšak v Castlereaghově^{25]} duchu, tedy s tolerováním rakouské dominance. Britský velvyslanec ve Vídni Henry Wellesley, baron Cowley, napsal ve zprávě Palmerstonovi o Metternichových záměrech: „*Jeho cílem byl mír a Vaše lordstvo může být ujistiáno, že nic nebude učiněno touto vládou [Rakouskem] k tomu, aby byl narušen klid v Evropě.*“^{26]} Pokud by došlo k přímé konfrontaci mezi Francií a Rakouskem, zachovala by Velká Británie svoji neutrální pozici preferující spíše francouzskou politiku.^{27]} Těmito stanovisky chtěl Palmerston zajistit rakouské naslouchání britskému hlasu. Od pozice mediátora si dále sliboval zesílení vlastního vlivu a možnost prosazení co nejvíce liberálních požadavků. Do Říma byl vyslán jako britský delegát Brook Taylor, jenž neměl žádné oficiální pověření, protože Velká Británie zde neměla oficiální velvyslanectví. Palmerston se vyjádřil k myšlence konference takto: „*Ačkoli britské zájmy nejsou přímo ohroženy záležitostmi v Itálii, tak jako je tomu v jiných státech, nemůže být vláda Jeho Výsosti lhostejná ke vztahům mezi velmocemi, jež mohou ohrozit mír v Evropě. Z tohoto ohledu vláda Jeho Výsosti vyhověla žádosti francouzského a rakouského dvora a jmenovala Brooka Taylora s důvěrným vztahem k Římu, aby spolupracoval s ministry Rakouska a Francie v laskavém úsilí narovnat rozdíly, které nastaly mezi papežem a jeho poddanými.*“^{28]}

Na nadcházející konferenci byl vyslán Ludvíkem Filipem pro-katolický diplomat vévoda Louis-Claire de Beaupoil de Saint-Aulaire. Pro Metternicha to byla dobrá volba, protože Saint-Aulaire byl umírněným diplomatem, a i jeho vyznání signalizovalo, že francouzský král opravdu usiluje o dosažení kompromisu. Problémem však bylo, že instrukce zmiňovaly francouzské cíle v tomto pořadí dle důležitosti: co nejrychlejší stažení rakouských jednotek, amnestie pro revolucionáře a teprve poté dosažení reforem.^{29]} Brook Taylor na druhou stranu hrál druhořadou roli ve vyjednávání a podporoval francouzského vyslance. Britsko-francouzská spolupráce byla ranou pro Metternicha, jenž doufal

24] HHStA Wien, StA, England 196 – Neumann Metternichovi, 10. března 1831.

25] Robert Steward, vikomt Castlereagh byl britským ministrem zahraničí v letech 1812–1822.

26] TNA, FO 120/113 – Cowley Palmerstonovi, 5. dubna 1831.

27] Donald SOUTHGATE, *The Most English Minister... The Policies on Politics of Palmerston*, London 1966, s. 46.

28] TNA, FO 120/116 – Palmerston Seymourovi, 19. února 1831.

29] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 208.

v kooperaci s Palmerstonem, sledující stejný cíl: mír ve střední Itálii a zadržování Francie. Papežský stát reprezentoval zmíněný Bernetti, v pozadí pak stál šik protireformně naladěných kardinálů.^{30]} Účast nekatolických představitelů jednotlivých zemí tento odpor ke změnám mezi vysokými preláty ještě umocnila. Konzervativní Bernetti si byl vědom skutečnosti, že pokud bude chtít u velmoci zachovat toleranci církevního režimu, bude muset souhlasit s některými pro-reformními ústupky, ovšem z jeho pohledu čím méně, tím lépe.^{31]} Personální účast a cíle jednotlivých stran se měly ukázat jako zásadní překážka pro prosazení Metternichova reformního programu.

První zasedání konference se konalo 13. dubna 1831 a hlavním tématem byl odchod rakouské armády z Papežského státu. Saint-Aulaire požadoval okamžité stažení všech císařských jednotek, s tím však nesouhlasil Řehoř XVI. a žádal v dopise císaře Františka I., aby svoje jednotky ponechal na území Papežského státu po nezbytně dlouhou dobu. Případné stažení vojáků vyvolávalo obavy z možnosti opětovného vypuknutí povstání. Proti okamžitému stažení byly i zbylé mocnosti. Druhé téma, všeobecná amnestie pro rebely, jež znovu hájil francouzský zástupce, nezískalo sympatie mocností.^{32]} Bernetti souhlasil s udělením amnestie s určitými výjimkami, tak jak je požadovali zbylí účastníci konference. V této souvislosti vnesl vlastní podmínky návrhu na odchod povstalců do exilu. Jeho plán byl ale jednohlasně smeten ze stolu.

Teprve 21. května 1831 přišel Bunsen na konferenci s návrhem administrativní reformy Papežského státu.^{33]} Jeho plán vycházel z reformy soudnictví, začlenění laiků do administrativního aparátu a reorganizace místních samospráv. V těch měli být voleni zástupci, jež by byli dále vybíráni do provinční vlády a měli by dohled nad státními financemi nacházejícími se v této době v žalostném stavu.^{34]} Konference Bunsenův návrh přijala. Pozitivně se k plánu postavil i papež s Bernettim. Byla odmítnuta volba do provinční rady, protože by to mohlo do budoucna znamenat převahu liberálů, jinak Řehoř XVI. s body souhlasil. Nutno říci, že plán pruského delegáta se stal základním pilířem pro budoucí jednání o reformách.^{35]}

Trnem v oku francouzské vládě byla přetrvávající přítomnost rakouských jednotek. Jak se blížily volby ve Francii v roce 1831, musel francouzský premiér Casimir-Pierre Périer stále více naslouchat radikálním hlasům

30] E. E. Y. HALES, *Revolution and Papacy 1769–1846*, s. 270.

31] George Fitz-Harding BERKELEY, *Italy in the Making 1815–1846*, Cambridge 1966, s. 117.

32] A. J. REINERMAN, *Austria and the Papacy II.*, s. 51.

33] E. E. Y. HALES, *Revolution and Papacy 1769–1846*, s. 270.

34] Text celého memoranda in: Denis Mack SMITH, *The Making of Italy 1796–1870*, New York 1968, s. 65.

35] Alan J. REINERMAN, *An Unnatural "Natural Alliance". Metternich, Palmerston and the Reform of the Papal States 1831–1832*, *The International History Review* 10, Nr. 4, 1988, s. 545.

veřejného mínění, volajícím po okamžitém stažení všech rakouských jednotek.^{36]} Francouzští radikálové se domnívali, že Rakousko je na Apeninském poloostrově všemocné, což nebyla pravda. Ludvík Filip se ocitl pod tlakem z obou stran politického spektra. Jeho názor na vnitropolitické dění vyličil württemberský král Vilém I. po setkání ve Štrasburku: „*Jeho [Ludvíka Filipa] touha po zachování míru je zřejmá, současně nelze předvídat, do jakých extrémů bude zatažen problémy, kterými je denně obklopen a jež se každým dnem stupňují.*“^{37]}

Metternich se snažil vyjít francouzským požadavkům vstříc, nicméně podmínkami bylo schválení navržených reforem, reorganizace papežovy armády a mezinárodní garance pro církevní režim.^{38]} Francie však trvala na svém a požadovala okamžitou evakuaci. Rakouský kancléř čelil opozici ze dvou stran: Říma, požadujícího, aby jednotky střežily pořádek, a Francie, jež nenesla rakouskou přítomnost. Périer dokonce odmítal garantovat legitimitu papežovy vlády, k čemuž ho nutily okolnosti na domácí scéně. V Palmerstonovi francouzský nátlak vzbuzoval nedůvěru, zvláště když Saint-Aulaire navrhl, aby francouzské jednotky nahradily ty rakouské na tak dlouho, než Papežský stát bude schopen poslat vlastní armádu. Přesto britská diplomacie nesdílela obavu, že by stažení rakouské armády mohlo vést k další revoluci, nýbrž v něm naopak spatřovala krok k zajištění míru ve střední Itálii. Palmerstonovým hlavním motivem zůstávalo provedení reforem, jež jako jediné mohly zajistit trvalý klid a prosperitu.^{39]}

Přehnané návrhy ze strany Francie způsobily naprostou izolaci jejího velvyslance na konferenci. Největší opovržení vzbudil Saint-Aulaire u Řehoře XVI. Nejenže odmítal záruku papežovy suverenity, ale dokonce požadoval mnohem širší amnestii, než jak to stálo v odsouhlasených Bunsenových návrzích. Ve Francii se rozhořela kampaň proti církevnímu režimu, podporovaná Gilbertem du Motierem, markýzem La Fayettem. Tlak vyvolaný Bunsenem, Taylorem a Saint-Aulairem paradoxně donutil Bernettiho, aby kývl na stažení rakouských vojsk. Důvod byl zřejmý, celá situace nahrávala radikálům ve Francii a jejich vítězství ve volbách mohlo mít mnohem horší důsledky pro situaci v Itálii.^{40]} Metternich byl tímto výsledkem značně rozladěn.

Souhlasem se stažením vojenských jednotek skončila de facto celá konference. Lützow na závěr dodal, že Rakousko bude opět intervenovat, pokud to bude zapotřebí, načež Saint-Aulaire odvětil: „*Toto Francie nikdy nedovolí.*“^{41]} Bernetti se tak mohl soustředit na obnovení papežovy autority bez

36] Paul SCHROEDER, *The Transformation of European Politics 1763–1848*, Oxford 1994, s. 694.

37] TNA, FO 120/113 – Cowley Palmerstonovi, 2. června 1831.

38] A. J. REINERMAN, *Austria and the Papacy II.*, s. 62.

39] Alan J. REINERMAN, *An Unnatural “Natural Alliance”*, s. 545.

40] G. F.-H. BERKELEY, *Italy in the Making 1815–1846*, s. 119.

41] A. J. REINERMAN, *Austria and the Papacy II.*, s. 75.

tlaku ostatních států a nemusel přijímat žádná reformní opatření. Evakuace rakouských vojsk proběhla 15. července 1831.^{42]} Pro Palmerstona a Metternicha byla konference určitou remízou. Podařilo se zažehnat revoluci z počátku roku 1831 a otevřít prostor pro diskusi o reformách. Ale současně celé řešení připravilo cestu k další krizi. Italské záležitosti nechávaly britské veřejné mínění lhostejné, vláda v Londýně pak neměla o dění v Itálii takový zájem jako Francie, a to především kvůli tomu, že se plně soustředila na provedení volební reformy. Palmerston pak využíval situaci na poloostrově spíše k prosazení vlastní politiky v belgické otázce, kde se v té době nacházel jeho hlavní zahraničně politický zájem. Současně podporoval liberální představitele, kteří našli exil v Londýně, a s několika se dokonce setkal.^{43]}

Krach samotné konference ležel na bedrech Francie. Orleánskému režimu nešlo ve skutečnosti o italské záležitosti jako takové, ale především o řešení vlastních vnitropolitických problémů pomocí aktivní zahraniční politiky. Konference tak sebou nesla nebezpečné dědictví, jehož si byl Metternich dobře vědom. Byl nucen přizpůsobit strategii tehdejší situaci a zaměřit se především na zabránění další krize, případně na její účinné řešení. Jelikož papežská armáda nebyla dostatečně silná a připravená na stažení rakouských vojsk, zavládlo v Legacích bezvládí či dokonce anarchie. Tyto oblasti ovládali liberálové stojící za revolučními událostmi, kteří dále podporovali protipapežské demonstrace a odmítali platit Římu daně. Ozbrojenými složkami byly v Legacích civilní gardy, které se začaly transformovat v regulérní malé armády, jejichž hlavním cílem bylo svržení režimu Řehoře XVI.

Metternich se proto snažil vdechnout Papežskému státu život prostřednictvím reformem. Palmerston v této době začal apelovat na rakouského kancléře, aby přiměl papeže k jejich zavádění.^{44]} Problém spočíval v konzervativní opozici: Zélantech. Papež samotný byl nakloněn změnám a uvědomoval si, že rakouská podpora závisí právě na plnění květnového memoranda.^{45]} Kritika přicházela ze všech stran. Proti byli jak kardinálové, tak i liberálové, jejichž hlavním motivem bylo odtržení od Říma. Rakouský kancléř se ocitl v zoufalé pozici, protože ve vedení církevního státu byl zoufalý nedostatek schopných mužů, kteří by byli ochotni naslouchat jeho reformním radám. Reakce papežského stolce byla zřejmá: zavedení pořádku vojenskou silou. Pro Palmerstona byla tato situace výsledkem přijímání neadekvátních reformem a řešení spatřoval v ústupcích liberálům. V lednu roku 1832 poslal Metternichovi požadavky, na jejichž vzniku se podíleli i italští exulanti. Požadoval v nich zavedení

42] G. F.-H. BERKELEY, *Italy in the Making 1815–1846*, s. 117.

43] Jonathan PARRY, *The Politics of Patriotism. English Liberalism, National Identity and Europe 1830–1866*, Cambridge 2006, s. 147.

44] J. G. RIDLEY, *Lord Palmerston*, s. 140.

45] Ve skutečnosti bylo provedeno několik reformem, jako bylo například zavedení provinčních rad, soudnictví či finanční správy.

sekulární administrativy s větším dohledem pro neduchovní nad státními financemi. Z přetrvávající krize vinil samotného rakouského kancléře, jenž měl údajně mařit reformní úsilí, a naznačoval mu, že v případě budoucího zásahu nemůže počítat s britskou podporou.^{46]}

Britská zahraniční politika byla založena na mylném odhadu situace. Na základě špatných informací byl Palmerston přesvědčen o neomezeném rakouském vlivu na Apeninském poloostrově a o Metternichově úsilí bránit z Vídně zavádění potřebných reforem.^{47]} Tento postoj vycházel z nedostatečného diplomatického zastoupení Velké Británie ve střední Itálii. To se nakonec ukázalo jako zcela klíčové. Díky nedostatku objektivních zpráv se postupně zhoršovaly britsko-rakouské vztahy, což se projevilo i v rostoucích sympatiích Palmerstona k francouzské politice v této oblasti.^{48]}

Politické klima se začalo měnit v listopadu roku 1831. Périer se po stažení rakouské armády přestal zajímat o situaci v Papežském státě a snažil se upevnit vlastní vládu. Zprávy o eskalující situaci v Legacích ho přiměly zaujmout umírněné stanovisko. Metternich se proto obrátil přímo na Francii v otázce případného zákroku proti bouřícím se poddaným. Na začátku prosince roku 1831 byla přijata dohoda na konferenci vyslanců v Paříži. Součástí ujednání bylo přijetí papežské autority nad územím Papežského státu a její podpora proti liberálům. Současně měly rakouské jednotky operovat na hranicích církevního státu jako morální opora. Obě strany se snažily vyhnout přímé konfrontaci, jež by mohla přerůst ve vážnější konflikt. Během prosince 1831 však francouzský premiér zaujal méně smířlivý postoj, když deklaroval, že rakouská intervence bude znamenat francouzský zásah v jiné části Papežského státu.^{49]} Kromě typického vnitropolitického motivu bylo Périerovým záměrem donutit papeže vojenskou přítomností v jeho státě k rychlejšímu přijímání reforem. Francie žádala prostřednictvím Saint-Aulaira Bernettiho o předběžný souhlas s vojenskou akcí. Papežův ministr se snažil vyhnout přímé odpovědi, což si mylně Périer vysvětlil jako podporu jeho záměru.

Papežovy jednotky zahájily tažení proti vzbouřencům 19. ledna 1832. Počinání Řehořovy „svaté armády“ bylo tak špatné, že si proti sobě popudilo i místní obyvatelstvo. Vojsko čítající 3700 vojáků nemělo za této situace šanci porazit početnější armádu liberálů. Nezbylo tedy nic jiného než znovu povolat Rakušany. Generál Josef Václav Radecký z Radče zahájil operace 24. ledna 1832. Na mnoha místech byly jeho jednotky vřele vítány, což se pozitivně odrazilo na hladkém ukončení kampaně ještě před koncem ledna.^{50]}

46] A. J. REINERMAN, *An Unnatural "Natural Alliance"*, s. 548.

47] D. SOUTHGATE, *The Most English Minister*, s. 49.

48] David BROWN, *Palmerston. A Biography*, London 2010, s. 158.

49] Kenneth BOURNE, *Palmerston. The Early Years 1784–1841*, New York 1982, s. 366.

50] Franz, PESENDORFER, *Eiserne Krone und Doppeladler. Lombardo-Venetien 1814–1866*,

Francouzské veřejné mínění bylo rakouským zásahem opět plně mobilizováno, proto netrvalo dlouho a Périerova vláda začala jednat. Dle francouzského ministerského předsedy byla jedinou možnou kompenzací za rakouský zásah bezodkladná okupace Ancony.^{51]} Francouzský sbor vyrazil směrem k tomuto přístavu na Jadranu 7. února 1832.^{52]} Metternich, který nechtěl riskovat válku, radil papeži, aby proti francouzské agresi nepodnikal žádné kroky. Přístav byl obsazen 23. února 1832 a nad městem začala vlát vlajka s francouzskou trikolórou.^{53]}

V Londýně spatřovali v obnovené krizi důsledek malé implementace dohodnutých reforem a zdejší vláda se proti francouzské intervenci nepostavila. Nevynplnila tak Metternichovo přání, aby Palmerston zaujal kvůli porušení mezinárodního práva v Anconě protifrancouzský postoj. Pokud Vídeň sázela na to, že akce režimu Ludvíka Filipa vzbudí ve Velké Británii obavy z ohrožení strategických zájmů ve Středozeří, tak Palmerstonova reakce byla opačná.^{54]} Britská diplomacie podporovala francouzskou činnost v Anconě a doufala v zajištění většího vlivu liberálních mocností v této oblasti. Britský ministr v tom také spatřoval prostředek, jak tlačit na Řehoře XVI. k přijetí rozsáhlejších reforem.^{55]} Rakouský diplomat v Londýně, baron Philipp Neumann, naléhal na Palmerstona skrze zprostředkování stažení francouzských a rakouských jednotek z Papežského státu. Ve snaze využít této příležitosti se britský ministr rozhodl vyslat velvyslance ve Florencii George Hamiltona Seymoura do Říma, aby zde usiloval o realizaci kýžených změn.^{56]} Palmerstonovy ideje vycházely z představ italských exulantů v Londýně a skládaly se ze čtyř bodů: státní rada by měla být volena a měla mít plný vliv na lokální záležitosti, měla být revidována civilní garda, zvolení kandidáti koncilu by měli zasedat ve státní radě a měli mít vliv na přijímání zákonů a dohled nad státními financemi, Legace by měly získat širokou autonomii.^{57]}

Palmerston byl stále nedůvěřivý vůči rakouské politice, věřil v Metternichův interes usilující nejen o stažení francouzských jednotek, ale také o pozastavení reforem.^{58]} Neumann se ho snažil přesvědčit o rakouském odhodlání podpořit reformy a o problému tkvícím v odmítavém postoji

Wien 1992, s. 177.

51] Rakouská vojenská intervence proběhla tři dny před oficiální papežskou žádostí, což Francii přesvědčilo o legitimitě jejího vlastního zásahu.

52] TNA, FO 120/116 – Chad Palmerstonovi, 6. února 1832.

53] K francouzské okupaci Ancony blíže Miroslav ŠEDIVÝ, *Francouzská okupace Ancony (1832) a její ohlas v Evropě*, *Moderní dějiny* 24, č. 2, 2016, s. 73–95.

54] Clifford Francis Herbert BELL, *Lord Palmerston*, London 1936, s. 163.

55] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 212.

56] M. BUSCHKÜHL, *Great Britain and the Holy See 1746–1870*, s. 73.

57] A. J. REINERMAN, *An Unnatural “Natural Alliance”*, s. 549.

58] HHStA Wien, StA, England 196 – Neumann Metternichovi, 26. února 1832.

Bernettiho a ostatních kardinálů. Palmerstonovu podezřívavost tím však neu-
menšil.^{59]} Navzdory tomu úsilí rakouského kancléře na prosazení reformem ne-
povělo. Aby v této záležitosti zajistil pokrok, vyslal do Říma schopného ad-
ministrátora Giuseppe Maria Sebreghondiho. Tato mise spočívala v poskytování
rad Albanimu, ten jich však nedbal. Represivní politika ze strany papežských
vojsk, za přítomnosti intervenční armády, pouze podkopávala císařskou autori-
tu. Metternich spatřoval v Albanim hlavní kámen úrazu a začal usilovat o jeho
odvolání.

Palmerstonovy politické názory vycházely z liberalismu a byly ovliv-
něny britským konstitucionalismem, kdy politická evoluce přirozeně směřova-
la k nastolení liberálních vlád po celé Evropě.^{60]} Tato forma vládnutí měla být
garancí proti hrozícím revolucím a válkám. S tím Metternich nemohl jako konz-
ervativní státník středoevropského stříhu souhlasit. Požadavek voleb zástupců
do římské rady by vedl k růstu vlivu liberálů na politiku církevního režimu, což
by nakonec mířilo k oslabení církevní moci a k následnému konci papežské vlá-
dy.^{61]} Případná autonomie Legací by nepřiměřeně oslabilo papežovu kontrolu
nad severní částí jeho státu, případně dokonce vedla k jejímu úplnému odtrže-
ní a nastolení liberálního režimu. Pro rakouského kancléře byl britský přístup
k pokroku v Papežském státě nepřijatelný, zvláště když francouzská přítomnost
v Anconě a současně dalekosáhlost britských požadavků na reformy nevyhnu-
telně vyvolaly odpor v Římě vůči jakýmkoliv změnám, a to i těm umírněným,
ke kterým vyzývalo Rakousko. Rovněž pro něj bylo nemyslitelné, aby upustil
od své italské politiky.

Přestože ostrovní velmoc neměla zásadní interest na Apeninském po-
loostrově, Palmerston nespatořoval žádný důvod k tomu, aby upustil od stra-
tegie, jež se dostávala do opozice k zájmům podunajské monarchie. Britský
ministr začal mít o rakouských úmyslech značné pochyby. Dle něj bylo
Metternichovým plánem okupovat Legace a získat monopol nad italskými zá-
ležitostmi tak, aby habsburská monarchie zůstala absolutním hegemonem na
Apeninském poloostrově. Tyto předsudky nebyly z Palmerstonovy strany opět
správné. Jestliže Rakousko usilovalo o neomezený vliv v Papežském státě, ne-
vítalo by ideu uspořádání konference, na které měly participovat všechny vel-
moci. Britský postup se tedy odvíjel od podpory francouzské politiky, jež si
však hodlala kompenzovat vlastní vnitropolitické problémy na úkor italských
záležitostí.^{62]} Jediným, kdo tedy upřímně usiloval o reformy v Papežském státě,
byl rakouský kancléř.

59] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 215.

60] J. PARRY, *The Politics of Patriotism. English Liberalism, National Identity and Europe 1830–1866*, s. 147.

61] A. J. REINERMAN, *An Unnatural "Natural Alliance"*, s. 550.

62] TNA, FO 120/116 – Chad Palmerstonovi, 6. února, 1832.

Metternich se snažil řešit situaci jak dosažením odchodu francouzských vojáků z Ancony, ke kterému měla pomoci britská diplomatická podpora, tak přijetím společného postupu s Palmerstonem v otázkách reformy v Papežském státě. V obou případech však nedošlo ke shodě mezi Vídní a Londýnem.^{63]} Palmerstonova podpora Francii v otázce Ancony umožnila, aby zde Francouzi setrvali až do konce roku 1838.^{64]} Metternich si byl vědom toho, že stažení francouzských jednotek z Ancony závisí na odchodu rakouských jednotek z Legací. Zajistit stabilitu Papežského státu šlo pouze za pomoci přijetí efektivních reforem, proto rakouský kancléř tlačil na Bernetiho a Řehoře XVI., aby uspíšili jejich zavádění. Nakonec došlo k rakousko-francouzské dohodě. Lützow a Saint-Aulaire vyjednaly podmínky francouzské okupace. Palmerston v průběhu března 1832 zaslal instrukce do Vídně novému velvyslanci Frederiku Jamesi Lambovi, vikontu Melbourne, s tím, že Velká Británie bude usilovat o co nejrychlejší stažení francouzských jednotek. Současně podmínil odchod francouzských vojáků společně s rakouskou armádou.^{65]} Pro Metternicha to nebyl rozumný požadavek, protože obě vojska operovala v Papežském státě za úplně jiných podmínek. Rakouská armáda byla oficiálně pozvána Řehořem XVI., kdežto francouzská nikoli.^{66]}

Zásadní rozdíl v postoji k reformám v Papežském státě spočíval v tom, že Metternich se o tuto záležitost zajímal již řadu let a dobře věděl, jak obtížné je jejich prosazení v praxi. Proto považoval za nezbytné přistupovat k této otázce v Římě se značným realismem. Pokud by překročil pomyslnou mez reformních požadavků, pak by u papeže a jeho rádců vyvolal nepřekonatelný odpor vůči jakýmkoliv změnám. Palmerston se svým přehnaným liberalismem tedy mohl zničit rakouské snahy o sebemenší změny. Proto se Metternich k Palmerstonově italské politice vyjádřil značně skepticky: „*Pod vlivem jeho kompletní ignorance skutečného stavu záležitostí a jeho opuštění od podstaty reformy se odvážně a bez pochybností vydává na cestu, kterou dláždí pouhým liberalismem.*“^{67]} Nebyl jen kritický vůči britskému ministrovi, ale také k jeho diplomatům působícím na poloostrově. Dle něj podporovali revolucionáře a zaujíмали radikální stanoviska. Seymour se ovšem během března 1832 snažil uklidnit Bernetiho tím, že Velká Británie má ve svém zájmu ukončit francouzskou okupaci co nejrychleji, avšak za podmínky papežovy ochoty vyjít vstříc britským proreformním požadavkům. Ty byly obsaženy v Palmerstonově dopise Seymourovi z 22. března 1832.^{68]} Britský diplomat si však s ohledem

63] C. F. H. BELL, *Lord Palmerston*, s. 162.

64] K. BOURNE, *Palmerston*, s. 367.

65] HHStA Wien, StA, England 196 – Neumann Metternichovi, 20. března 1832.

66] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 212.

67] A. J. REINERMAN, *An Unnatural “Natural Alliance”*, 551.

68] Seymour byl k tomuto návrhu sám kritický, a dokonce ho ani na jednání nepředložil. CH. K.

na jejich dalekosáhlost uvědomil, že získání Bernetiho souhlasu nedosáhne bez rakouské podpory.^{69]} Britský ministr proto zvýšil svůj tlak na Metternicha a snažil se ho přesvědčit, že pouze britské návrhy jsou schopny uspokojit liberály a zachovat klid v Papežském státě.^{70]}

Narušení vztahů s ostrovní velmocí by Metternichovi ztížilo dosáhnout úspěchu na Apeninském poloostrově. Proto do Londýna poslal 21. března 1832 řadu depeší, ve kterých shrnul stejný cíl pro Rakousko a Velkou Británii v Papežském státě: tím bylo zachování míru. Upozorňoval na to, že zatímco Palmerston podporuje liberály, jejich hlavním a skutečným motivem nejsou reformy, ale nezávislost na Římu, s čímž ovšem nemůže souhlasit ani papež, ani Rakousko.

Ve snaze uspokojit britské požadavky ujistil Palmerstona o rakouském souhlasu s ratifikací smlouvy o Belgii, což bylo hlavním zájmem britské zahraniční politiky té doby.^{71]} Souběžně s krizí v Papežském státě probíhala v Londýně mezinárodní konference, jež se zabývala otázkou vzniku samostatného belgického státu. Tento prostor byl pro britskou zahraniční politiku mnohem podstatnější než Apeninský poloostrov. Z toho důvodu Palmerston zůstal neoblomný ohledně rakouského podpisu. Do Londýna nakonec dorazila zpráva ohledně rakouského stanoviska, kdy ratifikace smlouvy z Vídně závisela nejprve na ruském přijetí návrhu. To britského ministra vyvedlo naprosto z míry.^{72]} Poslal do Vídně memorandum kritizující zcela Metternichovy návrhy reformem pro Papežský stát. Na to odpověděl jeho rakouský protějšek 8. dubna 1832. V dopisech vsadil opět na britsko-rakouskou nutnost spolupráce.^{73]}

Konečný návrh společného postupu zaslal Metternich do Londýna 10. května 1832. Vyslovil se v něm opět pro přirozenou spolupráci mezi ostrovní velmocí a habsburskou monarchií a učinil ústupek v podobě přijetí plánu reformem z roku 1831, včetně určité administrativní autonomie Legacím, daňové reformy a zrušení cenzury. Britský ministr však zatvrzele odmítal i tento rakouský návrh. Stále trval na dodržení vlastních podmínek, díky nimž bylo dle jeho názoru možné zajistit stabilitu Papežského státu. Dále vyjádřil obavy o neupřímnosti Metternichových názorů. To vedlo Vídeň k izolaci Seymoura během vyjednávání v Římě. Britský diplomat byl nakonec z Věčného města stažen.^{74]} Spory mezi Velkou Británií a Rakouskem se nadále prohlubovaly. Palmerston ujistil Metternicha, že Rakousko ponese veškerou zodpovědnost za budoucí

WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 216.

69] A. J. REINERMAN, *Metternich, the Powers and the 1831 Italian Crisis*, s. 218.

70] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 213.

71] K. BOURNE, *Palmerston*, s. 352.

72] TNA, FO 120/119 – Palmerston Lambovi, 20. června 1832.

73] A. J. REINERMAN, *An Unnatural "Natural Alliance"*, s. 554.

74] TNA, FO 120/116 – zpráva Seymoura zástupcům Rakouska a Francie v Římě, 19. září 1832.

nepokoje na poloostrově a nedočká se britské podpory. Metternichovi tak nezbylo nic jiného než znovu zopakovat svoje stanovisko v úsilí zavádět reformy v Papežském státě a zkritizovat Palmerstonův pohled na mezinárodní situaci. V tomto období začal rakouský kancléř hledět na Velkou Británii s větším podezřením než na Francii.^{75]}

Jako možné východisko z patové situace se zdála abdikace Albaniho 11. června 1832. Sebremondimu se také podařilo zajistit svolání koncilů, jejichž úkolem bylo přijímat nová reformní opatření. I v tomto případě však byly koncily obsazovány konzervativními klerikály, nepřátelskými vůči jakékoli změně.^{76]} Proto na nich nebylo dosaženo téměř ničeho. Metternich přesto nabádal svého administrátora, aby koncily udržel, neboť jejich existenci považoval za zásadní. Krom toho Sebremondii předkládal návrhy na sekularizaci administrativy a předlohy reforem financí a armády. K tomu se podařilo získat i Řehoře XVI., on sám byl ovšem politicky limitován. Hlavní slovo v politice církevního státu měli Zélanťáci, jež zarytě odmítali veškeré liberální změny. Trefně se k vnitřním poměrům Papežského státu vyjádřil papežský nuncius monsignore Cappaccini: „*Pochybují, zdali je možné z vaší strany udělat cokoli dobrého pro naše záležitosti. Náš systém je natolik zkorumpovaný, nečistosti, které vyrostly ve všech odvětvích, jsou natolik zakořeněné, že je nemožné je vykořenit. Naše struktury jsou všeobecně zkorumpované, náš finanční systém je žalostný, naše psychická síla (síla nemateriální) je pryč, naše morální síla lze stěží říci, že existuje, názory jsou proti nám. Zkrátka, nevidím žádný prospěch pro tuto zemi.*“^{77]}

Veškeré úsilí bylo nakonec Zélanťáci potopeno. Metternich z toho důvodu vypracoval plán pragmatické konstituce obsahující závazky k podpoře reform. Mělo tak být dosaženo souhlasu kardinálů s reformní politikou a současně by bylo demonstrováno úsilí Papežského státu k určitým změnám. Dokument měl být podepsán zástupci velmocí, čímž by rovněž byla garantována papežova suverenita. Ve snaze získat tuto mezinárodní podporu však rakouský kancléř narazil na Palmerstonův odpor, neboť ministr v navrhované konstituci spatřoval nástroj k zastavení reform. Pragmatická konstituce tak skončila ve svém zárodku.^{78]}

Roztržka mezi Velkou Británií a Rakouskem se dostala během podzimu 1832 na veřejnost a na ostrovech způsobila senzaci.^{79]} Seymourova diplomatická korespondence se objevila v britských novinách a ovlivnila veřejné mínění v jeho postojích vůči Rakousku. *The Times* otiskl tato slova: „*Pan Seymour*

75] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 216.

76] M. ŠEDIVÝ, *The Decline Of The Congress System*, s. 56.

77] TNA, FO 120/119 – Lamb Palmerstonovi, 20 června 1823.

78] A. J. REINERMAN, *Austria and the Papacy II.*, s. 147.

79] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 219.

byl nucen opustit Řím a stáhnout se zpět do Florencie, protože (krátce shrneme důvod) papež ztratil důvěru svých poddaných a (pod ochranou rakouských bajonetů) zanechal nenaplněné memorandum, které mu předložilo pět velmocí, v němž (alespoň zdárně) ve shodě nabádaly k přijetí opatření, jež zajistí klid v Papežském státě a která byla pro britskou vládu spravedlivá a rozumná.^{80]} Kritika Rakouska dodala na Apeninském poloostrově sebevědomí liberálům, kteří spatřovali v severním sousedovi a papeži své hlavní nepřátele. Část satisfakce pocíťovali i emigranti na ostrovech.^{81]}

V Palmerstonově postoji lze spatřit velké neporozumění rakouské politiky v Itálii. To bylo způsobeno jednak výše zmíněným nedostatečným diplomatickým zastoupením v Papežském státě, ale současně i určitou ignorancí zájmů rakouské diplomacie odvíjejících se od geopolitické polohy monarchie. To zapříčinilo zhoršení vztahů mezi oběma státy, a to i přes opakovanou snahu rakouského kancléře o vzájemnou spolupráci. Metternich z úniku informací vinil Palmerstona. Domníval se, že jeho cílem bylo podkopat rakouskou pozici na Apeninském poloostrově. Britský ministr se za únik informací v soukromém dopise Metternichovi omluvil. Dle britského historika Charlese Webstera však Palmerston neměl žádný motiv k tomu, aby publikoval Seymourovy dopisy. Ovšem možnost implementace reforem se zdála být zmařena, stejně jako vidina britsko-rakouské spolupráce.^{82]}

Z mezinárodního pohledu tak italské záležitosti vnesly nedůvěru mezi oba státy, kdy pro Velkou Británii bylo konzervativní a reakcionářské Rakousko nedůvěryhodným partnerem a samotný Metternich pak lhář snažící se za všech okolností prosazovat vlastní protireformní politiku. Pro rakouského kancléře naopak ostrovní velmoc byla tím státem, který ohrožoval mocenské zájmy monarchie, a proto byl nucen se začít více orientovat na své východní sousedy, zejména na Rusko, což byla z mezinárodního hlediska přirozená volba. Pro Metternicha byly události let 1830–1832 zkušeností, v jejímž důsledku si uvědomoval, že není možné získat britskou podporu ani v jiných důležitých záležitostech mezinárodní politiky. Jeho jedinou nadějí byl pád liberální vlády a nastolení konzervativního kurzu, tak jako před rokem 1830.

Metternich, tradičně označován za evropského „zpátečníka“, byl během krize v letech 1830–1832 ve skutečnosti hybnou silou proreformní politiky. Jako jediný z představitelů mezinárodní diplomacie usiloval o střizlivé apolitické změny, jež by našly souhlas papeže a současně vedly ke zlepšení situace v jeho státě. Přestože jeho politika vycházela spíše z osvícenských než liberálních idejí, byly jeho návrhy postaveny na racionálním a konstruktivním základě. Plánu administrativních reforem navíc sloužila jako příklad

80] TNA, FO 120/116 – *The Times*, 10. listopadu 1832.

81] HHStA Wien, StA, England 199 – Neumann Metternichovi, 17. listopadu 1832.

82] CH. K. WEBSTER, *The Foreign Policy of Palmerston 1830–1841*, s. 219.

fungující lombardsko-benátská správa. Veškeré úsilí rakouského kancléře nicméně naráželo na všudypřítomnou opozici. Z mezinárodněpolitického hlediska byly hlavním soupeřem Rakouska nejprve Francie a posléze Velká Británie. Palmerston se snažil prosadit vlastní návrhy, stěží však aplikovatelné na italské poměry. Neznalost situace na Apeninském poloostrově nakonec způsobila zbytečnou, a především kontraproduktivní eskalaci napětí ve vztazích mezi Velkou Británií a Rakouskem a v neposlední řadě i mezi mocnostmi a Papežským státem. K odporu papeže a jeho suity vůči vměšování cizích států do záležitostí jeho státu pak výrazně přispěla okupace Ancony, otevřeně schvalovaná vládou v Londýně. Neschopnost velmocí dospět ke shodě a současně nepřekonatelný odpor papeže, a především Zélantů, znemožnil prosazení reformního kurzu. Negativní důsledky postihly z dlouhodobého hlediska nejen samotný Papežský stát, ve kterém postupně rostla nespokojenost s vládou v Římě, ale i Rakousko, které si sice zachovalo i po roce 1832 značný vliv na Apeninském poloostrově, ale současně zde získalo pověst arcinepřítele kýžené modernizace.

Metternich, Palmerston and the crisis in Papal state in 1830–1832

Summary

Presented study deals with the policy of the Austrian chancellor Klemens Wenzel Lothar Nepomuk, Prince von Metternich-Winneburg on the issue of reforms in the Papal States during the years 1830–1832. The author pays special attention to the position of Secretary of State of Foreign Affairs Henry John Temple, Viscount Palmerston. Although Metternich is, by historiography, sometimes incorrectly described as a sworn “backslider” and enemy of any progress, it was him who really insisted on reforms in the Papal States. According to Metternich, the persistence of the ecclesiastical regime itself consisted in the need of fundamental political changes. Palmerston supported the idea of reforms, but disagreed with the Austrian Chancellor on the way it should be implemented. It was a lack of diplomatic representation ruining the proper British view of the situation in central Italy. As a result, the British Minister turned his support towards France, Austria’s main rival on the Apennine Peninsula. However, the biggest opponent of the reforms was the College of Conservative Cardinals rejecting any changes. Metternich remained alone in pursuing the reform policy. In the international field, he faced British suspicions and the whole crisis led to a rift in Austro-British relations. Internal situation in the Papal States also was not favourable for Chancellor’s policy. Although Metternich’s goals

were not enforced, the consequences for the Papal State did appear later. It is desirable to refute still persisting clichés about the Austrian Chancellor, which is therefore the main reason for this study.

Československá branná moc v západních Čechách během mobilizace v září 1938

Petr KHÁS

Abstract: The article deals with dislocation, organization, preparations and war plans of the Czechoslovak Army and other armed forces (State Defense Guard, Czechoslovakian Gendarmerie) in West Bohemia during the mobilization in September 1938. It also describes some local engagements between Czechoslovak forces and nazi terrorist groups (Freikorps).

Key words: Czechoslovakia; mobilization 1938; Czechoslovak Army 1938; West Bohemia; Sudeten crisis; Czechoslovak border fortifications; Fall Grün; Bohemian Forest; Infantry Regiment 35; State Defense Guard

Rok 1938 jako věčné téma

Jen málo událostí v moderních československých dějinách dokáže i po více než osmdesáti letech vzbudit takové vášně jako pochmurné období září 1938 a s ním spojené události, souhrnně označované jako Mnichovská krize. Téma dodnes rezonuje napříč společností. Stává se tak nejen předmětem rozličných knih a studií, ale debata na téma „měli jsme se bránit?“ patří též mezi oblíbené celospolečenské spory. Existuje jen málo lidí v české společnosti, jež by na osudné září 1938 nemělo žádný názor. Obě strany sporu následně do debaty přispívají vášnivými a naprosto neprůstřelnými argumenty, jež se často navzájem popírají a nezdídka bývají založeny spíše na mýtech a legendách, než-li na faktech. A právě zápal, s nímž ony diskuse probíhají, je jasným důkazem toho, že rok 1938 stále v české kolektivní paměti zaujímá specifické místo.

Otázka „proč tomu tak je?“ by vydala na samostatnou studii, možná spíše samostatnou knihu. S velkou pravděpodobností budou hrát v „posedlosti“ rokem 1938 velkou roli emoce. Však také Mnichovská dohoda bývá i v seriózních knihách nazývána mnichovskou „zradou“. A slovo „zrada“ je samo o sobě silně emocionální termín. Vedle pocitů zrady, hanby a ponížení v nás ale tragický rok 1938 vyvolává ještě jinou, mnohem pozitivnější emoci. Tou emoci je hrdost. Hrdost na národ, jenž se chtěl bránit přesile. Hrdost na záložníky, kteří s nadšením rukovali do armády. Hrdost na armádu, která byla připravena bránit republiku. A nejvyšší míry tato hrdost dosáhla možná právě v okamžicích zářijové mobilizace, kdy muži nastupovali do zbraně, kdy se z otců a synů stávali vojáci a kdy se slova vojenské přísahy zhmotňovala v činy.

Cesta k září 1938

V roce 1933 se v Německu chopili moci nacisté v čele s Adolfem Hitlerem. Hitlerova protidemokratická politika vyvolávala obavy v řadě evropských zemí, včetně Československa, coby německého souseda. Nacisté otevřeně odmítali (kromě jiného) také tzv. Versailleský systém.^{1]} Vzhledem k tomu, že ČSR byla přímým produktem právě tohoto mezinárodně-politického systému, cítili se představitelé první Československé republiky Hitlerovým nástupem k moci ohroženi.

Napětí mezi Německou říší a Československou republikou postupně rostlo. Vrcholu dosáhlo v roce 1938. První zahraniční obětí nacistické agresivní politiky se stalo Rakousko, jež bylo obsazeno během anšlusu, který započal 12. března 1938. Československé zpravodajské složky o chystaných německých krocích věděly již od 8. března. Velení armády zvažovalo vyhlášení mobilizace, politici představitelé ČSR ale nakonec kvůli obavám z eskalace napětí k takovému kroku nepřistoupili.^{2]} Obsazení Rakouska tak proběhlo bez vojenské reakce ze strany ČSR.^{3]} Mělo ale pro naši republiku zásadní význam, a to zejména z hlediska vojenského. Do března 1938 totiž hranice mezi Německou říší a ČSR měřila 1539 kilometrů. Po anšlusu se prodloužila o dalších 558 kilometrů na 2097 kilometrů.^{4]}

Další vyostření situace nastalo v květnu 1938. Během 19. května přinesly československé zpravodajské služby informace, že se německá armáda soustřeďuje u hranic a připravuje se na vpád do ČSR. Československé velení se obávalo překvapivého německého útoku, který zastihne naši obranu nepřipravenou, a proto bylo rozhodnuto o mobilizaci části záloh a zesílení ochrany hranic. Informace o pohybu Wehrmachtu v nástupních prostorech u československých hranic se nicméně nepotvrdily a květnová krize, jak je tato událost nazývána, 23. května pominula. Československé bezpečnostní složky nicméně nastalou situaci využily k tomu, aby alespoň částečně obnovily pořádek v pohraničí, kde se německé obyvatelstvo stále více radikalizovalo.^{5]}

Krizová situace dosáhla svého vrcholu v září 1938. V té době dále narůstala agresivita sudetoněmeckých teroristických bojůvek, jež řádily napříč pohraničím a za cíl svých výpadů si vybíraly československé obyvatelstvo, příslušníky československých bezpečnostních složek, ale i antifašisty z řad svých

1] Systém uspořádání v Evropě a ve světě, jenž byl opřen o sérii mezinárodních smluv, které byly uzavřeny po konci první světové války s poraženými mocnostmi, a to včetně Německa.

2] Jan TESAŘ, *Mnichovský komplex*, Praha 2000, s. 79–81.

3] Zdeněk KÁRNÍK, *Malé dějiny Československé (1867–1939)*, Praha 2008, s. 336–338.

4] Miloslav JOHN, *Září 1938 I*, Praha 1997, s. 212–214.

5] Igor LUKÉŠ, *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edvard Beneš in 1930 s*, New York 1996, s. 142–145.

krajanů.^{6]} Po Hitlerově projevu v Norimberku 12. září 1938 vypuklo v pohraničí otevřené povstání proti československému státu, které si vynutilo zásah československé armády, která musela obnovovat pořádek v regionech s většinovým německým obyvatelstvem.^{7]}

Po událostech z poloviny září 1938 již i těm největším optimistům bylo jasné, že se otevřený válečný konflikt mezi ČSR a Německou říší nezadržitelně blíží. Otázkou už nebylo, zda vypukne, ale kdy. Československá armáda se na konflikt připravovala řadu let a měla jasné představy o tom, jakým způsobem chce svést boj o bytí a nebytí československého státu.

Plány na obranu republiky, nástupní a válečné plány československé branné moci

Tyto představy byly konkrétně zhmotněny do tzv. nástupních plánů, které určovaly, jak bude obrana republiky v praxi vypadat, jak bude československá armáda v době války organizována, jak bude manévrovat atd. Spolu s tím, jak se měnila zahraničně-politická situace v Evropě, revidovalo a pozměňovalo velení československé armády i tyto nástupní (nebo válečné) plány,^{8]} podle nichž mělo vojsko v případě ohrožení státu zaujmout své pozice na hranicích republiky a připravit se k obraně vlasti.

Vážený problém způsobil československým vojenským plánovačům již zmíněný anšlus Rakouska v březnu 1938. Německá armáda teď mohla nově zaútočit kromě severu a západu i z dalších oblastí na jih od státní hranice. Rovněž bylo nutno počítat s hrozbou ze strany Maďarska, které se nikterak netajilo svými územními nároky v oblastech Slovenska a Podkarpatské Rusi.^{9]} V důsledku toho došlo v létě 1938 k přepracování nástupních plánů československé armády. Nově byl vypracován tzv. Nástupový plán VII, platný od 15. července 1938.^{10]}

Ten počítal s obranou republiky proti hrozbám ze strany Německa (sever, západ a jih) a Maďarska (jih). V případě Polska českoslovenští generálové věřili, že zůstane neutrální.^{11]} Českoslovenští stratégové předpokládali (na zá-

6] M. JOHN, *Září 1938 I*, s. 311–313.

7] Stanislav MOTL, *Válka před válkou. Krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*, Praha 2015, s. 147–163.

8] Armáda měla mobilizovat podle tzv. nástupních plánů, které se v okamžiku vypuknutí války měnily na tzv. válečné plány.

9] Stejně jako Německo i Maďarsko se ve své zahraniční politice orientovalo na revizi Versailleského systému, protože na jeho základě maďarský stát přišel o území, jež pokládal za svá.

10] Pavel ŠRÁMEK, *Ve stínu Mnichova. Z historie Československé armády 1932–1939*, Praha 2008, s. 82.

11] Tato představa byla spíše zbožným přáním, a to proto, že vztahy mezi ČSR a Polskem byly po celou meziválečnou éru špatné, jelikož Polsko si nárokovalo oblast Těšínska.

kladě zpravodajských informací), že se Němci pokusí o koordinovaný útok ze severu a z jihu. Ten měl mít za cíl přetnout území ČSR v jeho nejužší části, to jest na území Moravy.^{12]} V případě, že by Wehrmacht ve své snaze uspěl, způsobil by tím československé armádě fatální problémy.

Československá obranná koncepce totiž vycházela z jakési doktríny pružné (elastické) obrany. Ta počítala s postupným stahováním vojska od západní hranice směrem do vnitrozemí. Naši vojáci měli (za vedení zdržovacích a ústupových bojů) ustoupit nejdříve na linii Vltavy a Labe západně od Prahy, následně podle potřeby na Českomoravskou vrchovinu a poté, v krajním případě, až do západoslovenských hor. Zde měli, opření o vrcholky Karpat a Javorníků, vyčkat útoku západních spojenců (zejména Francie) proti Německu a následně přejít do protiofenzívy.^{13]}

Na konci srpna 1938 ale došlo k redukci nástupového plánu VII, respektive jeho obměně. Ta nesla název varianta XIII a vycházela z nově získaných zpravodajských informací, podle nichž se německé síly chystají místo na severní a jižní Moravu vést svůj hlavní nápor ve směru severních a jižních Čech. Z tohoto důvodu přesunulo československé vrchní velení další síly do Čech, aby tomuto náporu mohly účinně čelit.^{14]}

Nástupový plán VII, varianta XIII

Mobilizované československé vojsko bylo organizačně rozděleno do čtyř polních armád. Nejuvýchodněji měla operovat 3. armáda. Ta byla složena ze sedmi divizí – dvou pěších, čtyř z hraničních oblastí^{15]} a jedné rychlé divize. Velitelem byl armádní generál Josef Votruba a jeho velitelské stanoviště se nacházelo ve slovenské Kremnici. Operačním prostorem 3. armády měla být československo-maďarská hranice na jižním Slovensku a v jihozápadní části Podkarpatské Rusi. Měla bránit případné maďarské agresi od jihu.^{16]}

Severní Moravu měla bránit 2. armáda. Ta se skládala ze čtyř divizí (dvou pěších a dvou z hraničních oblastí), což z ní činilo nejmenší ze všech čtyř mobilizovaných polních armád. V jejím čele stál divizní generál Vojtěch Luža, velitelství sídlilo v Olomouci.^{17]}

12] Václav KURAL – František VAŠEK, *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*, Praha 2008, s. 88–94.

13] Pavel PECH, *Základní východiska organizační výstavby československé armády a její limity v letech 1933–1938*, Veda – armáda – společnost 3, č. 1, 1992, s. 48–77.

14] P. ŠRÁMEK, *Ve stínu Mnichova*, s. 84–86.

15] Hraniční oblast byla jednotka o síle divize. Od pěší divize se lišila drobně odlišnou skladbou. Každá hraniční oblast měla své číslo (např. Hraniční oblast 32, HO 32).

16] Bedřich HAMÁK – Ivo VONDROVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, Dvůr Králové nad Labem 2010, s. 112–114.

17] Tamtéž, s. 91–95.

Obrana jižní Moravy byla svěřena 4. armádě. Její velitel, armádní generál Lev Prchala, mohl počítat s devíti divizemi^{18]} – pěti pěšími, dvěma z hraničních oblastí a dvěma rychlými. Sídlem armádního velitelství bylo město Brno.^{19]}

1. armáda, její skladba a úkoly

Tato práce se co do geografického vymezení zaměří na oblast západních Čech, se zvláštním zřetelem na regiony jižního Plzeňska a Klatovska. V dílčích pasážích se pak dotkne i Železnorudska. Je tomu tak proto, že na uvedených oblastech lze dobře demonstrovat teoretické možnosti československé obrany v září 1938, jelikož jsou dobře zmapovány a dochovaly se o nich informační zdroje. Dalším důvodem je fakt, že jednotky, které sloužily na Klatovsku a jižním Plzeňsku a jimiž se tato práce v dalších pasážích podrobněji zabývá, jsou z badatelského hlediska velmi zajímavé. Ať už proto, že se jedná o legendární jednotky se vztahem k regionu (Pěší pluk 35), či naopak o jednotky, jež dosud stály v pozadí zájmu (dobranští dragouni, Dělostřelecký pluk 2). Situace na Železnorudsku pak slouží jako jakási případová studie toho, jak v září 1938 probíhaly konflikty mezi sudetoněmeckými teroristy a československými bezpečnostními složkami.

Pro potřeby této práce je tak klíčová 1. armáda. Ta byla pověřena obranou převážně části Čech, a to včetně jejich západní části. Celková délka hranice, za níž bylo toto vojenské těleso odpovědné, čítala 631 kilometrů. Začínala v jižních Čechách v oblasti toku řeky Vltavy, kde se levé křídlo 1. armády stýkalo s pravým křídlem 4. armády. Následně pokračovala zhruba podél západní a severní hranice republiky až k dělostřelecké tvrzi Bouda, na pomezí Jeseníků a Orlických hor, kde se pravé křídlo této armády dotýkalo levého křídla sousední 2. armády.^{20]} Velitelem 1. armády byl hrdina československých legií, armádní generál Sergej Vojcechovský. Bylo mu podřízeno celkem 11 jednotek v síle divize, z nichž 10 bylo rozděleno do čtyř vyšších (sborových) jednotek a jedna (18. pěší divize) byla podřízena osobně veliteli 1. armády.^{21]}

Zmíněnými čtyřmi vyššími jednotkami byly vlastně 4 armádní sbory. Šlo o I. a II. sbor a také o Hraniční pásmo XI a Hraniční pásmo XII, což byly v podstatě jednotky silou a organizací podobné armádnímu sboru.^{22]} Zmíněná

18] 4. armáda byla posílena právě v důsledku anšlusu Rakouska.

19] B. HAMÁK – I. VONDROVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 123–126.

20] P. ŠRÁMEK, *Ve stínu Mnichova*, s. 85. Zde se také nachází přehledová mapa dislokace vyšších jednotek čs. armády v září 1938, z níž lze vyčíst všechny uváděné informace.

21] B. HAMÁK – I. VONDROVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 40–44.

22] Tak jako hraniční oblast byla ekvivalentem divize, bylo hraniční pásmo ekvivalentem

18. pěší divize plnila funkci jakési operativní zálohy a jak již bylo uvedeno, byla podřízena přímo Vojecechovskému.

II. sbor a Hraniční pásmo XII byly dislokovány v severních Čechách, přičemž jednotky Hraničního pásma XII (konkrétně Hraniční oblast 35) tvořily pravé křídlo 1. armády.^{23]} Jejich úkolem bylo zadržet nepřítele v hornatém a relativně dobře bránitelném terénu a dát tak jednotkám ze sestavy 1. armády, jež byly dislokovány více na západ, možnost stáhnout se do obranných linií více ve vnitrozemí, aniž by jim hrozilo odříznutí směrem od severu. A to přesně dle plánu na elastickou obranu a postupné stahování vojska ze západu na východ, jenž byl zmíněn výše.

Obranou západních Čech pak byly pověřeny jednotky ze sestavy I. sboru a Hraničního pásma XI.

Do sestavy Hraničního pásma XI patřily dvě vyšší jednotky. Šlo o Skupinu 1^{24]} a Velitelství okrsku Praha (obě zhruba v síle divize). Druhá jmenovaná jednotka měla bránit přístupy k Praze od západu a aktivně se tak podílet na obraně hlavního města na linii opevnění, známé jako Pražská čára.^{25]}

Pro potřeby této práce je ale důležitější Skupina 1. Ta operovala mezi Rtní nad Sázavou (kde se její pravé křídlo napojovalo na levé křídlo II. sboru, konkrétně 3. pěší divizi) a Toužímí (kde se její levé křídlo napojovalo na pravé křídlo I. sboru, konkrétně Hraniční oblast 32). Skupina 1^{26]} tak měla držet obrannou linii o přibližné délce 114 kilometrů. Jejím velitelem byl Vojecechovského spolubojovník z legií, brigádní generál Karel Václav Petřík. Jeho velitelské stanoviště se nacházelo v Rakovníku. Úkolem Petříkovy Skupiny 1 byla elastická obrana proti německému náporu od severu, a to za pomoci linie opevnění, jež začínalo několik kilometrů západně od Klášterce nad Ohří a táhlo se podél státní hranice až k Ústí nad Labem.^{27]} Jednotky mohly v případě silného nepřátelského útoku ustoupit na druhé obranné postavení. To se táhlo zhruba na linii měst Žatec – Louny – Libochovice – Roudnice nad Labem a opíralo se jak o objekty opevnění, tak o přírodní překážky v podobě řek Ohře a Blšanky. Tato linie už ale následně měla být držena za každou cenu, protože při jejím prolomení hrozilo, že nepřítel prorazí do týla jednotkám, které byly umístěny dále na jihozápad^{28]} (zejména Hraniční oblast 32 a 2. pěší divize). K tomuto účelu disponoval generál Petřík poměrně slušnou silou. Skupinu 1 tvořilo téměř 30 000 vojáků, kteří náleželi k pěším plukům 46, 151 a 152 a dělostřeleckým plukům

23] P. ŠRÁMEK, *Ve stínu Mnichova*, s. 85.

24] Skupina, stejně jako Hraniční oblast, byla jednotka podobná divizi, byť díky nestandardní skladbě rovněž nebyla nazývána divizí.

25] B. HAMÁK – I. VONDRVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 72.

26] Karel STRAKA, *Skupina 1. Nestandardní vyšší jednotka zajištění hranic od jara do podzimu 1938*, *Historie a vojenství* 60, č. 4, 2011, s. 4–23.

27] Skupina 1 samozřejmě neměla tuto linii hájit celou, nýbrž pouze její západní část.

28] B. HAMÁK – I. VONDRVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 73.

32, 42 a 44. Pod přímé Petříkovo velení dále spadaly ještě 3 hraničářské praporey, četa tanků a předzvědný oddíl.^{29]} Dále se generál mohl spolehnout na poměrně velký počet protitankových kanónů a jeho obranná linie se opírala o téměř sedm stovek již zmíněných objektů lehkého opevnění vzor 37.^{30]}

Západně od Toužimi se stýkalo levé křídlo Hraničního pásma XI a pravé křídlo I. sboru. První sbor zde byl konkrétně reprezentován jednotkami Hraniční oblasti (HO) 32.^{31]} Úkolem HO 32 bylo držet frontu dlouhou 135 kilometrů, jež začínala u Toužimi a končila u jihočeských Stach (kde se již nacházelo pravé křídlo 5. pěší divize). Hraniční oblast 32 disponovala silou zhruba 24 000 mužů. Mimo pěších pluků (pěší pluky 18, 35 a 153) a dělostřeleckého pluku 131 mohl její velitel, brigádní generál Jan Kloud, počítat například i s tančíky, lehkými tanky a obrněnými automobily (vše v síle čtyři) nebo dvěma obrněnými vlaky. Úkolem HO 32 bylo bránit nepříteli v přístupu k Plzni od západu a vést pružné ústupové boje. K tomuto účelu mohli Kloudovi vojáci využít i linii opevnění na tzv. Plzeňské čáře.^{32]}

Vrchní velení armády si ale samozřejmě realisticky uvědomovalo, že pouhých 20 000 vojáků nemůže nápor nepřítele ve směru na Plzeň zastavit. Proto, jak již bylo uvedeno, měli vojáci HO 32 vést zdržovací boje a postupně se stahovat. Podpořit je v tom měla další jednotka ze sestavy I. sboru. Šlo o 2. pěší divizi.

2. pěší divize měla 12 000 mužů, v jejím čele stál brigádní generál Václav Pozdíšek a dislokována byla v kasárnách v plzeňské čtvrti Doubravka. Do její sestavy patřily pěší pluky 96, 85, 68 a dělostřelecký pluk 2. Disponovala rovněž smíšeným předzvědným oddílem, jehož součástí byla četa tanků, cyklistická rota a jezdecká eskadrona. Na začátku bojů měla působit jako záloha HO 32 a podpořit ji tak v ústupových bojích, které by s nejvyšší pravděpodobností byla HO 32 nucena svádět. Hlavním úkolem Pozdíškovy divize bylo pružně manévrovat proti nepříteli a zacelit případné mezery, které by mohly v obranných postaveních vzniknout, pokud by byla někde proražena linie HO 32, či pokud by se její obranné postavení v některých místech zhroutilo. Obě jednotky pak měly vytvořit souvislou obrannou linii na Plzeňské čáře a, opíraje se na severu o Skupinu 1 a na jihu o 5. pěší divizi, bránit (alespoň na krátký čas) přístupy k západočeské metropoli.^{33]}

Jak bylo uvedeno výše, do sestavy Vojcechovského 1. armády patřila kromě čtyř jednotek ve velikosti sboru a jim podřízených jednotek ještě 18. pěší divize. Ta byla podřízena osobně veliteli 1. armády a s jejím nasazením se

29] V případě Skupiny 1 se předzvědný oddíl skládal z jezdecké eskadrony a cyklistické roty, tedy vysoce mobilních jednotek.

30] B. HAMÁK – I. VONDROVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 73.

31] P. ŠRÁMEK, *Ve stínu Mnichova*, s. 85.

32] B. HAMÁK – I. VONDROVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 74.

33] Tamtéž.

rovněž počítalo na území západních Čech. Podle představ vrchního velení měla případně podpořit Skupinu 1 na jejím levém křídle, jež se jevilo jako relativně zranitelné. Divize ale mohla být nasazena i jinde, dle aktuální potřeby, a to zcela dle Vojcechovského uvážení. I proto byla dislokována na Kladně tak, aby mohla efektivně zasáhnout do bojů jak v severních, tak západních Čechách. Divize čítala zhruba 11 000 mužů, rozdělených mezi pěší pluky 55, 78 a 88, dělostřelecký pluk 18 a předzvědný oddíl. V jejím čele stál brigádní generál Miloslav Fassati.^{34]}

Nepřítel za hranicemi i uvnitř republiky

Z výše uvedeného tedy plyne, že do obrany západních Čech se mohly zapojit celkem 4 jednotky v síle divize.^{35]} Šlo o prvosledové jednotky Skupina 1 a Hraniční oblast 32, které by byly podpořeny druhosledovými jednotkami – 2. pěší divizí a 18. pěší divizí. Podle plánu^{36]} Fall Grün^{37]} by proti nim stála německá 10. armáda, jež by překročila hranice z Bavorska a útočila by ve směru Plzeň–Praha.^{38]}

V čele 10. armády stál generál Walter von Reichenau. Proti čtyřem československým divizím by v září 1938 mohl nasadit 10 svých divizí. Jádrem jeho armády tvořilo 7 pěších divizí (5., 9., 10., 15., 17., 25., a 31. pěší divize). Čtyři z toho byly sice nekompletní,^{39]} ale přesto se jednalo o značnou sílu. Dále měl Reichenau k dispozici 1 lehkou divizi (nekompletní), 1 tankovou divizi (1. tankovou divizi, též nekompletní) a 1 motorizovanou divizi (2. motorizovaná divize).^{40]}

10. armádu měla ve vpádu do Čech ještě podpořit německá 12. armáda generála Wilhelma von Leeb, která se skládala ze šesti divizí (5 pěších

34] Tamtéž, s. 75.

35] Nebudeme-li pro tuto chvíli brát v potaz zálohu generálního štábu, jejíž použití v západních Čechách nelze předpokládat, vzhledem k tomu, že československé velení nepočítalo s dlouhodobou obranou v tomto regionu.

36] Jan LAKOSIL – Tomáš SVOBODA, *Sudety 1938*, Praha 2014, s. 10–12.

37] Dle původního plánu operace Fall Grün měl hlavní směr německého útoku vést na severní a jižní Moravu, tedy do míst, kde bylo území republiky nejužší. Němečtí velitelé by se tak pokusili československé území přetnout a zabránit tak našim silám z Čech v ústupu na Moravu, resp. na Slovensko. Následně byl plán změněn a hlavní úder měl vést na území Čech. V září 1938 ale po intervenci Adolfa Hitlera došlo k další revizi plánu a hlavní německý úder měla nově vést 10. armáda, a to v již zmíněném směru Plzeň–Praha.

38] Jan LAKOSIL – Tomáš SVOBODA – Ladislav ČERMÁK, *Souboj bez vítěze. Německé přípravy na dobývání čs. lehkého opevnění v roce 1938*, Praha 2010, s. 88–91.

39] Německá armáda v září 1938 nemobilizovala, čili řada divizí nebyla na plných tabulkových počtech.

40] J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Sudety 1938*, s. 9–12.

a jedna horská, většina nekompletní, z toho dvě tvořeny bývalými vojáky rakouské armády). Ta by ale zřejmě postupovala spíše severním^{41]} směrem zhruba ve směrech na Tábor a Jindřichův Hradec a do bojů v západních Čechách by tak nezasáhla.^{42]} Zcela jistě by ale zaměstnala československou 5. pěší divizi, která bránila tento úsek fronty a ta by tak nemohla přijít na pomoc obráncům západních Čech.

Proti oblasti Krušnohoří by manévrovala německá 8. armáda generála Fedora von Bock. Von Bock měl k dispozici 5 divizí. 4 byly pěší a pouze jediná z nich byla kompletní, další divize byla motorizovaná a ani ta nebyla kompletní. K tomu měla 8. armáda k dispozici jednu standartu SS. Německá 8. armáda se neměla pokoušet o žádné hluboké průniky do československého území, ale měla v oblasti Krušných hor pouze zaměstnávat obránce (Skupinu 1).^{43]}

Pravidelná německá armáda ale nebyla jediným nepřitelem, s nímž se měli českoslovenští obránci v případě vypuknutí války potýkat. Svoji významnou roli sehrála i sudetoněmecká polovojenská (či de facto teroristická) organizace nazývaná Freikorps.^{44]} Zatímco ke střetu mezi Wehrmachtem a čs. armádou nakonec nikdy nedošlo, boje mezi Freikorpsem a československými silami probíhaly na mnoha místech republiky, zůstalo po nich mnoho mrtvých na obou stranách a tato nevyhlášená (občanská) válka o pohraničí byla vedena se vši tvrdostí a nesmlouvavostí.

Freikorps byl polovojenskou organizací, již z popudu Adolfa Hitlera v září 1938 založili ti sudetští Němci, kteří usilovali o rozbití Československa. Freikorps k prosazení svých cílů používal násilí, zavražďování a dostával se do pravidelných ozbrojených střetů s československými bezpečnostními složkami.

Počet členů SdFK lze pouze odhadovat a jistě je, že se během září 1938 zvyšoval. Od původních cca deseti tisíc členů v polovině měsíce se vyšplhal na 35 až 40 tisíc ordererů na konci září.^{45]} Špičkami organizace byli sudetoněmečtí pohlaváři jako Konrad Henlein^{46]} (velitel SdFK) či Karl Hermann Frank^{47]}

41] 10. armáda byla dislokována v Rakousku.

42] J. LAKOSIL – T. SVOBODA, *Sudety 1938*, s. 13.

43] Tamtéž, s. 14.

44] Pojem lze přeložit jako Sudetoněmecký sbor dobrovolníků, bývá označován zkratkou SdFK a pro jeho příslušníky se vžil název Orderneři.

45] Werner RÖHR, *September 1938. Die Sudetendeutsche Partei und ihr Freikorps*, Berlin 2008, s. 249.

46] Rodák z Vratislavic nad Nisou patřil mezi nejvýraznější osobnosti sudetoněmeckého hnutí v ČSR. Byl také hlavním organizátorem SdFK a vykonavatelem Hitlerových snah o destabilizaci ČSR. Po rozbití ČSR zastával funkce v rámci nacistického aparátu. Na konci války byl zajat Američany a 10. května 1945 spáchal v Plzni v zajetí sebevraždu. Podle něj bývají také ti sudetští Němci, jež se stavěli nepřátelsky k ČSR, označováni jako tzv. Henleinovci.

47] Karlovarský knihkupec Frank byl rovněž aktivním členem sudetoněmeckého hnutí a i on se podílel na rozbití ČSR. Po likvidaci republiky udělal velkou politickou kariéru, jejímž vrcholem byl post státního ministra pro Protektorát Čechy a Morava. Na konci války byl zajat, souzen a v roce 1946 na základě rozsudku československých soudů popraven.

(zástupce velitele SdFK). Freikorps využil i toho faktu, že řada záložníků německé národnosti odmítla při mobilizaci nastoupit k vojsku. V některých případech tak na pozici velitelů čet SdFK sloužili někdejší důstojníci naší armády německé národnosti.^{48]}

Během druhé poloviny září 1938 podnikl SdFK až 200 teroristických akcí.^{49]} Jednalo se o přepady celnic, četnických stanic a dalších budov, které reprezentovaly československý stát. Během těchto akcí teroristé z SdFK zabili přes 100 příslušníků československých bezpečnostních sil a německých anti-fašistů a více než 2000 dalších unesli přes hranice do Německa.^{50]} První akcí SdFK byl útok na budovy četnictva a finanční stráže v noci na 18. září 1938 v ašském výběžku. Ten byl díky své nevýhodné geografické poloze jen těžko bránitelný a ordneři toho s podporou pravidelné německé armády využili nejdříve k přepadům a následně (od 21. září) k úplnému obsazení výběžku.^{51]} Poté až do 9. října 1938 ordneři provedli desítky dalších útoků zejména proti četnickým stanicím, celnicím nebo stanovištím Stráže obrany státu.

Opevnění v západních Čechách

Stálé opevnění je jedním ze symbolů přípravy Československé republiky na válku, jež nakonec nepřišla. „Nedobytné pevnosti“ patří k hlavním argumentům těch, kteří ve shora uvedené a dodnes žijící debatě o událostech v září 1938 zastávají názor, že se republika měla bránit. Stavba opevnění ale měla kromě vojenského významu i význam politický a psychologický.

V oblasti západních Čech žila velmi početná německá menšina (či optikou regionální lze spíše říci většina). Mezi tamními Němci byly silně zastoupeny ty názorové proudy, které se stavěly nepřátelsky vůči ČSR již od jejího vzniku, byť se samozřejmě našli i takoví příslušníci sudetoněmecké menšiny, kteří republiku přijali za svou a podíleli se na jejím chodu a rozvoji. Vzájemná nedůvěra mezi německým obyvatelstvem a československými orgány se ještě prohloubila v době hospodářské krize a národnostní třenice v pohraničí umně využíval Adolf Hitler, který se jejich prostřednictvím snažil rozleptat územní celistvost ČSR.

Republika ale byla odhodlána v případě konfliktu bránit i ta území, na nichž tvořili Němci většinu obyvatel. A právě jako důkaz takového odhodlání vyrostly od poloviny 30. let (samozřejmě nejen) v západních Čechách stovky objektů lehkého opevnění. Ty tak měly jednak posloužit bojujícím jednotkám

48] Milan JENČÍK, *Zdivočelé Sudety. Nový pohled na dramatický rok 1938*, Praha 2018, s. 88.

49] Lucie JARKOVSKÁ, *Odplata či spravedlnost?*, Praha 2008, s. 23.

50] Tamtéž, s. 24.

51] Emil HRUŠKA, *Boj o pohraničí. Sudetoněmecký Freikorps v roce 1938*, Praha 2013, s. 88–92.

v případě války, ale také vyslat jasný signál německým nacionalistům v tom smyslu, že ČSR bude bojovat i o ta území, jež jsou většinou německá.^{52]}

Hlavní význam vystavěných opevnění byl ale samozřejmě vojenský. Jak již bylo uvedeno výše, pozice československých obránců by v případě německého útoku do západních Čech byla velmi složitá. Jednotky HO 32 a Skupiny 1 by se zřejmě byly nuceny stahovat pod náporom nepřítelů postupujícího z Bavorska. A to i kdyby byla naše obrana podpořena 2. a 18. pěší divizí. I proto také vznikl na území západních Čech systém opevnění, který měl našim jednotkám dát příležitost zachytit se a nepřátelský postup alespoň na krátký čas zdržet. Možnost, že by se linie v západních Čechách udržela dlouhodoběji, československé velení nepokládalo za příliš reálnou. Vojska se tak za vedení ústupových bojů měla stahovat směrem ku Praze na Vltavskou linii, kde se již dalo očekávat zdržení nepřítelů na delší dobu.^{53]}

Linie opevnění, jež měla bránit přístupu k Plzni, začínala zhruba u obce Vrhavců v okrese Klatovy. Dále ubíhala na sever, dotkla se západního předměstí Klatov a přes Dolany mířila k Ježovům. Zde uhnula západně a vytvořila oblouk, který probíhal severo-západně zhruba na linii obcí Buková, Holýšov, Černovice. U Černovic se opět stočila na sever, protнула Kladruby, aby se ve Stříbře napojila na tok řeky Mže. Odsud pak kopírovala západní část Hracholuské přehrady a u Blahoust se opět zlomila k severu, aby podél linie Úterského potoka pokračovala až k obci Pakoslav. Zde se obrátila na severo-východ a končila východně od Manětína, u obce Černá Hať.^{54]} Tato soustava opevnění bývá také někdy označována jako tzv. Plzeňská čára.^{55]}

Obrana západních Čech, aneb problematika strážních praporů

Před samotným popisem rozložení jednotek na Plzeňské čáře a v jejím okolí je potřeba se nejdříve obeznámit s funkcí tzv. strážních praporů. Ty vznikaly již od počátku roku 1938 a jejich úkolem v mírových časech byla primárně ostraha rozestavěných objektů opevnění, které by se v regionu se silným zastoupením německého obyvatelstva mohly stát terčem sabotáží a špionáže.^{56]} Strážní

52] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 107. Kniha Milana Jenčíka přináší detailní a o zevrubný archivní výzkum opřený popis událostí během roku 1938 v západních Čechách, zejména pak na Plzeňsku a Klatovsku. Jako taková se stala důležitým zdrojem pro tuto práci.

53] Radan LÁŠEK, „Pražská čára“. *Vnější obrana Prahy*, Dvůr Králové nad Labem 1995, s. 47.

54] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 109. Pro dobrou orientaci v liniích čs. opevnění poslouží rovněž unikátní projekt interaktivní mapy čs. opevnění, dostupný na webu <http://mapa.opevneni.cz/>.

55] Josef FRANČÍK a kol., *Plzeňská čára. Československé opevnění z let 1935–1938 v západních Čechách*, Dvůr Králové nad Labem 2006, s. 23.

56] Jiří FIDLER – Václav SLUKA, *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–*

prapory také měly v případě nenadálého německého útoku tuto linii opevnění obsadit a držet ji, dokud se na místo nedorazily pravidelné a zmobilizované jednotky.^{57]} Z toho důvodu se strážní prapory skládaly zásadně z mužů, kteří žili v okolí působnosti praporu. Díky tomu velení doufalo, že prapory bude možno rychle aktivovat a jejich vojáci budou vést boje v oblastech, které dobře znají.

O činnosti strážních praporů v době míru máme informace ze směrnice pro službu hlídek, vydané velitelem 1. roty strážního praporu XVII, štábním kapitánem Rudolfem Šefránkem. Prapor sloužil na Plzeňské čáře (viz dále). V uvedené směrnici jsou vojáci například jasně nabádáni, aby nepodávali informace o pevnostních stavbách nikomu, a to včetně důstojníků, kteří se prokázají legitimací. Osoba, která by se vojáků na jejich úkoly dotazovala, měla být zatčena a předána četnictvu. Dále bylo určeno, že v dvojčlenných hlídkách nesmí být spolu nikdy dva vojáci německé národnosti. Hlídky též byly vysílány v různé časy a měnil se i směr, ve kterém procházely danou oblast. Velitel roty dále nařizoval, aby vojáci hlídkovali s nasazenými bodáky. Každý člen hlídky si s sebou na obchůzku bral jeden karton munice, pušky se ale předem nenabíjely. Na manipulaci s municí byl vůbec kladen velký důraz a vojáci ji museli po návratu z hlídky ihned odevzdat. Škpt. Šefránek v dokumentu doslovně píše, že „výmluvy, že náboje některý voják z hlídky ztratil, nepřipouštím. Každý voják musí o ně pečovat tak, aby ztráta byla nemožná.“ Mimo podezřelých osob měli muži ze strážních praporů pátrat i po letadlech.^{58]}

Šefránek byl vůbec k některým činnostem svých podřízených dosti kritický. Zmiňuje například situaci, kdy hlídka přehlédla automobil, který stál asi šest metrů od jednoho z pevnostních objektů, a to v osm hodin večer. Zmiňuje rovněž, že vojáci se potulují po okolí a „mužstvo ani velitelé nechápou svých povinností“.^{59]} Byť se jedná pouze o dílčí informaci od jednoho velitele, jedné roty, jednoho strážního praporu, poukazuje na skutečnost, že bojová hodnota strážních praporů zřejmě nebyla nikterak vysoká. V situaci, kdy vojáci zanedbávali i základní strážní službu, se pak nabízí otázka, jak by vypadal jejich výkon v ostrém bojovém střetu s německými útočníky.

Specifickou potíž pak představovala ta skutečnost, že část mužstva mobilizovaných jednotek tvořili záložníci německé národnosti. Vzhledem k tomu, že sudetoněmecká menšina byla po dlouhé roky terčem nacistické propagandy, bylo možno předpokládat, že minimálně část mobilizovaných sudetských Němců nebude ochotna k útvarům nastoupit, či že nebude svoje povinnosti

1938, Praha 2006, s. 557–559.

57] Jednou z největších obav, kterou velení ČSA v meziválečné době opakovaně deklarovalo, bylo, že německý útok přijde nenadále, bez vyhlášení války, nebo že bude proveden ve chvíli, kdy bude armáda teprve mobilizovat a přesouvat se na pozice. Toto nebezpečí měly alespoň částečně mírnit právě strážní prapory.

58] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 174–175.

59] Tamtéž, s. 175.

vykonávat svědomitě. Proto vůči těmto záložníkům panovala obecně ve vojsku nedůvěra.

Řada Němců z pohraničí se mobilizaci skutečně vyhnula. V případě regionů, o nichž pojednává tato studie, to znamenalo problém zejména pro těžké dělostřelectvo, v jehož řadách měli Němci vykonávat úlohu vozatajů a jejich nenastoupení k útvarům (či jejich odeslání do zázemí kvůli předpokládané nespolehlivosti) tak negativně ovlivnilo mobilitu a efektivitu našeho dělostřelectva.^{60]}

Major pěchoty Karel Bárta, jenž velel jednomu z praporů v rámci Pěšího pluku 35, vzpomínal, že v jeho jednotce tvořili vojáci německé národnosti až 50% mužstva. Zbytek mužstva byl vůči nim nedůvěřivý, což samozřejmě negativně ovlivnilo soudržnost útvaru.^{61]} Major Ouředník, taktéž od Pěšího pluku 35, udává, že se během mobilizace konala v Touškově demonstrace tamních Němců, kteří nechtěli nastoupit k vojsku. Rovněž zprávy z Chebska hovoří o tom, že němečtí branci se u svých útvarů chovali netečně a o službu (v lepším případě) nejevili zájem. Když byli coby nespolehliví následně odesíláni do zázemí, zjistilo se, že vydanou municí nemají u sebe, nýbrž že ji zamkli do kufrů. To svědčí o tom, že zřejmě neměli v úmyslu zasáhnout ani do potlačování různých povstání Freikorpsu, ani do případného boje proti regulérní německé armádě.^{62]}

Rozložení jednotek na Plzeňsku a Klatovsku

V oblasti Plzeňské čáry byly nasazeny tři takové strážní prapory. Oblast zhruba vymezenou městy Švihov a Holýšov hájil strážní prapor XV. Severně od něj, zhruba mezi městy Holýšov a Stříbro měl své linie držet strážní prapor XVI. Dále na sever od Stříbra pak byly pozice strážního praporu XVII. Na pozice strážního praporu XVII. pak už dále navazoval II. prapor pěšího pluku 18. Jižně od pozic strážního praporu XV se nacházela linie III. praporu pěšího pluku 35. Jižně od ní pak linii hájil I. prapor pěšího pluku 35, a to až k Velharticím, čili do míst, kde již nebylo zbudováno stálé opevnění.^{63]}

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že (v pohledu od jihu k severu) fronta na Plzeňsku a Klatovsku byla obsazena takto: pěší pluk 35, strážní prapor XV, strážní prapor XVI, strážní prapor XVII a pěší pluk 18. V záloze byly Hraniční oblasti 32, pod niž všechny uvedené jednotky spadaly, k dispozici ještě další jednotky, a to včetně tanků, tančičků a obrněných automobilů, jež byly zmiňovány výše.

60] Tamtéž, s. 62.

61] Tamtéž s. 219.

62] Tamtéž, s. 233.

63] Tamtéž, s. 163.

Při bližším zkoumání rozvržení jednotek po linii dojdeme k závěru, že například I. prapor pěšího pluku 35 (prapor I/35) bránil úsek dlouhý 18 kilometrů. Pro pokrytí takového úseku disponoval prapor zhruba stosedmdesáti kulemety, což nebyl počet nikterak ohromující. Dále pak víme, že jeden kilometr obranné linie v úseku praporu I/35 bránilo průměrně 80 vojáků, čili na každých 100 metrů linie připadalo osm obránců.^{64]}

V oblasti pěšího pluku 18 stojí za zmínku jedna zvláštnost. Již bylo uvedeno, že linie opevnění obsazená tímto plukem začínala zhruba severně od Stříbra. Přesto se ale záložní III. prapor pluku 18 nacházel v Tachově, tedy nějakých 35 kilometrů před opevněnou linií. Jedna záložní rota pěšího pluku 18 pak byla dokonce umístěna až v Chebu, tedy cca 75 kilometrů od hlavního pásma obrany. Je tedy patrné, že pěší pluk 18 své zálohy umístil namísto do zápolí naopak do předpolí.^{65]} Tyto útvary tak mohly spolupracovat se SOS^{66]} a být jim ku pomoci během četných potyček s německými teroristy.

Podrobněji ke konkrétním jednotkám:

Pěší pluk 35

Legendární pětatřicátníci patří k symbolům nejen města Plzně, ale celého západočeského regionu. I když je jednotka známá spíše v souvislosti s válkami proti Turkům v 17. století, respektive z bojů v první světové válce, svoji roli sehrála i během záříjové krize 1938.

Pluk v září 1938 spadal pod Hraniční oblast 32, 1. sbor, 1. armády. Jeho velitelem byl plukovník pěchoty Rudolf Bělín. Pětatřicátníci měli hájit hlavně levé křídlo opevněných postavení, jež měla bránit přístupům k Plzni, a také kratší neopevněnou část linie mezi Vrhavčí a Velharticemi. Kupříkladu rota 1/35 bránila opevnění v oblasti Vrhavče, čili na samém jižním okraji západočeské opevněné linie (stanoviště velitele roty bylo v Mochtíně). Další nižší jednotky pěšího pluku 35 se rozkládaly severněji, a to okolo Klatov (podrobněji o dislokaci jednotek na Plzeňsku a Klatovsku výše). Lze tak předpokládat, že jejich primárním úkolem bylo bránit právě tuto oblast. Severo-východně od Klatov se pak nacházelo velitelské stanoviště plukovníka Bělína, konkrétně v objektu školy v Předslavi.^{67]}

Jak již plyne z předchozího textu, v němž byla popisována linie v západních Čechách, oblast okolo Klatov byla opevněna soustavou lehkých

64] Tamtéž.

65] Tamtéž, s. 232.

66] Jaroslav BENEŠ, *Stráž obrany státu 1936–1939*, Dvůr Králové nad Labem 2007, s. 22.

67] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 130–135.

opevnění (vz. 36 a vz. 37). Tato měl obsadit pěší pluk 35. Vzhledem k poloze Klatov a faktu, že se město nacházelo blízko jižnímu konci opevněné linie, ale hrozilo, že nepřítel může linii obejít od jihu a obrátit se směrem na sever, ať už ke Klatovům, či dokonce k Plzni. Z tohoto důvodu vzniklo v oblasti, jejíž obranou byl pověřen pěší pluk 35, ještě několik menších uzávěr. Ty byly orientovány kolmo k hlavní obranné linii Vrhavč – Ježovy. První taková úzávěra se nacházela v samotné Vrhavči. Další vznikla severně od Vrhavče a táhla se jižně od Klatovské čtvrti Luby. Tyto závěry měly bránit Klatovy před útokem z jihu. Další a nejdelší závěra (rovněž orientovaná ve směru západ-východ) se táhla z Ježov do Vlčí a protínala přibližně obce Lhovice, Červené Poříčí, Jíno a Stropčice. Na tuto závěru se měli vojáci pěšího pluku 35 stáhnout v případě, že budou ztraceny Klatovy a bude hrozit, že nepřítel od jihu potáhne směrem k Plzni.

Je známo, že výše zmíněná příčka u Vrhavče, jež měla bránit nepříteli obejít linii opevnění od jihu, byla obsazená vojáky od samého počátku.^{68]} Konkrétně se jednalo o muže z roty 1/35 spadající pod prapor I/35. Z uvedeného vyplývá, že si velení uvědomovalo zranitelnost jižního cípu Plzeňské čáry.

Velitelé československých jednotek se připravovali na nadcházející konflikt. Z těchto důvodů probíhala celá řada polních cvičení, a to i během září 1938, kdy mohla válka vypuknout takřka každým dnem. Důvodů k tomu bylo několik. Jednak naplnění starého vojenského hesla „těžko na cvičišti, lehký na bojišti“. A pak také fakt, že některé nižší jednotky, složené ze záložníků, nevykazovaly po narukování takovou bojovou hodnotu, jakou by si jejich velitelé představovali.^{69]}

Intenzivně cvičili i pětatřicátníci. Dne 8. září 1938 tak kupříkladu proběhl závod v odhadu vzdálenosti. Účastnili se jej poddůstojníci a vojíni. Hned o den později se vojáci cvičili ve střelbě z pušky a pistole (obojí vz. 24), a to jak na terč, tak na figuru. Dne 13. září opět proběhly závody ve střelbě.^{70]}

Zajímavostí je, že pěší pluk 35 přecházel z mírové na válečnou organizaci nejpozději 19. září 1938, tedy čtyři dny před vyhlášením mobilizace. Jde o potvrzení faktu, že československá armáda podnikala přípravy na válku ještě před vyhlášením mobilizace, a to jak v důsledku zostrujících se mezinárodně-politické situace, tak kvůli nepokojům v pohraničí.^{71]} Existuje pro to důkaz v podobě rozkazu velitele ubytovacího místa číslo 1, jímž byla škola

68] Tamtéž, s. 165.

69] To byl mimo jiné i případ pěších pluků 151 a 152 patřících do sestavy Skupiny 1, u nichž nařídil generál Petřík intenzivní výcvik za účelem zvýšení bojové hodnoty jednotek. Případů, kdy nebyli velitelé útvarů spokojeni s úrovní výcviku mobilizovaných záložníků, bylo ale v září 1938 mnohem více, viz například pasáž o strážních praporech a některé další části této práce.

70] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 150.

71] Jde o důsledek vládních opatření z poloviny září 1938, kdy byl kvůli nepokojům v pohraničí navýšen stav armády na cca 500 000 vojáků.

v Předslavi, která ubytovávala nově příchozí mužstvo pěšího pluku 35 a dělostřeleckého oddílu 105. Pávě tento rozkaz je datován na 19. září 1938.^{72]}

Dne 25. září 1938, čili v den, kdy řada jednotek československé armády teprve mobilizovala, již prováděli pětatřicátníci ve svém prostoru řadu úkolů. Šlo hlavně o strážní službu po okolních prostorech. Z rozkazu velitele pluku Bělína plyne, že velký důraz byl kladen na protileteckou obranu (podobně jako u strážních praporů; viz výše). Vojáci byli nabádáni ke zvláštní obezřetnosti. Je tedy patrné, že československé velení mělo obavy z náhlého leteckého úderu, jenž by mohla provést německá Luftwaffe. Velitel Bělín své vojáky dokonce písemně upozorňoval, že ostrážitost protileteckých hlídek bude testována vlastním československým letectvem. Bělín dále apeloval na to, aby bylo mužstvo zaměstnáno a řádně ustrojeno. Bylo rovněž nařízeno, aby každý voják měl řádně upravenou plynovou masku.^{73]}

Jak již bylo uvedeno v pasáži o strážních praporech, poskytuje situace, kdy je voják nasazen v oblasti, z níž pochází, řadu výhod. Ať už jde o znalost terénu a místních specifik nebo o potenciálně kladný dopad na morálku, kdy voják hájí doslova svůj domov a domovy svých blízkých. Jak se ale ukazuje, neslo to s sebou i negativa. Plukovník Bělín tak například musel 30. září 1938 v denním rozkaze zakázat, aby vojáci navštěvovali své příbuzné, kteří žili v oblasti nasazení pluku 35.^{74]} Pokud se toto výslovně dostalo do denního rozkazu velitele, je patrné, že k podobným událostem muselo poměrně pravidelně docházet.

Již o den později, 1. října 1938, byl ale plukovník Bělín nucen vydat zcela jiný rozkaz. Tlumočil v něm poselství vrchního velitele československé armády generála Krejčího, který své podřízené seznamoval s důsledky Mnichovské dohody. Ve zmíněném denním rozkazu číslo 7 se píše: „...*Pod tlakem mnohonásobné přesily a diktátem čtyř velmocí nezbylo než odstoupit část území ČSR, obývaného Němci. Prolévání krve za celistvost dosavadního území ČSR bylo by zbytečnou obětí, neboť mnohonásobná přesila lidí a materiálu by nás stejně zdolala a vyhlídka pro existenci národa v budoucnosti by byla velmi nejistá po ztrátě množství životů a statků v nerovném boji... Zvláště (mužstvu; pozn. autora) zdůraznit, že armáda nebyla poražena, obstála čestně a své dobré jméno si zachovala. Není nečestné ustoupiti před absolutní přesilou... Tento rozkaz provádějí všichni velitelé s největším urychlením.*“^{75]}

72] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 188.

73] Tamtéž, s. 189.

74] Tamtéž, s. 191.

75] Tamtéž, s. 192.

Dělostřelecký pluk 2

Pakliže o pěším pluku 35 můžeme tvrdit, že je plzeňskou legendou, dělostřelecký pluk 2 je pak oproti tomu téměř neznámou jednotkou. Pozornost regionálních vojenských badatelů se dlouho soustředila na proslulé pětaticátíky a plzeňští dělostřelci stáli stranou zájmu.^{76]} I oni se ale účastnili dramatických dějů ze září 1938 a zanechali tak v regionu svoji dějinnou stopu.

Po vyhlášení záříjové mobilizace se početní stav dělostřeleckého pluku 2 více než dvojnásobně zvětšil,^{77]} což mu umožnilo postavit záložní útvar. Původní dělostřelecký pluk 2 z mírových dob byl nyní přejmenován na dělostřelecký pluk 32. Záložní jednotka pak byla pojmenována dělostřelecký pluk 2, čímž přejala mírové označení své sesterské jednotky z předmobilizačních časů.^{78]}

Mužstvo mobilizované do obou jednotek pocházelo z okolí Plzně. Dělostřelecký pluk 32 povolal záložníky z Bolevce, Třemošné a Ledců. Dělostřelecký pluk 2 tvořili muži z Letkova, Koterova, Starého Plzně, Tymákova a Mokroušů.^{79]}

Co se týká samotného operačního nasazení pluků 2 a 32 v září 1938, byly jejich součásti rozděleny mezi všechny tři vyšší jednotky, jež v té době na západě Čech operovaly.

Dělostřelecký pluk 2 byl kompletně podřízen 2. pěší divizi, která, jak bylo již uvedeno, měla tvořit druhosledovou operační zálohu. 2. pěší divize tak měla k dispozici velitelství pluku 2 (v čele s podplukovníkem Františkem Špačkem), I., II. a III. dělostřelecký oddíl, náhradní oddíl a zbrojní park 2 vytvořený v obcích Německá Bříza^{80]} a Zruč.^{81]}

Dělostřelecký pluk 32 byl naopak rozdělen mezi dvě vyšší jednotky, a to Hraniční oblast 32 a Skupinu 1. Velitelství pluku (včetně jeho velitele, plukovníka Jana Vlachého^{82]}) a I. a II. dělostřelecký oddíl spadaly do podřízenosti Skupiny 1. Naopak III. dělostřelecký oddíl byl podřízen Hraniční oblasti 32.^{83]}

76] Tento dluh částečně splatil Jan Kupka ve své kvalifikační bakalářské práci z roku 2013 s názvem *Dělostřelecký pluk 2 a jeho význam v dějinách města Plzně (1920–1939)*. Práce vznikla v rámci katedry historických věd FF ZČU v Plzni a jedná se o velmi podařený příspěvek k dějinám dělostřeleckého pluku 2.

77] B. HAMÁK – I. VONDROVSKÝ, *Mobilizovaná československá armáda 1938*, s. 73.

78] Jan KUPKA, *Dělostřelecký pluk 2 a jeho význam v dějinách města Plzně (1920–1939)*, Bakalářská práce FF ZČU, Plzeň 2013, s. 30.

79] Tamtéž, s. 30–31.

80] Obec v okrese Plzeň-sever, od roku 1949 nese název Česká Bříza.

81] J. KUPKA, *Dělostřelecký pluk 2 a jeho význam v dějinách města Plzně (1920–1939)*, s. 31.

82] Jan Vlachý (1895–1943) se během okupace zapojil do odbojové činnosti a působil jako krajský velitel organizace Obrana národa pro západní Čechy. V únoru 1940 byl zatčen gestapem, v říjnu téhož roku odsouzen k trestu smrti a 27. 3. 1943 popraven.

83] J. KUPKA, *Dělostřelecký pluk 2 a jeho význam v dějinách města Plzně (1920–1939)*, s. 31.

K dělostřeleckému pluku 2 (32) je ještě na místě uvést jednu zajímavost, která se sice netýká tématu této práce, ale vypovídá mnohé o pohnutých časech podzimu 1938 a o mentalitě vojáků. Když po Mnichovské dohodě došlo k exodu Čechů z odstoupených území v pohraničí, plzeňští dělostřelci mezi sebou vybrali více než 11 000 Kčs a tyto peníze věnovali uprchlíkům, kteří houfně mířili právě do Plzně a okolí. Rovněž zajistili obědy pro více než 600 dětí.^{84]}

Dragounský pluk 4

Stejně jako proslulí pětatřicátníci, i vojenské jezdectvo mělo v západních Čechách bohatou historii. Kupříkladu v Klatovech se dragouni objevili jako stálá posádka již v roce 1762 v podobě části 6. dragounského pluku tehdejší rakouské armády. V září 1938 působily v západních Čechách části dragounského pluku 4,^{85]} jenž vznikl v roce 1920 sloučením klatovského dragounského pluku 14 a dragounského pluku 2, který byl posádkou v Dobřanech. Z dobřanské posádky se následně po sloučení stala tzv. náhradní korouhev. Ta měla kromě jiného i svoji remontní eskadronu.^{86]}

Během zářijové mobilizace se většina dragounského pluku 4 nacházela na Tábořsku.^{87]} Jedná se o jasný důkaz potvrzující již výše uvedenou tezi, podle níž velení československé armády nepočítalo s variantou, že by západní Čechy bylo možno dlouhodobě ubránit, a tak si svoje kvalitní dragounské jednotky schovalo pro důležitější úseky fronty. Proto byly I. a II. korouhev dragounského pluku 4 přesunuty do míst, kde se již dalo počítat s dlouhodobější a úspěšnější obranou. Náhradní dobřanská korouhev ale v době mobilizace setrvala stále v regionu.^{88]}

I proto se 4. eskadrona^{89]} dragounského pluku 4 mohla 13. září 1938 účastnit potlačení německého povstání, jež propuklo v Poběžovicích. Nacisté při něm napadali československé a židovské obyvatelstvo, přičemž židovský obchodník Josef Baar byl dokonce zavražděn. Dragouni spolu s domažlickými četníky vzpouru potlačili a obnovili v obci pořádek.^{90]}

24. září v 0:05 hodin dorazil na dobřanskou dragounskou posádku telegram, v němž bylo oznamováno vyhlášení mobilizace. V telegramu stojí: „*Mobilizace nařízena první mobilizační den dvacátý pátý září stop*“.^{91]}

84] Tamtéž, s. 31–32.

85] Od 16. 12. 1933 disponuje pluk čestným názvem „Antonína Švehly“, v důsledku čehož jsou i klatovská kasárna pojmenována po tomto významném prvorepublikovém politikovi.

86] Remontní eskadrona se starala o chov a výcvik dragounských koní.

87] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 162.

88] Miloslav FAIFR, *Československá armáda v Dobřanech 1918–1938*, Dobřany 2018, s. 115. Kniha M. Faifra velmi dobře osvětluje osudy zejména těch částí dragounského pluku 4, jež spadaly pod dobřanské posádkové velitelství.

89] Posádkou v Horšovském Týně.

90] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 221–222.

91] M. FAIFR, *Československá armáda v Dobřanech 1918–1938*, s. 128.

Díky práci Miloslava Faifra je možné sledovat záznamy z válečného deníku posádkového velitelství v Dobřanech a získat tak vzhled do prvních dní mobilizace. V deníku (jehož autor bohužel není v archivech znám) nalezneme kupříkladu informaci o tom, že jeden důstojník ve výslužbě se u dobřanské posádky hlásil již deset minut po vyhlášení mobilizace. Následoval rychlý příval dalších záložníků, kteří nadšeně nastupovali ke svému útvaru a v nichž politický vývoj posledních dnů podnítl patřičnou vlnu vlastenectví a odhodlání.^{92]}

Posádkové velitelství Dobřany proto v prvních hodinách mobilizace řešilo zejména zajištění ubytovacích prostor (za něž posloužily školy, restaurační zařízení a stodoly) a stravy pro nově nastoupivší vojáky, a to nejen v Dobřanech, ale i v nedalekých Přešticích, kde se nacházely některé bojové jednotky od dragounského pluku 4. Ještě 24. září byla také aktivována jedna protiletectká palebná jednotka v Dobřanech a jedna v Přešticích. Nově příchozí záložníci prováděli prezenci a z rozkazu velení byly zakázány soukromé telefonní hovory. Autor deníku rovněž poznamenává, že k hladkému průběhu mobilizace přispívala i nálada civilního obyvatelstva, která byla dobrá a klidná.

O dva dny později, 26. září, byl velitel dobřanských dragounů požádán velitelem místního četnictva, aby mu vojáci asistovali při zatýkání členů sudetoněmecké strany SdP.^{93]} Dragouni pro tento účel vyčlenili 20 vojáků a jednoho důstojníka, kterým se ve spolupráci s četnictvem povedlo provést zatýkací akci hladce a bez jediného výstřelu.^{94]}

I přesto, že Mnichovská dohoda byla podepsána již v brzkých ranních hodinách 30. září 1938, dobřanská posádka se ještě 1. října pečlivě připravovala na blížící se konflikt.^{95]} V tento den dle válečného deníku probíhalo v okolí města několik cvičení, která měla zvýšit bojovou hodnotu záložního mužstva. Rovněž byly pro potřeby vojska přejímány civilní nákladní automobily, které dorazily z Plzně. O Mnichovské dohodě se válečný deník dobřanských dragounů zmiňuje v záznamu z 2. října. V důsledku odstoupení hraničních oblastí totiž československé velení rozhodlo, že se dobřanská posádka přesune do vnitrozemí.^{96]} Mužstvo, koně a veškerý materiál měly být přemístěny do středoeckých Hořovic.^{97]}

92] Tamtéž, s. 128–129.

93] Sudetendeutsche Partei byla sudetoněmecká nacionalistická strana založená Konradem Henleinem, jež usilovala o rozbytí československého státu.

94] M. FAIFR, *Československá armáda v Dobřanech 1918–1938*, s. 128–129.

95] Narodil například od pěšího pluku 35, jehož velitel o důsledcích Mnichova psal již v denním rozkazu z 1. 10. 1938, viz výše.

96] V důsledku Mnichovské dohody byly totiž Dobřany přiřčeny k Německé říši, i když Přeštice nebo Klatovy zůstaly na území okleštěné republiky.

97] M. FAIFR, *Československá armáda v Dobřanech 1918–1938*, s. 130.

9. prapor SOS Domažlice

Jednotky Stráže obrany státu (SOS) vznikly v říjnu 1936 jako reakce na zhoršující se bezpečnostní klima jak v Evropě, tak v československém pohraničí.^{98]} V případě ohrožení státní hranice se měly tyto jednotky aktivovat. Byly složeny z četníků, státních policistů, příslušníků finanční stráže a vojenských odvedenců. Na území západních Čech působily celkem tři prapory SOS.^{99]} Jednalo se o 7. prapor SOS Falknov nad Ohří,^{100]} 8. prapor SOS Stříbro a 9. prapor SOS Domažlice.^{101]}

Na konci září 1938 čítal 9. prapor SOS Domažlice na 1200 vojáků z řad četnictva, finanční stráže a vojenských odvedenců. Prapory SOS byly děleny do čet. Domažlický prapor měl své samostatné čety v Železné Rudě, Nýrsku, Kdyni, Domažlicích, Caparticích, Hostouni, Němčicích a Plánici.^{102]}

Prapory SOS stály doslova v první linii nevyhlášené války mezi sudetoněmeckými teroristy a bezpečnostními složkami československého státu. Nejinak tomu bylo i na západě Čech. Sosáci, jak se příslušníkům SOS přezdívalo, se museli vypořádat s přepady, útoky ze zálohy a provokacemi ze strany Němců. Často přitom čelili značné přesile, protože se pražská vláda dlouho bála provést razantní zásah v pohraničí, jelikož se domnívala, že takovou akci by Hitler mohl využít jako záminku k rozpoutání války.^{103]}

Je tak známa například situace z 22. září 1938, kdy se Němci prudkým útokem zpoza státní hranice zmocnili nádraží v Alžbětíně, přičemž zajali několik československých železničářů, které následně odvěklí za hranice. Směrem do Německa také odtáhli několik lokomotiv. Poté obsadili samotný Alžbětín a vrhli se i na Železnou Rudu. Příslušníci SOS přitom čelili desetinásobné přesile.^{104]} I proto se Němcům podařilo Železnou Rudu dobýt a sosáky vytlačit směrem na sever od města. O den později ale československé síly podnikly protiútok. Toho se účastnily jednotky SOS z řady okolních měst a obcí a také dvě čety od pěšího pluku 35, který byl dislokován nedaleko. Československý protiútok byl úspěšný a Němci byli nuceni ustoupit zpět za státní hranici. Ve městě za sebou ale zanechali vydrancované domy a obchody a také s sebou do Říše odvěklí antifašisty z řad místního německého obyvatelstva.^{105]}

98] J. BENEŠ, *Stráž obrany státu*, s. 13.

99] Radan LÁŠEK, *Jednotka určení SOS. Díl první*, Praha 2006, s. 11–15.

100] Tehdejší název pro Sokolov.

101] Podle plánů mělo být následně zřízeno i sedm tzv. vnitrozemských praporů SOS. Jeden z nich, 17. prapor SOS, měl sídlit v Plzni. K jejich zřízení již ale kvůli Mnichovské dohodě nedošlo.

102] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 75.

103] R. LÁŠEK, *Jednotka určení SOS*, s. 188–189.

104] Tehdy stálo 422 Němců proti 43 příslušníkům SOS.

105] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 77–86.

O dobových událostech v okolí Železné Rudy a činnosti SOS máme zprávy i z hlášení posádkového velitelství v Klatovech. Píše se v něm: „*Dnes v 7:00 ráno zahájili uprchlíci^{106]} opět útok u Železné Rudy, a to v prostoru Debrník (již. Žel. Rudy) a k hotelu Belveder. U Debrníku byli viděni SS v uniformě, u Belvederu SA v uniformě. V prostoru Debrník měli vzbouřenci 2 těžké kulometry. V 9:00 hod. byla akce zlikvidována. Útočníci ustoupili k hranicím. Vlastní jednotky zaujaly původní stanoviště.*“^{107]} V hlášení se dále psalo o německém útoku na vojenský výcvikový tábor na Špičáku. Ten byl hájen osmnácti československými vojáky německé národnosti, kteří se ale útočníkům postavili na odpor a tábor ubránili.

Je tedy patrné, že ze všech v této práci konkrétně uváděných jednotek se 9. prapor SOS dostal do největšího počtu ostrých bojových střetnutí. Jak bylo uvedeno na příkladu událostí z Železné Rudy, sosáci se snažili plnit své povinnosti a obranu státní hranice chápali jako svůj zásadní úkol. Byli ale ve velmi obtížné situaci. Nejen, že čelili přesile nepřátel, která byla často zdrcující a která byla navíc přímo podporována německou armádou, zatímco československá vláda se obávala eskalace násilí a počínala si tak velmi opatrně. Potíže SOS navíc pramenily i ze složité organizační struktury sboru, jenž se skládal z příslušníků několika bezpečnostních složek, přičemž každá z daných složek podléhala jinému ministerstvu. Nevyhnutelným následkem takového nastavení byl chaos. Za to, že byly jednotky SOS v září 1938 schopny úspěšných akcí proti nepříteli, je tak možno děkovat spíše jejich konkrétním příslušníkům a nižším velitelům, kteří prokázali smysl pro povinnost, vlastní iniciativu a osobní statečnost. Lze tedy konstatovat, že vedle německých teroristů byl největším nepřítelem SOS těžkopádný systém organizace a velení a jednotky SOS tak svých bojových úspěchů dosáhly i přes velmi složitou situaci, v níž se nacházely. Je ovšem otázkou, jak by si sosáci počínali během přímého vojenského útoku na ČSR, při němž by se všechny shora uvedené neduhy projevíly v ještě větší míře.

106] Autor hlášení měl na mysli členy Freikorps, kteří uprchli za hranice do Říše a odtud podnikali výpady a přepady československého území.

107] M. JENČÍK, *Zdivočelé Sudety*, s. 76.

Závěr

Rok 1938 svou tragickou vahou dolehl na celé Československo. Západočeský region nebyl výjimkou, právě naopak. Jeho příhraniční charakter způsobil, že se stal dějištěm mnoha dílčích událostí, z nichž lze poskládat mozaiku temných dnů z doby mnichovské zrady.

Západní Čechy byly dějištěm řady henleinovských násilností. Jejich cílem se stávali občané československé národnosti, Židé, ale i Němci, kteří nepropadli nacistické ideologii. Československý stát častokrát neměl na výběr a tyto projevy otevřeného násilí musel potlačovat rovněž za použití síly. Při německých akcích a následných vládních protiakcích zemřelo na území západních Čech minimálně 26 příslušníků československých ozbrojených sil. Dalších 25 jich bylo zraněno. Na druhé straně přišlo o život rovněž přinejmenším 26 Němců a dalších 35 jich utrpělo zranění.^{108]}

Ještě větší krveprolití by ale v západočeském kraji nastalo ve chvíli, kdy by záříjová krize přerostla v regulérní válku. Z Bavorska by na naše území vtrhly silné německé oddíly, které by se střetly s československými silami Vojtechovského 1. armády. Naše jednotky by byly v nevýhodě. Hájily by dlouhou frontu a byly by početně převýšeny nepřítelem. S největší pravděpodobností by byly zatlačeny dál na východ, před Prahu, možná ještě dále. To všechno ale pouze za předpokladu, že by vůbec zvládly organizovaně ustoupit a že by nebyly zachyceny v kotlích a kapsách, kde by je nepřítel následně systematicky rozbil.

To vše jsou ale jen pouhé hypotézy. Československá armáda nedostala možnost své kvality prokázat v boji. Po podepsání Mnichovské dohody odešla ze svých západočeských pozic, aniž by vybojovala jedinou bitvu. Přesto nám její přítomnost v regionu přinesla možnost poodhalit, v jakém stavu minimálně některé části naší armády byly, jak se připravovaly na válku, co bylo jejich předností, v čem tkvěly jejich slabiny, jak plánovaly vzdorovat nepříteli a s přihlédnutím k tomuto všemu můžeme i odhadovat, jak velkou šanci měly na úspěch. Dozajista to ale nebude stačit k zodpovězení věčné a zřejmě nesmrtelné otázky, zda jsme se měli v roce 1938 bránit.

108] Tamtéž, s. 256.

Czechoslovak military power in West Bohemia during mobilization in September 1938

Summary

When Adolf Hitler seized the power in Germany in 1933, young Czechoslovak republic started to feel threat from the West. Czechoslovakia started to prepare itself for defense against much bigger and more powerful neighbour. How power of nazis raises in Germany, concerns in Prague grows alike. When German Reich annexed Austria in March 1938, Czechoslovak military and political leaders knew, that the outbreak of another war in Europe is just the matter of the time. And their country should have been just another victim of Hitler's ambitions. But Czechoslovak state did not want to give up cheaply. It invested finance, manpower and industrial and scientific capacities to military preparations for the impending conflict. The war was about to take place in Western Bohemia as well. It was a region with a large German minority, which had been distrustful or even hostile to existence of the Republic since its foundation. Hitler artfully exploited the tension between the Sudeten German minority and the Prague government. With the help of local Nazi leaders, he incited hatred between Czechs and Germans. The situation escalated in September 1938. The aggressiveness of the Nazi terrorists increased, and the security forces in Czechoslovakia were forced to use violence against them. The clashes between the Freikorps and the Czechoslovak units take place daily. Numbers of dead and wounded increased on both sides in this undeclared but bloody war in the West Bohemian borderland. The clashes took place in Tachov, Cheb, Železná Ruda and many other towns and villages across the region. The Czechoslovak government did not want to provoke a war against Germany, and so the fighting in the borderland laid on the shoulders of small Czechoslovak units, which often fought unequal fight against a stronger enemy. According to the plans of the German generals, West Bohemia should have become the scene of regular war operations. The Wehrmacht High Command planned to invade Western Bohemia, break through the Czechoslovak lines, conquer Pilsen and march on Prague. But the Czechoslovak army wanted to defend the region. It could rely on knowledge of the terrain, a line of light fortifications and mainly the determination of common soldiers and commanders. But the Czechoslovak army would have faced a much stronger and better equipped enemy. The battle between the Wehrmacht and the Czechoslovak defenders for West Bohemia never happened in the end. Politicians decided otherwise at the Munich conference. The Czechoslovak troops had to abandon a large parts of the West Bohemia and leave them to the Third Reich.

Proměna postavení farských hospodyní v polovině 20. století s přihlédnutím k situaci na Plzeňsku

Karel ŘEHÁČEK

Motto:

„Jestlipak víte, který svatý je
zobrazován se svou hospodyní?
- No přece svatý Jiří - se saní!“

Abstract: The status of parish housekeepers underwent a turbulent development during the 20th century. From a simple servant, completely dependent on the clergy, she became a full-fledged employee of the parish, an associate of a priest, a parish sister. The emancipation process has also had a positive impact on her material and social security. In addition to the positives, however, this development also brought numerous negatives.

Key words: parish housekeepers; Roman Catholic church; 20th century; region of Plzeň

I. Úvod

Fary představovaly ve městech i na vesnicích tradiční centra duchovního života celého širokého okolí. Nejednalo se ovšem pouze o záležitosti ryze duchovní: faráři měli díky vlastnímu kostelnímu majetku či vlivu na světské patrony i reálnou možnost usměrňovat rovněž hospodářské a sociální poměry jednotlivých farníků.^{1]} I z tohoto hlediska měla pro celou farnost osobnost duchovního poměrně značný význam a snad ještě powdstatnější bylo i jeho bezprostřední okolí, jež ho obklopovalo. Významná role na farářích náležela vždy farským hospodyním, které se staraly o domácnosti duchovních a které je dokázaly v mnoha praktických věcech poměrně výrazně ovlivňovat. Proto byly farské hospodyně odjakživa v centru zájmu církevní i laické veřejnosti, byť v obou případech z poněkud odlišných důvodů.

Věfící, a zejména sami kněží, jejich přítomnost obvykle oceňovali a papež Pavel VI. povýšil dokonce v roce 1977 práci hospodyní na pastorační službu, tedy na samostatné povolání. V projevu farským hospodyním ze 17. dubna 1977 mj. prohlásil: „*Vy jste svůj život velkoryse obětovaly službě*

[1] Blíže ke vztahům mezi farnostmi a jejich patrony Karel ŘEHÁČEK, *Velkostatky a patronátní právo v Československu (1918–1950)*, in: *Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech*, Praha 2016, s. 87–105.

kněžím a spolu i farním společenstvím, která jim jsou svěřena. Tato vaše spolupráce na pastoračním působení kněze je velmi cenná. Je to vaše zásluha, že životní podmínky kněží jsou lidštvější, že mohou více času věnovat svému vlastnímu – kněžskému povolání. Buďte hrdé na tuto svou práci, která je vskutku církevní službou a vyžaduje od vás mnoho obětavosti, laskavosti a diskrétnosti. Za to vám patří vděčnost a úcta všech.“²⁾ O rok později jim za tuto službu udělil apoštolské požehnání. Tímto směrem se pak jejich vnímání ubíralo i v pozdějších dobách, především v době pontifikátu Jana Pavla II., kdy farské hospodyně už neměly být vnímány jako soukromé zaměstnankyně kněze, ale jako jeho spolupracovnice, tedy farní sestry.

Laická veřejnost sledovala farské hospodyně z poněkud odlišných důvodů a tento zájem se odrážel většinou v nejrůznějších parodiích, karikaturách či anekdotách. Snad každý Čech zná kupř. Werichovu *Lakomou Barku*. Již nekarikovaný obraz farských hospodyní se objevuje i v dalších beletristických dílech, např. v Jiráskově románu *U nás*. Skutečné postavení farských hospodyní však zaznamenali i sami duchovní-beletristé, především chodský patriot Jindřich Šimon Baar. Ten měl jako kněz s farskými hospodyněmi bohaté zkušenosti, které včlenil do své bohaté prozaické tvorby.³⁾ Zejména v povídce *Farská panička* popisuje celý široký rejstřík žen v okolí naivního faráře, který se stal důvěřivou obětí jejich intrik: vypočítavou hospodyní, která se po smrti farářovy matky stala jeho hospodyní, a farářovu hamižnou švagrovou, jež se snažila uplatňovat svoje zištné nároky. V povídce *Žebračka* zase vystupuje v roli hospodyně Rozálie Chorá, které se jako sirotka ujala matka faráře a která o něj po její smrti pečovala. Když pak zemřel, chtěla vstoupit do kláštera, ale vzhledem k jejímu věku už to nebylo možné, a tak žila za trošku ušetřených peněz a posléze zemřela v bídě. I takové byly reálné osudy farských hospodyní a popisované případy nebyly nijak výjimečné.

Historiografie, a navíc historiografie regionální, se však jejich osudům doposud prakticky nevěnovala. Historikové církevních dějin se zabývali jinými, pro vývoj církve důležitějšími problémy. Všednodennost farské domácnosti je naopak tématem okrajovým, navíc k jejímu výzkumu neexistuje ani dostatek relevantních pramenů. Pokud se nějaké významné přece jen objevily, jednalo se hlavně o memoáry pojící se s určitým významným duchovním, jak tomu bylo třeba v případě papeže Pia XII.⁴⁾ Problémy osobního života duchovních,

2) Ladislav SIMAJCHL, *Živá fara – srdce živé farnosti. Jak ženy pomáhají k oživení fary na centrum farnosti*, dostupné na www.fatym.com [cit. dne 23. 3. 2020], kap. 3. Mons. Ladislav Simajchl (1922–2010) byl duchovním (vysvěcen 1948) a spisovatelem, působil v Kloboukách u Brna, Brně-Králově Poli, Panských Dubenkách, Fryšavě pod Žákovou horou. Pro své názory byl pronásledován Státní bezpečností (StB).

3) Alena FOJTÍKOVÁ, *Kněžské osudy v prózách Jindřicha Šimona Baara*, diplomová práce Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2007.

4) Příkladem budiž třeba vzpomínky řeholnice Pascaliny Lehnertové, klíčové spolupracovnice

obzvláště v regionu s převažující římskokatolickou církevní orientací, byly (a možná jsou i dosud) navíc i víceméně tabuizované, hodně související třeba s církevním celibátem a s požadavky na hlubší reformy církve, které čas od času v diskusích duchovních i v této oblasti zaznívaly a zaznívají.

To však neznamená, že studium otázek spojených s farskou domácností nemůže být přínosné a zajímavé, což dokazuje i předložený článek. Ten se na základě pramenů úřední proveniencie pokusil zmapovat sociální postavení farských hospodyní v přelomovém období let 1949–1950, kdy byly církve v Československu vystaveny v konfrontaci s komunistickým režimem velmi těžké zkoušky. Režim se snažil „podchytit“ v proticírkevním boji nejbližší spolupracovnice duchovních, jejich hospodyně. A činil tak velmi prozíravě, navenek ve snaze zabezpečit jim důstojné sociální zaopatření, což bylo pro mnohé z nich velmi lákavé. K tomu však bylo především zapotřebí získat množství údajů o aktuálním stavu farností a jejich zaměstnanců. Právě z těchto informací, které se porůznu zachovaly, vychází následující sonda.

Na základě archivního výzkumu písemností uložených v centrálních (Národní archiv, Archiv bezpečnostních složek), regionálních (Státní oblastní archiv v Plzni) i okresních archivech (Státní okresní archiv Klatovy) se tak podařilo sestavit přehled o existenci a sociálním zabezpečení farských hospodyní na Plzeňsku počátkem 50. let minulého století. Jedná se o archiválie úředního charakteru, především o písemnosti vzniklé z činnosti státní správy na úseku církví, tj. Státního úřadu pro věci církevní v Praze a krajských a okresních církevních tajemníků, působících v rámci krajských a okresních národních výborů. Opominuty nemohly být ani prameny vzniklé z činnosti bezpečnostních složek, které církevní život rovněž pečlivě monitorovaly, a bez zajímavosti nejsou ani vzpomínky jedné z novodobých farských pomocnic, Marie Idlbekové z Domažlic, která byla ochotná se o ně podělit. To v konfrontaci s využitelnými odbornými pracemi a za pomoci základních metod historické práce (především kritického rozboru pramenů a jejich interpretace, ale také biografické a prosopografické metody či metody vzorku) umožnilo vytvoření následující mikrosondy, která mapuje postavení farských hospodyní na Plzeňsku po roce 1948 a jejíž závěry jsou snadno zobecnitelné i na další regiony tehdejšího Československa.

II. Právní postavení farských hospodyní a jejich zaopatření do roku 1949

Před rokem 1949 nebylo právní postavení farských hospodyní nijak upraveno a odměna za jejich práci byla zcela v režii duchovních, kteří potřebné náklady hradili z osobního či kostelního jmění. V mnoha případech se jednalo o rodinné

papeže Pia XII., které vyšly čtvrt století po jeho smrti. Srovnej Pascalina LEHNERT, *Ich durfte ihm dienen. Erinnerungen an Papst Pius XII.*, Würzburg 1983.

příslušníky duchovních (matky či sestry), kteří tvořili s farářem jednu domácnost obvykle až do jeho či jejich smrti. Pojištění pro případ stáří si hospodyně hradily fakultativně, ale nejednalo se o běžnou záležitost, spíše o výjimky, přestože snahy o komplexní řešení tohoto problému byly patrné zejména v meziválečném období.^{5]} Zůstalo však jen u omezených, víceméně izolovaných projektů, jakým byl např. Penzijní fond pro hospodyně kněží olomoucké diecéze, který vznikl na popud olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana, jenž tak realizoval myšlenky přerovského duchovního Ferdinanda Chýlka, vůdčí osobnosti katolického hnutí na střední Moravě. Nejprve vznikla v roce 1924 v Přerově Kněžská nemocenská pokladna, později právě zmíněný fond pro farské hospodyně a nadace pro zestárlé zaměstnance olomouckého arcibiskupství.^{6]} Účelem fondu bylo „*poskytovat hospodyním kněží nadlejšovací důchod invalidní a starobní, odbytné a pozůstalým po nich pohřebné*“.^{7]} Přestože byl tento fond otevřený i farským hospodyním jiných diecézí, zůstávala drtivá většina hospodyní nepojištěná. Po smrti faráře tak skončily často zcela bez prostředků a byly odkázány na pomoc církevní komunity. Mnohdy se také snažily získat část farářova majetku, dílem oprávněně (např. prostřednictvím sepsané závěti), někdy se ovšem vedly spory (dokonce i soudní) na základě jejich fiktivních nároků.

Příkladem za všechny budiž ostře sledovaný a výborně zdokumentovaný případ dlouholeté hospodyně plzeňského arciděkana z let 1908–1918 Jana Černého Albíny Rosamové. Tu měl po jeho smrti 22. června 1918 podle závěti z 8. ledna 1909 doživotně zaopatřit jeho bratr Antonín, tehdy setník 20. pluku zemské obrany v haličské Stanislavi a univerzální dědic arciděkanova majetku.^{8]} Jinak měla podle závěti Rosamová získat za své tehdy již triadvacetileté služby 1000 korun v hotovosti. Navíc měl arciděkan Černý se svým bratrem domluveno, že Rosamová bude s manželi Černými bydlet až do své smrti a vést jim domácnost. Na živobytí jí podle dodatku k závěti z roku 1911 určil roční důchod ve výši 400 korun z výnosu z akcií uložených u banky.^{9]} Tato částka však byla v roce 1918, kdy měna v průběhu války ztratila většinu své původní

5] Petr HLAVAČKA, *Kněžská nemocenská pokladna v Československu (1924–1948)*, rigorózní práce Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2019, s. 61.

6] Helena ŘIHÁKOVÁ, *Unitas, všeobecné, záloženské, hospodářské, obchodní a pojišťovací sdružení, z. s. s r. o. Olomouc 1924–1958*, inventář Státního oblastního archivu v Opavě, Opava 1969, s. 3.

7] Zemský archiv Opava (ZAO), Unitas, všeobecné, záloženské, hospodářské, obchodní a pojišťovací sdružení, z. s. s r. o. Olomouc (Unitas Olomouc), karton 9, inv. č. 28, dopis Penzijního fondu Jednotnému národnímu výboru v Olomouci ze 4. 4. 1951.

8] A. Černý se narodil 10. 4. 1865 v Rabí, 14. 7. 1896 se oženil s Annou, rozenou Pytlíkovou, a 12. 11. 1919 v Plzni zemřel.

9] Archiv města Plzně (AMP), Arciděkaný úřad (AÚ) Plzeň, inv. č. 32309, sign. 33 a 2, Antonín Havelka, Mé životní vzpomínky a paměti 1904–1945, s. 106.

předválečné hodnoty, velmi malá a nestačila ani na měsíční zaopatření, nicméně nová závěť už kvůli nedostatku času nebyla pořízena.

Po smrti Černého se však jeho bratr Antonín, tehdy již podplukovník, snažil z této povinnosti vyvázat, načež mu Rosamová pohrozila žalobou. Nový plzeňský arciděkan Antonín Havelka jí však zakázal žalobu podávat a nechal si ji na faře až do její smrti 26. ledna 1931.^{10]} Společně s Havelkovou sestřenicí Anežkou Voráčkovou, jejíž muž padl za války a kterou si vzal rovněž na faru, se velmi dobře snášely a Rosamová byla podle svědectví Havelky „*spolehlivou a poctivou hospodyní*“.^{11]} Ve svých pamětech o závěru jejího života napsal: „*Tím, že jsem si ji ponechal za hospodyní, udělal jsem dobrý skutek, poněvadž jinak byla by z ní ubohá žebračka, a sám jsem také vyzískal věrnou služebnici svou i pánů kaplanů. (...) Když jsem četl Baarovu povídku Žebračka, představil jsem si jasně, jak smutný osud by měla Rosamová na stará léta, kdybych se jí byl neujal. Takto aspoň byla svěmu okolí užitečná, netrpěla bídou a hladem, a svá poslední léta prožila v klidu a spokojenosti.*“^{12]}

Peněz za své věrné služby arciděkanu Černému se však Rosamová nakonec dočkala: dne 19. února 1921 se dostavila k plzeňskému notáři JUDr. Janu Gregorovi, který projednával Černého pozůstalost, a do protokolu udala: „*Pan arciděkan platil mi nepatrnou činži, resp. mzdu, a odkázal mi 1000 Kč, které jsem též od dědice jeho, bratra Antonína Černého, obdržela, než vzhledem k tomu, že jsem jemu po 34 roků věrně sloužila, žádám za své služby dalších 40 000 Kč.*“^{13]} Požádala o zapsání své pohledávky do stavu dluhů, jenže její žádost ležela dlouho bez povšimnutí, než se celé záležitosti ujal plzeňský advokát JUDr. Jožka Huněk. V její prospěch svědčil i arciděkan Havelka, který mj. vypověděl: „*Táž sloužila již rodičům zesnulého pana arciděkana a jeho bratra, kteréžto rodiče dochovala ke smrti, jakožto i jeho tetu, a samotnému sloužila poctivě a svědomitě. Podepsaný sám jest svědkem těchto poctivých služeb prokazovaných, hlavně v době vleklé nemoci zvěčnělého, která trvala*

10] AMP, Městský úřad Plzeň, magistrátní registratura (1880–1942), dopis A. Havelky MÚ v Plzni z 27. 1. 1933. A. Rosamová byla po smrti převezena do rodné Útviny a pohřbena na filiální hřbitově v Přílezech do hrobu svých rodičů. Blíže k A. Havelkovi K. ŘEHÁČEK, *Sluncem a stínem. Plzeňský arciděkan Antonín Havelka*, *Minulostí Západočeského kraje* 48, 2013, s. 137–161; týž, *Perzekuce plzeňských duchovních – případy kněží Havelky a Limpoucha*, in: Markéta Doležalová (ed.), *Církev za totality – lidé a místa. Sborník k životnímu jubileu opata Heřmana Josefa Tyla*, Praha 2016, s. 303–312.

11] AMP, AÚ Plzeň, inv. č. 32309, sign. 33 a 2, Antonín Havelka, *Mé životní vzpomínky a paměti 1904–1945*, s. 218. Blíže k Havelkovým pamětím Karel ŘEHÁČEK, *Pamětní kniha arciděkanské osady v Plzni aneb Havelkovy letopisné memoáry*, *Středočeský sborník historický* 41, 2015, s. 209–218.

12] AMP, AÚ Plzeň, inv. č. 32309, sign. 33 a 2, Antonín Havelka, *Mé životní vzpomínky a paměti 1904–1945*, s. 218.

13] Státní okresní archiv (SOkA) Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, Okresní soud (OS) Plzeň-město, A II 597/18, zápis z jednání z 19. 2. 1921.

půl roku. Sebevětším obnosem peněžním nedá se tato vysilující práce zaplatiti. Z důvodů spravedlnosti jest oprávněný požadavek, aby ze zanechaného dědictví bylo o Albínu Rosamovou až do smrti postaráno. Jest to s největší částí také její zásluha, pakli tak značné dědictví zbylo.“^{14]} K otázce dědictví pak Havelka ještě poznamenal: „Z peněz a také ze všeho ostatního majetku zvěčnělého neztratilo se naprosto ničeho, jak v takových případech se stává, ale dědicům zvěčnělého dostalo se úplně nezkráceného jmění tak, jak bylo za života jeho. Tedy ani Albína Rosamová neponechala si ničeho ani od peněz, ani od prádla, šatstva apod.“^{15]} Dědické řízení bylo uzavřeno až 15. června 1923 a Rosamová nakonec na základě soudního smíru ze 4. dubna téhož roku souhlasila s vyplacením částky ve výši 10 000 Kč jako „úplaty za ošetřování pana arciděkana v jeho nemoci“.^{16]} „Kletba peněz – a hlavně těch, které zbývají po kněžích,“ těmito slovy vcelku trefně okomentoval arciděkan Havelka celý případ ve svých pamětech.^{17]}

III. Změna situace po roce 1949

Po roce 1949 se situace zásadně změnila tím, že financování církví a náboženských společností převzal stát. Podle zákona č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, který nabyl účinnosti 1. listopadu 1949, poskytoval po splnění zákonných podmínek osobní požitky duchovním z církví a náboženských společností (§ 1) a sociální dávky duchovním a jejich rodinným příslušníkům (§ 6). Kromě toho jim hradil řádné věcné náklady spojené s výkonem bohoslužeb a jiných náboženských úkonů i s církevní administrativou (§ 8, odst. 1).

Podle § 15 vládního nařízení č. 219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem (toto ustanovení bylo obdobné i pro církve ostatní), měli tedy i rodinní příslušníci duchovních nárok na penzijní zabezpečení podle předpisů platných pro státní zaměstnance. To však bylo prakticky využitelné jen v případě církví nekatolických, v případě římskokatolických duchovních bylo toto ustanovení víceméně nerealizovatelné. Římskokatoličtí duchovní však oprávněně poukazovali na tuto nerovnost a na skutečnost, že svým hospodním musí platit nejen plat, ale také příspěvek na národní pojištění. A hledaly se různé argumenty pro to, jak tento problém vyřešit. Precedens

14] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, OS Plzeň-město, A II 597/18, svědectví A. Havelky z 18. 2. 1921.

15] Tamtéž.

16] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, OS Plzeň-město, A II 597/18, vyhotovení smíru č. j. Cg III 212/22 ze 4. 4. 1923.

17] AMP, AÚ Plzeň, inv. č. 32309, sign. 33 a 2, Antonín Havelka, Mé životní vzpomínky a paměti 1904–1945, s. 218.

se nabízel např. v případě poválečného odsunu duchovních německé národnosti z Československa, kdy byla na základě výnosu ministerstva vnitra tzv. farská domácnost (tj. farář a všechny osoby sdílející jeho domácnost) pokládána za jednu rodinu, tedy jednu odsuvnou jednotku, která nebyla při odsunu rozdělována.^{18]}

Po diskusích se však nakonec stát přiklonil k jinému řešení a využil § 22 zmíněného vládního nařízení, podle něhož měl hradit řádné věcné náklady a náklady na obstarávání prací osobami, které nejsou duchovními. Řádnými náklady byly podle § 24 odst. 1 nařízení myšleny náklady každoročně se opakující, tedy zejména náklady na běžné udržovací opravy budov a vnitřního zařízení. Z farských hospodyní tedy formálně učinil uklízečky, případně žehlírky a převzal péči o jejich hmotné zabezpečení.

Nejdůležitějším úkolem, který bylo v této souvislosti nutné vyřešit, bylo jejich začlenění do systému národního pojištění. Před rokem 1950 byla sice část hospodyní svými duchovními pojištěna, ovšem na minimální částky. Důvodem byla skutečnost, že pojistnou částku ve výši 23,8 % platu, kterou hradil zaměstnavatel a zaměstnanec, musel celou platit duchovní. Podle Státního úřadu pro věci církevní (SÚC) tak bylo v roce 1950 z celkového počtu 1535 farských hospodyní v českých zemích pojištěno pouze 1002 z nich, a to ještě jenom na plat ve výši 500 až 2000 Kčs, 223 hospodyní pobíralo starobní důchod a 310 jich nebylo pojištěno vůbec.^{19]} Podle SÚC byla tato situace zcela neuspokojivá a aktivity státu v této oblasti vzbudily „*u všech duchovních značný zájem a radostný ohlas*“, jak konstatoval ministr Zdeněk Fierlinger, který byl pověřen řízením SÚC.^{20]} A dále dodal, že spravedlivé vyřešení této otázky by mělo v řadách katolického duchovenstva značný význam.

Úpravě předcházela podrobný průzkum situace, kdy okresní církevní tajemníci hlásili SÚC veškerá potřebná data ze svých obvodů. Na základě analýzy bylo SÚC rozhodnuto o povinnosti duchovních přihlásit farské hospodyně do systému národního pojištění. Tím měla být podle státu odstraněna „*jedna z velkých sociálních křivd páchaných starým řádem*“ a hospodyním bylo umožněno, aby „*také ony mohly žít a pracovat bez stálých obav ze stáří*“.^{21]} Fierlingerův náměstek Jaroslav Havelka v dopise z 16. října 1950 toto opatření odůvodnil slovy:

18] SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, Okresní národní výbor (ONV) Kraslice, karton N 199, sign. VIII/8, dopis zmocněnce arcibiskupského ordinariátu Pražského v Ostrově Okresní správní komisi v Kraslicích z 1. 2. 1946; Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Krajský soud Cheb, karton 280, sign. Tk 846/46, dopis Ministerstva vnitra v Praze zmocněnci arcibiskupského ordinariátu Pražského v Ostrově z 23. 1. 1946.

19] Národní archiv (NA) Praha, Státní úřad pro věci církevní (SÚC) Praha, karton 6, inv. č. 59, dopis Z. Fierlingera, s. d.

20] NA Praha, SÚC Praha, karton 6, inv. č. 59, dopis Z. Fierlingera, s. d.

21] NA Praha, Zemský úřad (ZÚ) Praha, odbor církevní, karton 97, inv. č. 7, dopis SÚC v Praze z 16. 10. 1950.

„Po desetiletí se mnoho hovořilo o obtížném postavení farských hospodyň, které po celoživotní práci neměly nárok na jakékoliv zabezpečení ve stáří a často s obavami očekávaly, co s nimi bude, až duchovní odejde do pense nebo umře. Mnohdy se stávalo, že zestárlé farské hospodyně opuštěny a bez prostředků žily v nejtěžší bídě a propadaly zoufalství. Předchozí režimy a vlády, které nezajistily existenci kněží, neměly zájem ani o osud a obtíže farských hospodyň. Teprve naše lidově demokratická republika provádí nyní zabezpečení farských hospodynek ve stáří.“^{22]}

Duchovní správci tedy museli farské hospodyně přihlásit do systému národního pojištění s platností od 1. října 1950 na částku nejméně 2000 Kčs měsíčně, ať to bylo v penězích nebo naturáliích. Pojistné bylo hrazeno paušální částkou, která byla k tíži věcných výdajů farních úřadů vydávána za úklid farských místností. V českých zemích byl minimální příspěvek stanoven na 476 Kčs měsíčně, což představovalo jak 14,9 % podíl zaměstnavatele, tak i 8,9 % zaměstnance. Za období od října do prosince 1950 farní úřady tyto peníze obdržely přímo od SÚC, od ledna 1951 již hradily pojistné samy z rozpočtu na věčné výdaje. Jelikož se však v souhrnu jednalo o poměrně velkou částku (v českých zemích činily roční náklady zhruba 9210000 Kčs),^{23]} přemýšlel SÚC, jak by se dalo ušetřit. Vzhledem k tomu, že farské hospodyně obvykle neměly rodinné příslušníky, nemusely se brát do úvahy dávky v mateřství ani náklady na včleňování do práce a mohlo se zvažovat i snížení nemocenského pojištění, byl nakonec výsledkem kompromis ve výši pouhých 16 % platu, tj. zhruba 320 Kčs na hospodyně měsíčně. Tím se roční náklady v českých zemích daly snížit na 5894400 Kčs.^{24]}

S převzetím péče o farské hospodyně státem skončil i smysl soukromého pojištění. Tato skutečnost vedla i k likvidaci zmíněného Penzijního fondu pro hospodyně kněží olomoucké diecéze. Již v roce 1951 se jeho zástupci rozhodli z toho důvodu, že „byla provedena všeobecná úprava sociálního pojištění farních hospodyň, čímž spolek pozbývá své existenční oprávněnost“,^{25]} fond zrušit, k čemuž formálně došlo o rok později, kdy byl na základě rozhodnutí valné hromady začleněn do České katolické charity v Praze.^{26]}

22] NA Praha, ZÚ Praha, odbor církevní, karton 97, inv. č. 7, dopis SÚC v Praze z 16. 10. 1950.

23] NA Praha, SÚC Praha, karton 6, inv. č. 59, dopis Z. Fierlingera, s. d.

24] Tamtéž.

25] ZAO, Unitas Olomouc, karton 9, inv. č. 28, dopis Pojišťovacího fondu pro hospodyně... Ústřední národní pojišťovně v Praze z 30. 5. 1951.

26] ZAO, Unitas Olomouc, karton 9, inv. č. 28, dopis Penzijního fondu Státnímu úřadu důchodového zabezpečení v Praze ze 4. 4. 1952.

IV. Farské hospodyně na Plzeňsku v roce 1950

Stejně jako v celém státě, předcházel nové úpravě sociálního zabezpečení hospodyní i v Plzeňském kraji důkladný průzkum, při němž bylo okresními církevními tajemníky zjišťováno, jakým způsobem jsou jednotlivé fary obsazeny a jak si duchovní zajišťují svoje zázemí na farech. Výsledky průzkumu ze 14 správních okresů tehdejšího Plzeňského kraje^{27]} poskytují mimořádně zajímavá socioekonomická data a z jejich interpretace plyne hned několik podstatných závěrů.

V první řadě průzkum odpovídá na otázku obsazenosti far hospodyněmi. Z výsledků vyplývá, že na některých farech hospodyně nepůsobily vůbec. To bylo způsobeno např. tím, že z far odešli duchovní. Tato situace nastala třeba v Neurazech na Blovicu, kde byl tamní farář František Hlavín internován v Želivi a jeho dosavadní hospodyně Růžena Hlavínová se odstěhovala mimo okres.^{28]} Další podobný případ nastal kupř. v Nýrsku na Klatovsku, kde byl zdejší farář Antonín Chramosta zajištěn a odsouzen, jeho hospodyně Anna Goliášová zůstala na faře bez jakékoliv podpory a administrátor Pavel Kutný z Vimperka, který tam byl přidělen, si hospodyní nepřál, jelikož se stravoval v klášteře.^{29]} V některých případech žili duchovní na farech bez hospodyní záměrně. Tak tomu bylo třeba v Hřešihlavech na Rokycansku, kde farář Jan Koudelka neměl stálou hospodyní, s úklidem mu pomáhala tamní rodina Jelínkových, kterým naopak on vypomáhal v zemědělství a chodil k nim na stravu. Na děkanství v Přešticích rovněž hospodyně nebyla, neboť bývalá hospodyně Pavlína Peřurová se po odchodu děkana Antonína Chlebečka přestěhovala do Mnichova Hradiště a nový administrátor František Uhlíř se stravoval v místním hostinci.^{30]}

V obsazenosti far farskými hospodyněmi se projevovaly velké regionální rozdíly. V některých okresech byla obsazenost vysoká, tak tomu bylo třeba v obvodu Jednotného národního výboru v Plzni, kde nebyly ve 14 farních obvodech obsazeny pozice farských hospodyní pouze ve čtyřech případech (Šťáhlavy, Ledce, Malesice a Štěnovice) a na faře v Druztové žily dokonce hospodyně dvě, či v obvodu Okresního národního výboru (ONV) v Klatovech, kde připadalo na 17 duchovních 14 hospodyní, takže pouze tři farnosti takto obsazené nebyly.^{31]} Naopak na Tachovsku působily hospodyně pouze na

27] Blatná, Blovice, Domažlice, Horažďovice, Horšovský Týn, Klatovy, Plasy, Plzeň, Přeštice, Rokycany, Stod, Stříbro, Sušice a Tachov.

28] SOA v Plzni, Západočeský krajský národní výbor (ZKNV) Plzeň, ref. I, karton 6, sign. 370, dopis ONV v Blovicích Krajskému národnímu výboru (KNV) v Plzni z 3. 11. 1950.

29] SOA v Plzni, ZKNV Plzeň, ref. I, karton 6, sign. 370, dopis ONV v Klatovech KNV v Plzni z 22. 5. 1953.

30] Tamtéž, dopis ONV v Přešticích KNV v Plzni z 19. 5. 1950.

31] SOKA Klatovy, ONV Klatovy, okresní církevní tajemník (OCT), dopis ONV v Klatovech

děkanském úřadě v Tachově a v řeckokatolickém farním úřadě v Lesné, ostatní duchovní hospodyně neměli.^{32]}

Z hlášení okresních církevních tajemníků se podařilo sestavit seznam, v němž se nachází 103 farských hospodyní působících na římskokatolických farnostech a jedna farská hospodyně působící na řeckokatolické faře (viz příloha k tomuto článku). Z tohoto statistického souboru vyplynulo několik důležitých socioekonomických dat.

První se týká věkové struktury hospodyní, jejich společenského statusu a délky jejich působení na farech: v roce 1950 činil jejich průměrný věk necelých 52 let (nejmladší byla osmnáctiletá Anna Vajdišová z Města Touškova na Plzeňsku, nejstarší dvaadvadesátiletá Marie Heralová z Dolní Lukavice na Přešticku). V drtivé většině případů (87, tj. 84 %) se jednalo o neprovdané ženy, pouze v 17 případech šlo o vdovy (11), vdané (4) či rozvedené (2) hospodyně. Většina hospodyní sloužila na „svých“ farech již dlouho před rokem 1949, již zmíněná Heralová prakticky celý svůj život (na faře žila od osmi let), šestašedesátiletá Marie Margoldová z Dnešic na Přešticku např. 40 let, třiadesátiletá Ludmila Patočková z Klatov 39 let a pětasedmdesátiletá Anna Hynová z Dolan na Přešticku 36 let.

Další významná zjištěná data se týkají jejich hmotného zabezpečení. Ze sledovaného vzorku plyne, že svobodné ženy v produktivním věku byly odkázány na zaopatření ze strany duchovního, dostávaly od něj kromě ubytování a stravy i mzdu (často spojenou třeba i s výkonem práce kostelnice) či s duchovním sdílely tzv. společnou pokladnu (v několika případech se jednalo o jejich blízké či vzdálenější příbuzné), 14 hospodyní pobíralo nějakou podobu důchodu (sociální, invalidní, vdovský), některé měly vlastní příjem z jiného zaměstnání (Marie Slavíčková z Chanovic na Horažďovicku pracovala např. jako učitelka). Část hospodyní však kromě ubytování a stravy žádnou peněžitou odměnu nedostávala a žila např. z výběrů ze svých vázaných vkladů v peněžních ústavech. Mzda, kterou hospodyně pobíraly, se poměrně výrazně lišila: třiadvacířetiletá Božena Býčková z Hvožd'an na Blatensku dostávala kupř. pouze 500 Kčs, kdežto její vrstevnice Růžena Nyklová z Potvorova na Plasku 1600 Kčs a Anastázie Břicháčková z Litic na Plzeňsku dokonce 1795 Kčs měsíčně. Někjakou formu peněžitě odměny dostávalo od svých duchovních 55 hospodyní (54 %), její průměrná výše činila 1045 Kčs. Někde fungovaly i další modely spolupráce. Hospodyně Marie Stanislavová ze Strašic na Rokycansku byla vdovou a na faře pomáhala bezplatně, farář jí však za to pomáhal živit její tři děti.^{33]} Hospodyní Barboře Kaderové ze Stupna na Rokycansku pomáhala sestra

KNV v Plzni z 19. 1. 1952.

32] SOA v Plzni, ZKNV Plzeň, ref. I, karton 6, sign. 370, dopis ONV v Tachově KNV v Plzni z 22. 5. 1950.

33] Tamtéž, dopis ONV v Rokycanech KNV v Plzni z 23. 5. 1950.

faráře Jana Brzobohatého, od něhož dostávala navíc na přilepenou 300–400 Kčs měsíčně a farář jí hradil rovněž výdaje na domácnost.^{34]}

Finanční zaopatření farských hospodyní však nebylo největším problémem, který bylo zapotřebí řešit. Mnohem palčivějším tématem byla otázka jejich zaopatření pro případ nemoci, invalidity, stáří či úmrtí faráře. Pouze malá část z nich byla pojištěna např. u Zemského pojišťovacího fondu v Praze či u Penzijního fondu pro hospodyně kněžní olomoucké arcidiecéze. Hospodyně Růžena Novotná z Vrčeně na Nepomucku pracovala u vikáře Václava Klaboucha jen za byt a stravu, kromě toho hrála na varhany, za což dostávala 700 Kčs měsíčně. Pojištěna byla u Zemského pojišťovacího fondu v Praze. Jako pomocnice v domácnosti byla na téže faře zaměstnána také sestra výše jmenované Ludmila, rovněž svobodná, jen za byt a stravu, pojištěna byla od roku 1948 u národní pojišťovny. Ludmila Novotná však oficiálně nebyla hospodyní, ale uklízečkou a Klabouch za ni sám platil pojistné.^{35]}

Drtivá většina hospodyní však vůbec nijak pojištěna nebyla. Hospodyně Anna Filipová působící na děkanství v Tachově byla kupř. od 1. června 1942 pojištěna jen nemocensky, jiné pojištění si neplatila, nepobírala žádný důchod a nebyla zajištěna ve stáří či v případě invalidity.^{36]} Hospodyně na řeckokatolické faře v Lesné na Tachovsku Zuzana Hrehovčiková nedostávala žádný plat, žila jako družka faráře a měla jedno dítě. Nemocensky hlášena nebyla, nic nepobírala a nebyla nijak zajištěna.^{37]}

V. Důsledky a následky

Stát se tedy o elementární sociální zaopatření všech farských hospodyní v roce 1950 postaral, ale co za to požadoval? Z již citovaného dopisu ministra Fierlingera to plynulo zcela jasně: hodlal zlepšení sociálního postavení hospodyní využít ve svůj prospěch a chystal se je „zapojit do *budovatelského úsilí*“ a „*organisačně podchytit*“, nejlépe prostřednictvím Rady žen či Revolučního odborového hnutí. To však nebylo všechno. Navíc chtěl jejich prostřednictvím působit „*k ovlivňování duchovních ve smyslu kladném k lidově demokratickému režimu*“.^{38]} Vznikaly tak seznamy „pokrokových“ hospodyní, na Blatensku to byly Albína Mrázová (nar. 1887), Marie Cibulková (nar. 1886), Božena Kasová (nar. 1927) a Věra Pechmanová (nar. 1929), hlavně poslední dvě, které byly mladé, a tudíž z pohledu státu perspektivní.

34] Tamtéž.

35] Tamtéž, dopis ONV v Blovicích KNV v Plzni z 23. 5. 1950.

36] Tamtéž, dopis ONV v Tachově KNV v Plzni z 23. 5. 1950.

37] Tamtéž.

38] NA Praha, SÚC Praha, kart. 6, inv. č. 59, dopis Z. Fierlingera, s. d.

Byly hospodyně, které se, nevědomky i záměrně, zmanipulovat daly. Příkladem budiž farská hospodyně Marie Kupková z Janovic na Klatovsku, která údajně nalezla závěť svého duchovního Václava Vorla ze 14. července 1952. Věrohodnost opisu této závěti je sice mizivá, přesto ji stát využil k proticírkevní provokaci. V závěti totiž mj. stojí: „*Tělo mé budiž v nejbližším krematoriu nejjednodušším způsobem bez hudby a zpěvu zpopelněno. O dni a hodině kremace mého těla nebudiž vůbec nikomu předem podávána zpráva. Popel mého těla nebudiž nikomu vydán a budiž rozsypan někde venku, není-li to snad přípustno, budiž uložen do jednoduché urny a ta někde uložena, ale nebudiž nikomu vydávána. Mše, modlitby a podobné komedie a blábolení za spásu své duše si co nejrozhodněji zakazují. Nahrál jsem se těch komedií v životě sám dost.*“^{39]} Závěrem ustanovil, že výlohy spojené s jeho kremací uhradí hospodyně Kupková.

Byly však i případy hospodyní, které naopak pomáhaly svým duchovním v odbojové protikomunistické činnosti. Příkladem ze stejné doby budiž Kateřina Spálenková,^{40]} která od svých osmnácti let působila jako kuchařka na farách, kde sloužil její bratranec Antonín Jarolímek, v letech 1918–1929 v Albrechticích u Sušice, pak až do roku 1947 v Bělčicích na Blatensku, v letech 1947–1950 v Českých Budějovicích a od roku 1950 v Třeboni. V červenci 1952 byla zatčena a obviněna z protistátní činnosti proto, že rozšiřovala pastýřské listy a byla spojkou mezi Jarolínkem a českobudějovickým biskupem Josefem Hlouchem. V následném procesu pak byla 19. září 1953 Krajským soudem v Českých Budějovicích odsouzena na 3,5 roku odnětí svobody.^{41]}

Duchovní se někdy podřizovali hospodyním až příliš, takže ty na ně získávaly velký vliv, který využívaly k rozmanitým účelům, a závislost především starších duchovních na jejich hospodyních byla značná. Zejména v pozdějším období, kdy byla Státní bezpečnost (StB) v proticírkevních akcích poměrně aktivní, začali být mnozí duchovní opatrní. Na některých farách se dokonce propojení hospodyní s StB předpokládalo: páter Jiří Bernard Špaček byl kupř. poslán do „obávané“ farnosti u sv. Kříže v Prostějově, kde byla údajně farská hospodyně v kontaktu s StB.^{42]}

Mladší duchovní proto zvažovali, zda je za těchto okolností vůbec na svých farách potřebují. Někteří je odmítali zcela a vykonávali veškeré práce včetně úklidu fary a kostela sami. To byl kupř. případ čelákovického děkana Richarda Scheucha, který byl podle hlášení StB, jež s ním měla v plánu navázat

39] AMP, Národní výbor města Plzně, I. ref., všeobecné vnitřní věci, církevní oddělení, karton NV 137, dopis závěti V. Vorla ze 14. 7. 1952.

40] K. Spálenková se narodila 20. 7. 1893 v Arnoštovicích na Voticku, u Jarolímka sloužila 25 let.

41] Archiv bezpečnostních složek (ABS), Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V/ČB, sign. V-786 ČB, rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích z 19. 9. 1953.

42] Drahomíra VENKRBCOVÁ, *Duchovní klima v městě Olomouci po roce 1990*, diplomová práce Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci, Olomouc 2014, s. 38.

spolupráci, natolik opatrný, že žil samotářským způsobem života a podle hlášení StB „žádou ženu z farnosti nijak nevyužíval“.^{43]}

Častěji se ovšem stávalo, že duchovní žili sice sami, ale na domácí práce, které nezvládali, si „najímali“ externistky, které na faru jen docházely. To byl i případ domažlického děkana Emila Soukupa a jeho „hospodyně“ Marie Idlbekové. Ta pocházela z Nepomuka, kde vychodila obecnou a měšťanskou školu, od třinácti let pobývala dva roky na výchově v klášteře Kongregace školských sester de Notre Dame v Horažďovicích, poté absolvovala dva roky zdravotní školy v Domažlicích a studia zakončila maturitou v roce 1952. Po maturitě působila na Krajské hygienické stanici v Plzni, kde se seznámila se svým manželem, s nímž odešla do Klatov, kde prožila celý pracovní život. Po smrti manžela a odchodu do důchodu se v roce 1989 přestěhovala do Domažlic, aby tam pomáhala s domácností své dceři.

Když v roce 1993 přišel do Domažlic z Českého Krumlova E. Soukup, hledal nejprve pomocníci na úklid kostela. Později potřeboval i kuchařku, takže M. Idlbeková začala na faru docházet, nakupovala, vařila a uklízela. Nejprve jen pro faráře, poté i pro jáhny nebo praktikanty, nakonec pro celé vikariátní konference. Vše dělala zcela zdarma, Soukup jí pouze dával peníze na nákupy a nežádal vůbec žádné vyúčtování. Tak tomu bylo až do roku 2001, kdy odešel do Plzně a do Domažlic místo něj přišel farář polské národnosti, který vařit uměl. Od té doby již M. Idlbeková na faře pouze uklízela. Prádlo si domažličtí duchovní obvykle prali sami, na žehlení a drobné krejčovské práce docházely na faru další „tety“.^{44]}

VI. Závěr

V Domažlicích, okresním městě, byla takováto kooperace zcela bezproblémová, ale v malých obcích mohla rychle vyústit v úplnou izolaci duchovního, kdy se fara stala jakousi vězeňskou samotkou. Již citovaný Ladislav Simajchl o tom napsal: „*Kolik je takových far – vězeňských samotek? Kdo se zajímá o to, jak tam kněz žije? Stále se nařiká na nedostatek kněží. Je nutné, aby těch pár, co jsou, žilo nezdramě, aby si prali spodky a zašivali košile? Je nutné, aby plýtvali svůj čas na práce neknižské, na to, co by lépe a hravě zvládla šikovná žena?*“^{45]} Zároveň však v pátrání po odpovědi, jak by se situace mohla řešit, jednoznačný recept nenabízí. Ve své úvaze dospívá k následujícímu závěru: „*Hospodyni může být leda důchodkyně, která má vlastní důchod. Takových odvážných*

43] ABS, Ministerstvo vnitra, č. svazku 42841, hlášení Krajské správy Státní bezpečnosti v Praze Inspekcí náčelníka Správy SNB hlavního města Prahy z 16. 12. 1987.

44] Rozhovor autora s M. Idlbekovou v Domově pro seniory v Domažlicích dne 24. 3. 2019, záznam v archivu autora.

45] <http://www.fatym.com/taf/knihy/zivafara.htm> [cit. dne 23. 3. 2020].

osamělých důchodkyň při síle je pramálo, které by si na stará kolena troufily pustit do nové práce s pracovní dobou od úsvitu do noci.^{46]}

Přestože je v současné moderní společnosti díky technickým vymoženostem a sociálním sítím o hmotné zabezpečení i společenskou interakci římskokatolických duchovních postaráno nesrovnatelně lépe než v minulosti, mnohým z nich tato situace nevyhovuje. Nikoliv jen kvůli nevypraným košilím nebo studené večeři. I nadále proto hledají možnosti oboustranně výhodného a smysluplného soužití s osobou, s níž by sdíleli každodenní radosti a starosti a která by patřila do jejich nejbližšího okruhu. Nakolik jsou tyto představy realizovatelné a jak moc k nim přispěje právě probíhající hospodářská emancipace římskokatolické církve a možnosti z ní plynoucí, bude ale jasně až v budoucnosti.

Change of the position of the parish housekeepers in the middle of the 20th century, taking into account the situation in the region of Plzeň

Summary

The position of parish housekeepers changed significantly during the 20th century. Especially in its first half, parish housekeepers were more likely to be maids, dependent on parish priests in all respects and receiving almost no financial reward for their work. In their old age, they were completely unsecured, lived in poverty and were dependent on the mercy of their neighbours. Only a tiny part of them were socially insured and capable of independent existence. In the pursuit of material security, many of them manifested more evil characteristics such as greed or extreme austerity, and their desire for property often led to litigation after the death of the priests. After 1949, all parish housewives were treated as parish staff, entitled to regular salaries and, above all, to social insurance. However, material security and social security, welcomed and necessary in terms of their emancipation, also meant a considerable degree of independence from the clergy, which in some cases resulted in the loss of their previous loyalty to them. This was very skillfully used by the Communist regime in an anti-church struggle, and the so-called progressive housekeepers found themselves in the sphere of interest of the communist ideological organs or state security forces with the aim of controlling events on parishes or directly influencing the work of Roman catholic clergy. They defended themselves against these efforts by avoiding any stable contacts and preferring only occasional parishioners' help instead of housewives living on the parishes. In this way, however, they found themselves in social isolation, which also did not benefit them, and which harmed the life of the whole parish.

46] Tamtéž.

Příloha:

Soupis farských hospodyní v Plzeňském kraji v roce 1950

Jméno	Nar.	Stav	Fara	Okres
Kasová Božena	1927	S	Sedlice	Blatná
Pechmanová Věra	1929	S	Zaboří	Blatná
Romová Julie	1902	S	Bělčice	Blatná
Kroftová Ludmila	1901	S	Čermívsko	Blatná
Cibulková Marie	1886	S	Drahenice	Blatná
Průšová Josefa	1891	S	Starý Rožmitál	Blatná
Býčková Božena	1907	S	Hvozdňany	Blatná
Mrázová Albína	1887	S	Bubovice	Blatná
Podhradská Rozálie	1887	V	Březnice	Blatná
Mikušková Kateřina	1886	VD	Blatná	Blatná
Němcová Amálie	1889	V	Kasejovice	Blatná
Kulhánková Josefa	1903	S	Blovce	Blovce
Tomková Marie	1935	S	Nepomuk	Blovce
Karasová Albína	1893	S	Čížkov	Blovce
Ulrichová Marie	1887	S	Nové Mitrovce	Blovce
Novotná Růžena	1897	S	Vrčeň	Blovce
Váchová Anna	1915	S	Domažlice	Domažlice
Malečková Antonie	1906	S	Loučim	Domažlice
Křest'anová Helena	1911	S	Stanětice	Domažlice
Michálková Oktavia	1877	S	Dlažov	Domažlice
Matesová Anna	1893	S	Kdyně	Domažlice
Šterberová Johanna	1910	S	Milavče	Domažlice
Ludvíková Apolena	1906	S	Klenčí	Domažlice
Waningerová Terezie	1890	S	Všeruby	Domažlice
Chloubová Josefa	1895	S	Mrákov	Domažlice
Slavíčková Marie	1894	S	Chanovice	Horažďovice
Bauerová Amálie	1912	S	Kotouň	Horažďovice
Saláková Anna	1902	S	Těchonice	Horažďovice
Vladařová Štěpánka	1902	S	Kvášňovice	Horažďovice
Tlašková Anna	1903	S	Zavlekov	Horažďovice
Součková-Gesslová Marie	1908	V	Poběžovice	Horšovský Týn
Kroiherová Jana	1922	S	Bělá n. Radbuzou	Horšovský Týn
Kašparová Anežka	1904	S	Lštění	Horšovský Týn
Žížková Terezie	1888	S	Horšovský Týn	Horšovský Týn
Thonabauerová Kateřina	1918	S	Semněvice	Horšovský Týn
Kubínová-Kuthová Štěpánka	1925	V	Železná Ruda	Klatovy
Kohoutová Kateřina	1878	VD	Týnec	Klatovy
Hynová Anna	1875	S	Dolany	Klatovy

Cvačková Božena	1907	S	Němčice	Klatovy
Šeborová Anna	1891	S	Zdebořice	Klatovy
Daňková Blažena	1902	S	Běšiny	Klatovy
Sklenářová Kateřina	1895	S	Strážov	Klatovy
Patočková Ludmila	1887	S	Klatovy	Klatovy
Ouřadová Barbora	1891	S	Poleň	Klatovy
Albrechtová Marie	1886	S	Bezděkov	Klatovy
Zahrádková Anna	1916	S	Čachrov	Klatovy
Kupková Marie	1892	S	Janovice	Klatovy
Tabarová Anna	1889	S	Kydliny	Klatovy
Kotábová Josefa	1891	S	Chudenice	Klatovy
Nyková Růžena	1905	S	Potvorov	Plasy
Dvořáková Marie	1912	S	Liblín	Plasy
Trnovcová Marie	1892	S	Dolní Bělá	Plasy
Maixnerová Božena	1897	S	Manětín	Plasy
Rauvolfová Anna	1887	VD	Obora	Plasy
Šmídlová Terezie	1889	VD	Nečtiny	Plasy
Černá Marie	1898	S	Plzeň-AÚ	Plzeň
Melková Marie	1884	S	Vejprnice	Plzeň
Jílková Julie	1893	S	Dýšina	Plzeň
Reslová Klára	1882	S	Starý Plzenec	Plzeň
Břicháčková Anastázie	1897	S	Litice	Plzeň
Spěšná Julie	1901	S	Prusiny	Plzeň
Vaničková Františka	1889	S	Planá nade Mží	Plzeň
Škardová Barbora	1887	S	Druztová	Plzeň
Škardová Eliška	1887	S	Druztová	Plzeň
Vajdišová Anna	1932	S	Město Touškov	Plzeň
Balíková Josef	1904	R	Chválenice	Plzeň
Vedralová Anežka	1896	S	Kbel	Přeštice
Hrabová Anežka	1889	S	Měčín	Přeštice
Valentová Marie	1907	S	Dolní Nezdice	Přeštice
Popelková Anna	1895	S	Švihov	Přeštice
Tomanová Marie	1896	S	Vřeskovice	Přeštice
Simonová Anna	1879	S	Dobřany	Přeštice
Margoltová Marie	1884	S	Dnešice	Přeštice
Heralová Marie	1858	S	Dolní Lukavice	Přeštice
Marie Benešová	1894	S	Mýto	Rokycany
Anna Šupíková	1883	S	Zbiroh	Rokycany
Anna Havlíková	1918	S	Mešno	Rokycany
Františka Jakešová	1897	S	Újezd Sv. Kříže	Rokycany
Marie Stanislavová	1912	VD	Strašice	Rokycany
Božena Kolerová	1902	VD	Radnice	Rokycany
Barbora Kaderová	1882	S	Stupno	Rokycany
Humpálová Marie	1899	S	Merklín	Stod

Krieglsteinová Anna	1912	R	Sekyřany	Stod
Kotábová Barbora	1894	S	Koloveč	Stod
Nováčková Jaroslava	1920	VD	Stod	Stod
Kostková Božena	1880	VD	Staňkov	Stod
Lorencová Anna	1884	S	Staňkov	Stod
Wilingerová Alžběta	1892	S	Blatnice	Stod
Šimandlová Emilie	1898	VD	Stříbro	Stříbro
Barešová Blažena	1911	S	Pernarec	Stříbro
Luňáčková Jirina	1899	S	Svojšín	Stříbro
Hradecká Emilie	1899	VD	Domaslav	Stříbro
Havránková Františka	1907	S	Hlavňovice	Sušice
Janečková Antonie	1902	S	Velhartice	Sušice
Koželuhová Marie	1919	S	Kolinec	Sušice
Schimmerengelová Lea	1904	S	Strašín	Sušice
Pražáková Marie	1900	S	Sušice	Sušice
Staňková Marie	1900	S	Zbynice	Sušice
Trkalová Františka	1889	S	Nezamyslice	Sušice
Nimrichtrová Anna	1914	VD	Žihobce	Sušice
Procházková Božena	1885	S	Hory Matky Boží	Sušice
Jelínková Marie	1884	S	Budětice	Sušice
Filipová Anna	1906	S	Tachov	Tachov
Zuzana Hrehovčíková	1925	S	Lesná	Tachov

Legenda:

S = svobodná, V = vdaná, R = rozvedená, VD = vdova

Historická archeologie jáchymovského pekla. Proměny uranového dolu a tábora Barbora na Vršku^{1]}

Michal PREUSZ – Klára PREUSZ

Abstract: The paper presents the results of the historical and archaeological research of the development and changes of the mining area around the Barbora pit and the prisoner camp Barbora / Vršek in the Jáchymov region (Czechoslovakia).

Key words: cold war; uranium industry; Jáchymov; Barbora/Vršek; Východní Abertamy; communist camps; gulag.

Úvod

Tábor Barbora/Vršek byl v letech 1949 až 1956 jedním z patnácti vězeňských zařízení zřízených při uranových dolech na Jáchymovsku.^{2]} Stavba jáchymovského uranového systému byla odrazem aktuálních témat či problémů materiálového a ideového rázu, příznačného pro vznikající poválečný východní blok včele se Svazem sovětských socialistických republik (dále SSSR).^{3]} Šlo o reakci na staré praktiky (válečné zájmy, německé koncentrační a zajatecké tábory a ruský gulag) a reflexi nových potřeb (atomová bomba pro SSSR).^{4]} V duchu procesu ustanovení (konstituce) – ověřování (konsolidace) – změny (transformace), který se promítl v konkrétních krocích spuštění masové těžby v uranových dolech, přičemž byla těžba opřena o nesvobodné pracovní síly koncentrované do táborů (1949), ověření jejich provozuschopnosti (zvláště 1950–1952) a následné několikanásobné transformaci (1952–1956), bylo hlavním účelem zkvalitnění produkce, zpracování a transfer uranové rudy do SSSR. Během několika málo let tak vznikl obrovský komplex skládající se z industriálních

1] Článek byl podpořen projektem Accessing Campscapes. Inclusive strategies for european conflicted pasts (HERA „Humanities in the European Research Area“: Horizon 2020/no. 649307).

2] Tábory v okolí Jáchymova: 1) Bratrství; 2) Bratrství – Ústřední; 3) Eliáš I; 4) Eliáš II; 5) Mariánská I; 6) Mariánská II; 7) Nikolaj; 8) Plavno; 9) Rovnost I; 10) Rovnost II; 11) Svornost; 12) Vršek-Barbora; 13) Vykmánov I; 14) Vykmánov II; 15) Vykmánov – věznice (JAV).

3] Anna BISCHOF, *Politické cíle a praktické důsledky těžby uranové rudy v Jáchymově po druhé světové válce*, in: Klára Pinerová (ed.), *Jáchymov. Jevišťe bouřlivého století*, Praha 2018, s. 95–104.

4] David HOLLOWAY, *Stalin and the Bomb. The Soviet Union and Atomic Energy 1939–1956*, New Haven 1994.

areálů, v jejichž centrech se nacházely těžební jámy či zpracovatelská zařízení a řada táborů, do nichž byly umístěny desítky tisíc lidí. Již během 50. let bylo několik táborů zrušeno, avšak k úplnému vypnutí industriálního systému došlo až v 60. letech 20. století. Archivní prameny byly z větší části skartovány, zejména mapy a plány. Poté začaly být kulisy uranového průmyslu bourány a planýrovány. Stopy po krajině teroru byly smazávány cílenou výstavbou vojenských objektů, rekreačních středisek a sportovišť na místech někdejších táborů, jiná místa podléhala rychlé sukcesi lesa a zarůstala. Zub času postupně nahrával komunistickému režimu smazat co nejvíce stop po represích, které svým oponentům působil.

Po sametové revoluci roku 1989 se téma začalo studovat ze všech možných úhlů pohledu. Studovány byly dokumenty zachycující příčiny rozrodu uranového průmyslu,⁵⁾ s čímž paralelně souvisel vznik táborů. Akcent byl kladen na pochopení fungování složek komunistického a státního aparátu, resp. represivních orgánů. Pozorovány byly nejširší aspekty života vězňů v táborech i v dolech. V neposlední řadě byl zájem poznat osobní příběhy aktérů. Jednoznačně převažoval historický přístup založený na studiu množství písemností v archivech.⁶⁾ Částečně došlo k opomnění toho, co se skrývá v samotné krajině kolem Jáchymova. Zájem historiků a geografů narazil na problém, že neobjevili dobové plány táborů, které by jim dovolovaly lépe poznat jejich strukturu a definovat tak přesně kulisy příběhů lidí. Dokonce soudili, že žádné plány neexistovaly již v době provozu táborů,⁷⁾ proto vyhledávali přeživší a snažili se s nimi na základě vzpomínek sestavit alespoň schematické náčrty. Tento stav narušil až zájem historických geografů, kteří upozornili na existenci vojenských měřických leteckých snímků a státní odvozené mapy S-1952.⁸⁾ Zvláště dobové vojenské snímky začaly být přikládány do příloh jednotlivých historických článků, knih či memoárové literatury. Návazným metodickým krokem byl pokus o topografický průzkum vybrané lokality v terénu. Pomocí omezeného počtu leteckých snímků, map a rozhovorů s pamětníky se o to historici pokusili v táboře Nikolaj, kde se stalo hlavním cílem vymezení polohy táborových objektů.⁹⁾ Tato pozoruhodná snaha však narazila na snadno přehlédnutelnou

5) Oskar PLUSKAL, *Poválečná historie jáchymovského uranu*, Praha 1998.

6) Např. František BĀRTÍK, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951*, Praha 2009; Tomáš BURSÍK, *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali (trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961)*, Praha 2009; Karel KAPLAN – Vladimír PACL, *Tajný prostor Jáchymov, České Budějovice 1993*; Klára PINEROVÁ (ed.), *Jáchymov. Jevišťe bouřlivého století*, Turnov 2018.

7) K. KAPLAN – V. PACL, *Tajný prostor*, s. 108.

8) Hana SVATOŇOVÁ, *Vojenské mapy a letecké snímky. Doklady existence vězeňských táborů v krajině Jáchymovska*, in: Hana Svobodová (ed.), *Nové výzvy pro geografii*, Brno 2013, s. 329–341.

9) Michal LOUČ, *Pozůstatky pracovních táborů na Jáchymovsku – průzkum tábora Nikolaj*, in: Klára Pinerová (ed.), *Jáchymov. Jevišťe bouřlivého století*, Praha 2018, s. 340–358.

skutečnost, a to, že prostory táborů byly destruovány a planýrovány pomocí výbušnin a těžké techniky natolik, že dnes na povrchu sledované relikty nemusí být vždy nutně přímo objekty zmiňované pamětníky. Je tedy zřejmé, že archeologickou terminologií brát na zřetel efekt transformačních, depozičních a postdepozičních procesů.^{10]}

Tam, kde v otevřené krajině částečně končí možnosti historiků, otevírá se široké pole působnosti archeologie komunismu.^{11]} Ta dokáže skrze nedestruktivní a destruktivní metody sledovat nejen stopy reliktní na povrchu, ale i pod současným terénem. Nicméně studium tak složité struktury, jako je pracovní tábor a těžební areály, si žádá mnohem komplexnější pojetí. Zde je nutné interdisciplinárně analyzovat mnohem pestřejší škálu pramenů, a to ve spolupráci s historií, orální historií, forenzními disciplínami, přírodními vědami aj.^{12]} Pouze díky tomuto složitějšímu postupu, který si od počátku žádá kombinovaný historicko-archeologický přístup, bylo možné detailně vymezit areály tábora a těžby, definovat rozmístění provozních objektů a jejich funkce, a to vše s ohledem na četné změny a přestavby, které v relativně širokém prostoru a relativně krátkém čase probíhaly. Právě opomenutí faktu, že se těžba a tábory rychle měnily s postupujícími nároky, a to v zakázaném a chráněném „Tajném prostoru Jáchymov“ bez výraznějšího vnějšího nebezpečí, většinu badatelů nedovolila podrobnější identifikaci objektů v areálech. Je výzvou pro moderní bádání jednotlivé areály zmapovat. Jejich poznání by mělo pomoci ke kome-moraci toho, jak hrůzný komunistický režim dokázal být. Jak důsledně krá-čel vstříc svým utopistickým ideálům, jež opíral o otrockou práci a atomovou bombu, jež byla klíčovým elementem na misce mocenských vah mezi Západem a Východem po téměř celou druhou polovinu 20. století. Přitom se s důsledky potýkáme dodnes. Cílem této studie je představit první z nich, tábor a důl na Barboře/Vršku.

Historický kontext

Těžební komplex Barbora se nacházel 4 km západně od Jáchymova, východně od Abertam. Šlo o nejvýše položený uranový důl na Jáchymovsku, a to ve výšce mezi 900 až 950 metry nad mořem. Důl byl provozován státním podnikem Jáchymovské doly, který byl pověřen zahájit výstavbu v těsné blízkosti těžebního

10] Michael B. SCHIFFER, *Formation Processes of the Archaeological Record*, Albuquerque 1987; Evžen NEUSTUPNÝ, *Archeologická metoda*, Praha 2007, s. 51–54.

11] Pavel VAŘEKA – Zdeňka VAŘEKOVÁ, *Stan i perspektywy badań archeologicznych nad reżimem komunistycznym na terenie Czech*. *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939–1956*, 2015, s. 383–403.

12] Zuzana DZIUBAN (ed.), *Mapping the 'Forensic Turn'. Engagements with Materialities of Mass Death in Holocaust Studies and Beyond*, Vienna 2017.

areálu nového tábora. Ten vznikl na místě starého tábora pro německé válečné zajatce.^{13]} Dle archivních zpráv probíhala výstavba tábora Jáchymov – Vršek od roku 1949, přitom bylo nejspíš několik budov přežato ze starého zajateckého tábora. Od podzimu vznikaly v táboře zděné ubikace pro trestance.^{14]} Přibýt měl také barák pro příslušníky státní vězeňské služby (dále SVS), a to v rozměru 20 x 12 metrů.^{15]} Již v lednu následujícího roku se definovaly smlouvy o placení nájemného, pracovních mzdách, úpravách objektů a pracovním nasazení chovanců z Vršku. Z dokumentu vyplývá, že tábor měl v tu dobu přejít do správy táborů nucené práce (dále TNP). Jáchymovské doly byly povinny zřídit ubytování chovanců poblíž pracovišť, přičemž nájemné za každou ubytovanou osobu mělo činit 2 Kčs. Rozhodnuto bylo, že TNP bude hradit také provoz táborové kuchyně, dodávky potravin a uhlí. V květnu 1950 byl uveden do provozu vodovod.^{16]} V červenci bylo při kontrole zjištěno, že světlice byly přeplněné, mezi baráky byl nepořádek a v táboře chyběl adekvátní kulturní barák a umývárny.^{17]} Do tábora byli posíláni lidé odsouzení rozhodnutím tzv. krajské trojky, tedy bez soudního přelíčení.^{18]} Od počátku zde bylo umístěno 238 osob, na sklonku října to bylo již 338 lidí. Na rozdíl od trestaneckých pracovních táborů měli chovanci TNP možnost volně se pohybovat po táboře i na pracovištích. Obvod nebyl trvale strážěn a bylo možné obdržet jednorázovou propustku na několik hodin či dní. Strava byla kvalitnější a pestřejší, trestanci mohli disponovat peněžní hotovostí.^{19]} Tábor nucených prací byl zrušen 25. dubna roku 1951. Poté byli chovanci převezeni do TNP Příbram – Vojna.^{20]} V rámci růstu potřeby pracovní síly v uranových dolech došlo k nahrazení původního TNP novým nápravně pracovním táborem NPT, který obdržel krycí označení E. Spuštěn byl 25. dubna 1951. Do roku 1954 šlo o jeden z nejtvrdsších táborů, zvláště když se v jeho čele sešli náčelník Filander, jemuž pomáhali expert z StB major Fric a osvětový referent strážmistr Kulhánek, jenž měl sadistické sklony. Zvláštností tábora 50. let bylo, že sem byli k českým vězňům odsouzeným do desetileté výše trestu umístováni zajatci maďarské národnosti, kteří nebyli odsouzeni. Nicméně, byli

13] Srov. Alfons ADAM, *Na polích a v dolech. Nacistické nucené práce v Jáchymově*, in: Klára Pinerová (ed.), *Jáchymov. Jevišťe bouřlivého století*, Praha 2018, s. 163–178.

14] Archiv Diamo, Složka 351-650-1949, 29. 8. 1949.

15] Archiv Diamo, Složka 333. 3. 9., 22. 11. 1949, Prošba o schválení pro plánovací odbor na dodání potřebného materiálu k provedení úprav trestaneckých táborů.

16] Archiv Diamo, karton č. 226, inv. j. 4743, dopis Jáchymovských dolů, 13. 6. 1950.

17] Národní archiv Praha, fond Branné bezpečnostní komise ÚV KSČ, karton č. 104, Záznam z provedené kontroly TNP.

18] F. BÁRTÍK, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951*, s. 7.

19] T. BURSÍK, *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali*, s. 47.

20] F. BÁRTÍK, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951*, s. 112–115.

sem posláni přímo ze SSSR či z internace v Maďarsku. Tábor dál fungoval až do 30. března roku 1957, kdy byl zrušen. Pak začal být rozebírán. První byla rozbíjena korekce.²¹⁾ Po ní byly rozebírány další objekty. Část jich využívala Československá lidová armáda. V 90. letech stálo ještě velitelství a kuchyně. Z velitelství byl vystavěn hotel.²²⁾

Prameny

Základem výzkumu tábora a dolu Barbora/Vršek byla nejprve heuristika publikované historické literatury, následně analýza archivních pramenů. Dokumenty, které se vážou k jáchymovskému uranovému komplexu, jsou uloženy v několika archivech. Prvním je Národní archiv v Praze na Chodově, v němž je zřízeno Oddělení fondů státní správy z let 1945–1992. Zde bylo možné studovat archivní soubory vzniklé z činnosti československých ústředních úřadů z let 1945 až 1968 a složitý archivní soubor ústředních orgánů Komunistické strany Československa. Vzhledem ke skutečnosti, že vězeňství v padesátých letech přešlo do kompetence Ministerstva Vnitra (MV) a Ministerstva Národní Bezpečnosti (MNB), část materiálů k dané problematice je uložena v Archivu bezpečnostních složek (ABS) v Kanicích u Brna. Zde byly využity dokumenty z fondů zařazených do tematické skupiny J (vězeňství a tábory nucených prací). Nejpočetnější soubor písemností, vztahujících se k jáchymovským trestanec-kým pracovním táborům, je uložen ve fondu E/1 – Ministerstvo spravedlnosti – Správa vězeňské stráže Praha. Dále byly studovány archiválie k jednotlivým jáchymovským táborům nucených prací, které jsou uloženy jednak ve fondech jednotlivých táborů, jednak ve fondu E – 1 – Ministerstvo vnitra – Správa TNP Praha. Dokumenty zaměřené především na těžbu a fungování podniku Jáchymovské doly se v současnosti nacházejí v archivu Diamo, s. p. v Příbrami – Brodě. Některé písemnosti z těchto fondů obsahují slovní popis výstavby táborů, stručný přehled základního zařízení a materiálního vybavení, zmínky o zásobování, stravování v táborech, či popisy rušení zařízení. V druhém kroku byla analyzována prostorovost táborů ze zmínek v osobních svědectvích vězňů i vězňitelů. Pobyt na táboře Barbora popsal například trestanec Josef Černoهورský.²³⁾ Reflexe jsou publikovány také u trestanců jiných táborů.²⁴⁾

Vedle písemností byly využity kartografické prameny. Ty lze rozdělit na podpovrchové a povrchové. V archivu Diamo, s. p. byla získána důlní mapa zachycující podpovrchové situace v měřítku 1:10 000 z roku 1953. Ta obsahuje

21) František ŠEDIVÝ, *Legie živých aneb Jáchymovské peklo*, Praha 2008, s. 86–91.

22) Barbora BARONOVÁ (ed.), *Lágr Barbora. Život Josefa Černoهورského*, Praha 2015, s. 32.

23) B. BARONOVÁ (ed.), *Lágr Barbora*.

24) F. ŠEDIVÝ, *Legie živých aneb Jáchymovské peklo*, s. 86–91.

jednak půdorysný plán, v němž jsou obsaženy bodově názvy jam a šachet, linkami pak průběhy jednotlivých štol. Linky jsou od sebe barevně odděleny, neboť každá barva vyjadřuje jinou hloubku. Mapa následně obsahuje řez hloubením jam a schéma spojení šachet, jehož měřítko je 1:5 000. Pro poznání těžebních areálů a táborů mají klíčový význam povrchové mapy, plány, schémata a veduty. Pozastavme se u státních mapových děl, která lze rozdělit na ta určená veřejnosti a utajená. Pozornost věnujme utajeným. Sem patřilo mapové dílo S-1952 v měřítku 1:25 000. Měření v Jáchymově a jeho okolí, resp. i na Barboře, probíhalo v roce 1953. Odlišnou vypovídací hodnotu má pak totéž mapové dílo, tentokrát v měřítku 1:10 000. Listy zachycující Barboru jsou výsledkem měření v letech 1958 a 1966. Zachycují tedy stav na samém sklonku fungování jáchymovského uranového komplexu a stav prostoru po jeho zániku v roce 1957. Bližší pohled na zkoumané území umožňují dochované listy katastrálních map v měřítku 1:1 000, jež byly opět objeveny v archivu Diama, s. p. Dva černobílé listy vyznačují plochy oplocené dvojitým plotem z ostatního drátu, dle popisku jde o tábor potrestaných, který z jihu přiléhá na chráněný areál dolu Barbora. Třetí plocha sevřená mezi ze západu tábor a z jihu důl je oplocena pouze jedním plotem a dle další popisky vymezuje tábor SNB (mapové listy 34/3 a 34/4). Další katastrální mapa zachycuje segment těžebního areálu u jámy Barbora (mapový list 42/2). Tato mapa obsahuje textové vysvětlivky a je kolorovaná. Znárodnuje a popisuje téměř všechny objekty uvnitř areálu. Poměrně přesnou informaci o rozmístění a funkcích jednotlivých objektů přináší schématický půdorysný plán tábora z roku 1951, který byl zhotoven v měřítku 1:500. Ten ve své legendě informuje, že barevně rozlišuje zbourané objekty, nové objekty (přístavby), nástavby I. patra, přestavby, staré objekty, kanalizace a vodovod. Tábor je na plánu obklopen plotem z ostatního drátu (obr. 1). Z téhož roku se dochoval nákres s vysvětlivkami, který v měřítku 1:100 znázorňuje bokorys koupelny a prádelny v NPT-E Barbora/Vršek. Dalším objeveným situačním plánem je vyobrazení trafa na Vršku, jehož čtvercový areál měl být směrem na sever zvětšen dle schématu. Prostor byl obehnán plotem z ostatního drátu. Uvnitř se nacházelo několik objektů, přitom u vstupu měla být vybudována strážnice. Západně od trafostanice jsou vyobrazeny dva kasární objekty. Další schématické plány tábora a trestaneckých baráků z Barbory byly prezentovány na úvod knihy *Lágr Barbora, život Josefa Černohorského*.^{25]} K táboru Vršek se dále váže několik dokumentů v archivu americké tajné služby CIA z roku 1950. Jde zejména o drobný popis tábora Barbora, s akcentem na počet příslušníků ostrahy.^{26]} Dále byl Vršek sledován zejména s ohledem na přítomnost důležité trafostanice v rámci rozvodu elektrické energie do uranových dolů na

25] Plán na vnitřní straně přebalu knihy B. BARONOVÁ (ed.), *Lágr Barbora*.

26] Archiv CIA, Information Report, Czechoslovakia, Forced Labor Camp at Vrsek near Joachimsthal, 26. 9. 1950.

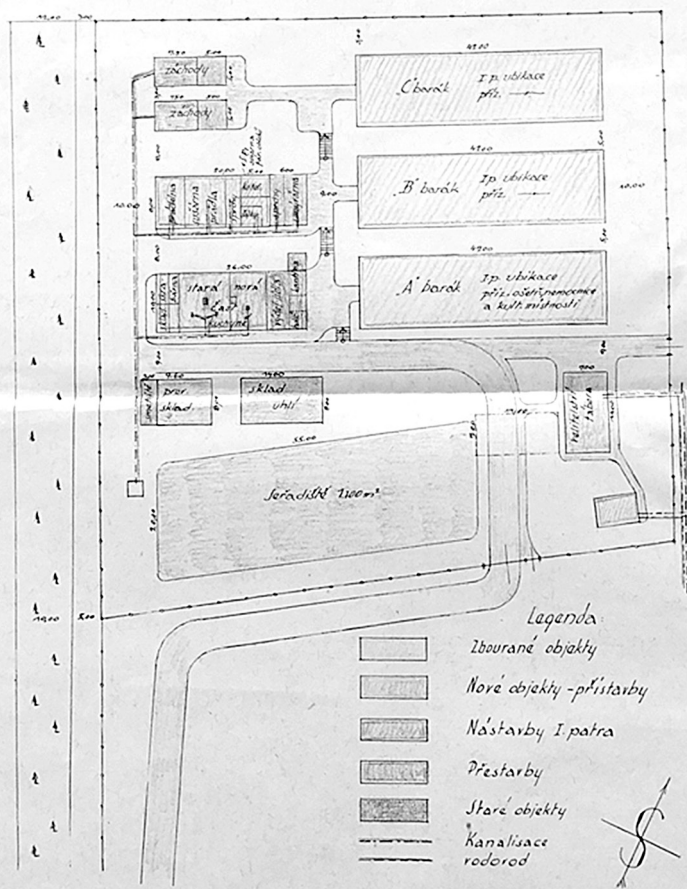
Jáchymovsku. K tomuto reportu je připojen schematický plán v měřítku 1:10 000, který mapuje rozvod elektrické energie na Jáchymovsku.^{27]}

Pro studium krajiny a lidských aktivit v ní byly dále využity vojenské letecké měřické snímky, které jsou uloženy v archivu Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu v Dobrušce (VGHMÚř). Část těchto snímků je zdigitalizována a zveřejněna na mapovém serveru společnosti Cenia, který vznikl v rámci projektu Národní inventarizace kontaminovaných míst (NIKM), který byl zaměřen na identifikaci kontaminovaných areálů v proměnách poválečného období prostřednictvím klasifikace a interpretace dat dálkového průzkumu Země (<http://kontaminace.cenia.cz>). V rámci této studie byly detailně analyzovány letecké měřické snímky z let 1938, 1952, 1956 a 1967, které v jednotlivých časových obdobích odhalují vývoj, proměny a zánik tábora. Za cenný zdroj informací pro poznání podoby táborů a těžebních areálů lze obecně považovat fotografie. Fotografování či pořizování videozáznamu bylo však (až na výjimky) v monitorovaném prostoru zapovězeno, fotografické snímky Barbory se nedochovaly a k dispozici jsou výhradně snímky z mladší doby, jež zachycují stav sekundárního využívání bývalých táborových objektů, zejména Československou lidovou armádou.

Posledním zdrojem informací pro tuto studii byl dálkový průzkum země. Data, jež jsou výsledkem průzkumu, mají rozmanitou formu a charakteristické vlastnosti, jež lze rozčlenit do následujících kategorií: 1) Šikmé letecké fotografie a satelitní snímky; 2) Nahodilé fotografické snímky; 3) Letecké laserové skenování (LIDAR), které umožňuje pozorovat terénní reliéf. Výsledky studie byly kontrolovány geodeticko-topografickým průzkumem přímo v prostoru dolu Barbora a jeho okolí.

27] Archiv CIA, Information Report, Czechoslovakia, Electrical Net Supplying the Jachymov Mines, 13. 6. 1950.

Situace 1:500

Miloslav Ráček

Obr. 1: Schematický půdorysný plán tábora Barbora z roku 1951
(Archiv Diamo, s. p.)

Metoda

Výzkum byl od počátku založen na kombinaci nových technologií a metod, které mohou odhalit pohřbené fyzické stopy táborů, těžebních a zpracovatelských areálů na uranovou rudu s přihlédnutím k infrastruktuře celého komplexu. Zvolená metodologie proto vycházela z různých vědních oborů, zejména historie, archeologie, forenzních disciplín, geografie a digital humanities. Cílem bylo postupně lokalizovat, popsat a digitálně zprostředkovat jednotlivé areály a prozkoumat tak krajinu masové represe. Od počátku se výzkum potýkal s problémem, že se posuzovaný jáchymovský uranový systém neustále bouřlivě transformoval vlivem překotné honby za nerostným bohatstvím. Poznání znesnadňuje od počátku fakt, že většina důležitých pramenů byla na příkaz komunistického režimu skartována a celý areál srovnán se zemí a následně záměrně transformován. Data obsažená v jednotlivých typech pramenů jsou proto analyzována v geografickém informačním systému (GIS). Základem bylo georeferencování vojenských leteckých snímků z let 1938 až 1967. Georeferencovány byly také segmenty map, zvláště katastrálních. Schematické plány byly využity zejména k identifikaci funkcí jednotlivých objektů. Dále byla zpracována data leteckého laserového skenování (LIDAR). Výsledkem práce bylo vytvoření přibližných rekonstrukčních map prostoru na Vršku od roku 1938 (obr. 2) po současnost (obr. 8-9), s tím, že byla detailně studována podoba areálů tábora, těžebního prostoru, kasáren, trafostanice a přilehlých objektů v letech 1952 (obr. 3) a 1956 (obr. 4). Pak byl pozorován vývoj prostoru v roce 1967 (obr. 5). Následně byla provedena analýza funkcí jednotlivých pozorovaných objektů, jež byly očíslovány (v kroužku čísla táborových a přidružených objektů SVS, SNB, StB a vojska; samostatně čísla objektů těžebního areálu; samostatně číslována trafostanice Vršek). Výsledkem jsou detailní plány funkčních objektů (obr. 6–7).

Areál tábora Barbora/Vršek

Do tábora se vcházelo po cestě z jihu z těžebního areálu jámy Barbora (obj. 1), skrz vstupní bránu (obj. 2), která byla umístěna v oplocení z ostatního drátu (obj. 3). Prameny z let 1950 až 1952 svědčí, že tábor měl zprvu půdorys obdélníku, strážní věže se nacházely zpočátku pouze v severních rozích oplocení (obj. 4). Po průchodu branou se vpravo nacházela strážnice (obj. 5), nad ní pak velitelství tábora (obj. 6). Vlevo od brány se rozkládalo nástupiště, tzv. apelplac, o ploše 1100 m² (obj. 7). Nad ním se vypínalo skladiště uhlí o půdorysu 8 x 14 metru (obj. 8), vedle něhož směrem k plotu bylo skladiště proviantu o rozměru 8 x 9,6 metru (obj. 9). Mezi ním a plotem se nacházelo smetiště 3 x 8 metru

(obj. 10). Od skladišť dál nahoru stál kuchyňský barák (obj. 11). Do něj se vcházelo od východu. V prvních místnostech se nacházelo holičství, kantýna a výdejna jídla. Za nimi byla kuchyně, rozdělená na starou a novou část. Úplně vzadu byl sklad a škrabárna brambor. Půdorys obdélného objektu byl 19 x 26 metru. Nad kuchyní se nacházely umývárny (obj. 12). Zprava doleva se zde nacházely tyto místnosti: umývárna, sprchy, kotel a sušárna, sprchy, sušárna prádla a prádelna. Půdorys obdélného objektu byl 20 x 8 metru. Nad umývárnami se pak nacházely toalety, rozdělené nejspíš do dvou objektů o rozměrech 12,5 x 5 metru, mezi nimi byla mezera ca 3 metry (obj. 13). Ze záchodů byly splašky vedeny potrubím do jímky (obj. 14), která se nacházela západně od seřadiště. V řadě nad sebou se ve východní části tábora nacházely obdélné ubytovací baráky pro trestance shodných rozměrů 42 x 10 metrů. V prvním z baráků A se nacházely vedle ubytovacích místností, v přízemí ošetřovna a kulturní místnosti (obj. 15). V druhém baráku B byly v přízemí i v patře ubytovací místnosti (obj. 16). Stejně tomu bylo u baráku C (obj. 17). Po roce 1952 v areálu přibýly další objekty, jejichž funkce z archivních zpráv nevyplývá. V případě prvního baráku u brány, lze předpokládat, že zde byla vystavěna nová strážnice (obj. 18). Další dva objekty se objevují v místě zmizelých toalet, nejspíš zde byly postaveny nové sprchy (obj. 19) a toalety (obj. 20). V době obdélného tábora byly na východ od něj budovy SNB (obj. 21–25), z nichž první čtyři byly po roce 1952 přestavěny na táborové objekty. Poslední z objektů (obj. 25) byl zbourán, naopak nově přibýly dva objekty (obj. 26–27). Celý tábor se tak výrazně rozšířil, na což se reagovalo posunutím oplocení. Půdorys tábora se proměnil z obdélníku na lichoběžník. Všechny rohy byly zpevněny novými strážnými věžemi (obj. 28).

Dle slov pamětníků byla součástí tábora korekce, která se nacházela v jihozápadní části tábora. Přesné umístění nebylo dosud objasněno, dle některých svědectví se nacházela za prvním barákem s kulturní místností,^{28]} dle schematického plánu J. Černošského snad kdesi na místě strážnice (obj. 5).^{29]} Měla podobu betonové stavby, v níž byly dle některých svědectví dvě, dle jiných tři kóje. Objekt měl zhruba 5 až 6 metrů na délku. Do objektu byla proražena drobná okénka, která nebyla prosklená. Ze zdi trčely konzole, na něž se umístovala dřevěná prkna na spaní.^{30]} Zdeněk Krivka vzpomínal na korekci slovy: „Už jsem tam několikrát byl, a protože jsem věděl, že tam bude zima, vzal jsem si ručník, což bylo samozřejmě zakázaný. Jak mě Kulhánek zavolał a uviděl ručník, zařval jak býk, chytil ručník a začal mě tahat po světnici. Nakonec mi mlátil hlavou do zdi. Pak mě strčili do díry, kde jsem byl asi týden. Venku bylo tak minus dvacet pět až minus třicet stupňů. V korekci se samozřejmě netopilo.

28] F. ŠEDIVÝ, *Legie živých aneb Jáchymovské peklo*, s. 86.

29] Plán na vnitřní straně přebalu knihy B. BARONOVÁ (ed.), *Lágr Barbora*.

30] Tamtéž, s. 26–27.

Okýnkem pod stropem tam padal sníh. To už je na hraně přežívání. Musíte dělat všechno, abyste se nějak hýbal. Pohyb je základní zákon stvoření.^{31]} Antonín Misík dosvědčil, že stál na střeše korekce v zimě v promáčeném fíracím obleku do doby, než omdlel.^{32]}

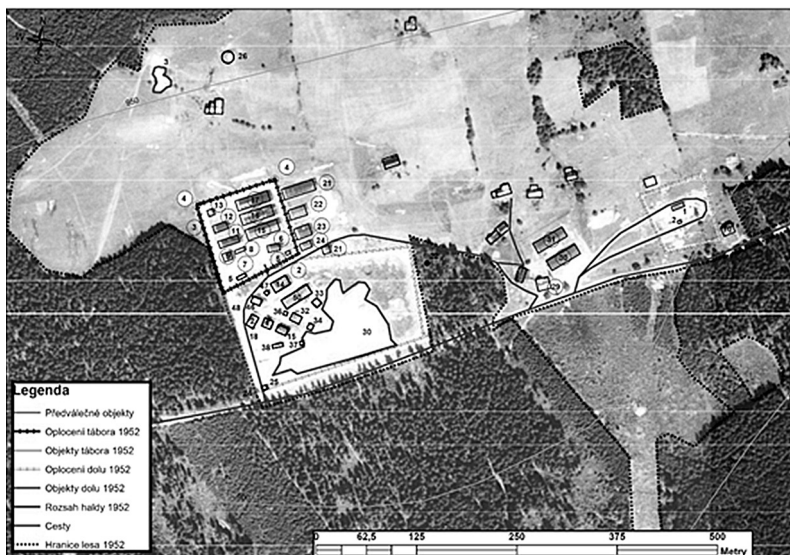
Zrušení tábora Barbora nepřineslo zkázu všem objektům, jako tomu bylo v případě většiny táborových objektů v jáchymovském prostoru. Několik staveb bylo ponecháno na místě a byly nově využity pro vojenské účely. Několik staveb zůstalo stát také v prostoru dolu. V místě bývalé trafostanice zůstaly tři objekty.

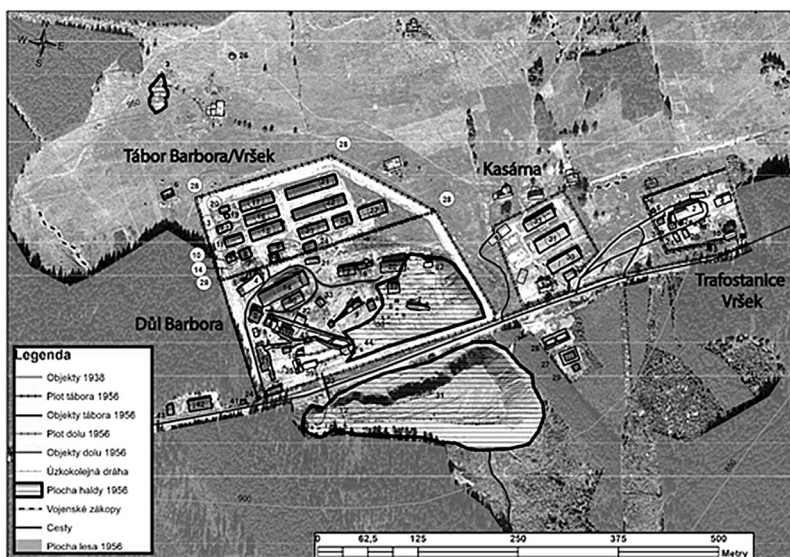
Obr. 2: Prostor, kde později vznikl důlní areál a tábor Barbora/Vršek, na leteckém snímku z roku 1938 (měřítko 1:3500, © M. Preusz).

31] <https://www.mistapametinaroda.cz/?lc=cs & id=96> [cit. dne 6. 2. 2020].

32] F. ŠEDIVÝ, *Legie živých aneb Jáchymovské peklo*, s. 167–168.

Obr. 3: Tábory, důl, kasárna a trafostanice Barbora/Vršek na leteckém snímku z roku 1952 (měřítko 1:3500, © M. Preusz).

Obr. 4: Tábory, důl, kasárna a trafostanice Barbora/Vršek na leteckém snímku z roku 1956 (měřítko 1:3500, © M. Preusz).

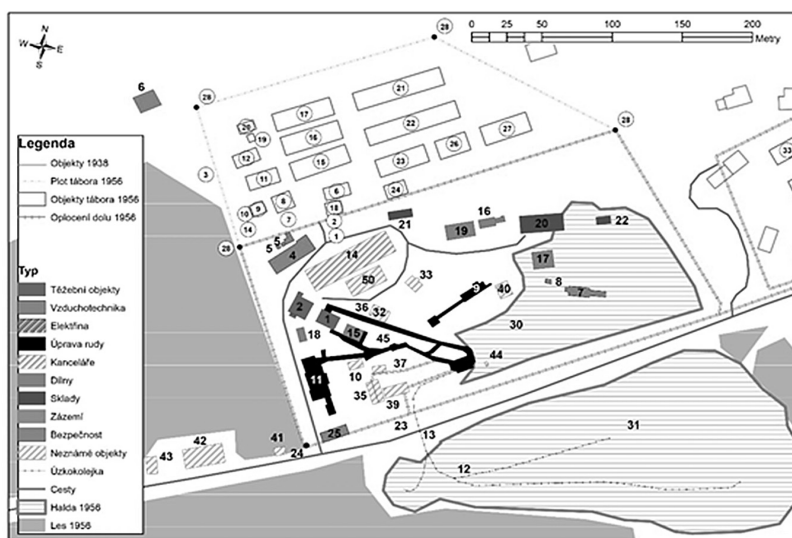

Obr. 5: Prostor bývalého tábora, dolu, kasáren a trafostanice Barbora/Vršek na leteckém snímku z roku 1967 (měřítko 1:3500, © M. Preusz).

Důl Barbora

Jáma Barbora byla v roce 1950 hluboká 386,2 metru. Šlo o jeden z nejužších vstupů do podzemí na Jáchymovsku. V jámě se těžilo plynule od předválečného období. V roce 1952 zde kolem vstupu vznikl těžební areál lichoběžníkového půdorysu (219 x 114 x 103 x 148 metrů), který byl pak zvětšen (309 x 148 x 281 x 154 metrů). Nejdůležitějším místem byl vstup do jámy Barbora, nad kterým se tyčila těžební věž (obj. 1). Vedle jámy se nacházela strojovna k pohonu důlních strojů (obj. 2). Vrátek se nacházel severně, mimo oplocené prostory dolu a tábora (obj. 3). Základním vzduchotechnickým zařízením byl kompresor (obj. 4). Stlačený vzduch se skladoval v kovových nádržích schovaných nad kompresovnou, u nich stál drobný objekt patřící patrně obsluze (obj. 5). Ke chlazení kompresorů sloužila voda z chladicí nádrže, která se nacházela severozápadně od trestaneckého tábora (obj. 6). V areálu se dále nacházela větrací šachta (obj. 7) a přílehlá větrací stanice (obj. 8). Zpracování uranové rudy se opíralo o ras (obj. 9) a pásové dopravníky, značené na katastrální mapě jako koridor (obj. 10). Dále se zde nacházela třídírna uranové rudy, zvaná rudovna (obj. 11). Po roce 1952 byla zbylá hlušina navážena na novou haldu pomocí úzkokolejné dráhy (obj. 12). K tomu bylo zapotřebí vybudovat most (obj. 13), který překlenoval silnici Jáchymov – Abertamy. Elektřina byla dodávána z trafostanice

Vršek, avšak lze předpokládat, že některý z neidentifikovaných objektů uvnitř těžebního areálu je vlastní trafostanice. Celý areál byl řízen ze správní budovy, v níž se nacházely kanceláře (obj. 14). Další součástí provozu byly dílny, a to elektrikářská dílna (obj. 15), kovárna (obj. 16), tesárna (obj. 17), truhlárna (obj. 18), zámečnická dílna (obj. 19). V prostoru se nacházely dva sklady (obj. 20–21), skladiště olejů (obj. 22). Bezpečnostní objekty tvořil především plot z ostnatého drátu (obj. 23), který byl v rozích vyztužen strážnými věžemi (obj. 24). U jižního vstupu do areálu se nacházela vrátnice, resp. strážnice (obj. 25). V zázemí se pak nacházela vodárna (obj. 26), čistička odpadních vod (obj. 27) a kalíšťe (obj. 28–29). Hlušina byla původně ukládána na haldu v jihovýchodním rohu areálu (obj. 30), postupně však bylo těženo více a více materiálu. Po roce 1952 bylo nově vybráno místo za silnicí Jáchymov-Abertamy. Prostor byl vykácen, přistavěn byl most a nainstalována úzkokolejná dráha, pomocí níž byl transportován materiál na novou haldu (obj. 31). V roce 1956 zde bylo již několik směrů kolejnic, aby mohla být hlušina lépe roztahována, téměř až k čističce odpadní vody. U dalších objektů se z dostupných pramenů nepodařilo doposud objasnit jejich funkci (obj. 32–50). Na základě analogií z jiných táborů (např. Eliáš, Rovnost) lze soudit, že objekty vně těžebního areálu (obj. 41–43) mohly sloužit jako garáže, sklady paliva či kuchyně s jídelnou pro civilní zaměstnance Jáchymovských dolů. Rozklíčovat funkce objektů uvnitř těžebního areálu je v tuto chvíli nemožné, může jít např. o trafostanice (snad obj. 35 či 39), další sklady (uhlí, dřeva), lampárny atd.

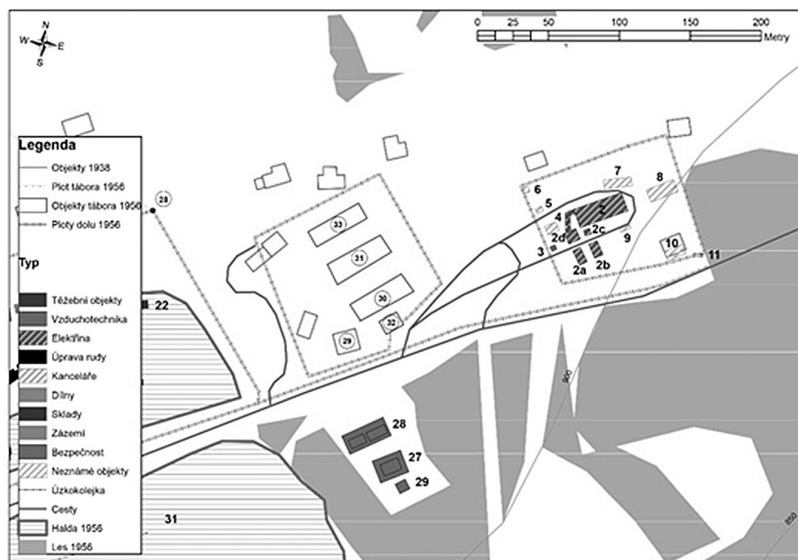

Obr. 6: Hypotetické funkční rozdělení objektů v těžebním areálu Barborovka/Vršek: 1-3) Důlní objekty; 4-8) Vzduchotechnika; 9-13) Zpracování uranové rudy;

14) Kanceláře; 15-19) Dílny; 20-22) Sklady; 23-25) Bezpečnostní objekty; 26-29) Zázemí; 30-31) Halda hlušiny, 32-50) Objekty neznámé funkce (© M. Preusz).

Trafostanice Vršek

V roce 1949 byla při táboře vystavěna významná trafostanice.^{33]} Ta začala fungovat již v roce 1950, neboť ji zachytil červnový report CIA.^{34]} Elektřina byla odtud vedena směrem k dolu Eduard a k dolu Eliáš, odkud vedly další rozvody k Rovnosti a více do vnitrozemí, přičemž se vedení rozdělovalo na dvě části. Jedna vedla ke Svornosti, druhá k Bratrství. Areál trafostanice na Vršku byl během následujících let několikrát upravován. Jeden ze zásahů zobrazuje situační plánec z roku 1951, podle něhož mělo dojít k posunutí plotu z ostatního drátu na sever, u vstupu měla být zbudována strážnice. Další stavební změny jsou patrné při porovnání leteckých snímků z let 1952 a 1956.

Obr. 7: Schematický plán trafostanice Vršek: 1) Stará budova trafostanice; 2) Nová budova trafostanice s přilehlými transformátory (2a-d); 3) Strážnice; 4-II: Objekty neznámé funkce (© M. Preusz).

33] Archiv Diámo, Složka 333. 3. 9., Celkový plán skupiny Budování na listopad 1949.

34] Archiv CIA, Information Report, Czechoslovakia, Electrical Net Supplying the Jachymov Mines, 13. 6. 1950.

Vojenské zázemí

Podle zprávy CIA bylo na Vršku v roce 1949 umístěno 120 příslušníků SNB z oddílu Jeřáb IV, kteří chodili hlídat také doly Eliáš a Jiřina.^{35]} Mezi těžebním areálem a trafostanicí se nacházel drobný areál obdélného půdorysu. Uvnitř stála stará škola (obj. 29), kterou využívalo StB k výslechům. Zejména přes noc či dokonce po dva dny. Dováženi sem byli chovanci z Barbory a Eliáše. Po výsleších byli vězni odvázeni zpět a umístováni do korekcí. Budova školy byla zajištěna mohutnou železnou branou.^{36]} Dále zde byly dva podlouhlé obdélné kasární baráky (obj. 30–31). Ty byly po roce 1952 doplněny o jeden menší objekt v jižní části areálu (obj. 32) a třetí kasární barák na severní straně areálu (obj. 33). O využívání prostoru na Barboře/Vršku pro vojenské účely mezi lety 1952 a 1956 svědčí několik změn v krajině. Jednak zde bylo zdemolováno několik předválečných usedlostí. V odlesněném prostoru naopak vznikly soustavy klikaticích se vojenských zákopů. Je tedy zřejmé, že Barbora/Vršek byla významnou vojenskou kótou, přičemž na svém významu neztratila ani v mladším období.

Zánik a transformace areálu

Tábor byl zrušen k roku 1957. Jelikož Vršek byl z vojenského hlediska strategickou kótou, na rozdíl od jiných táborů zdejší budovy nebyly zdemolovány. Naopak byly v objektech zřízeny ubytovny civilních zaměstnanců dolu, z nichž se později stala kasárna Československé lidové armády (Vojenský útvar 5849). Byla zde umístěna poddůstojnická škola zdravotnických instruktorů (lapiduchů), která využívala část budov, které po dole zůstaly. Taktéž se zde nacházel třeba i výcvik pohraniční stráže (PS). Tento areál byl reflektován na dobových fotografických snímcích ze 60. let 20. století, přitom je řada objektů prezentována na webu vojensko.cz.^{37]} Současný stav areálu lze vyzorovat na základě studia satelitních a leteckých snímků, případně pohledů z dronů. Všechny stavby někdejší těžby a tábora byly dodnes zcela zlikvidovány. Na místě mnoha staveb jsou však dodnes k vidění jejich základy a podlahy, zvláště ty betonové. Tak tomu je zejména v areálu tábora a v západní části těžebního areálu, který byl intenzivně zastavěn. V místě původního vstupu do důlního prostoru vyrostly nové budovy (pension). Další rekreační chata vznikla na místě někdejších táborových záchodů. Sukcese lesa je viditelná zejména v prostoru

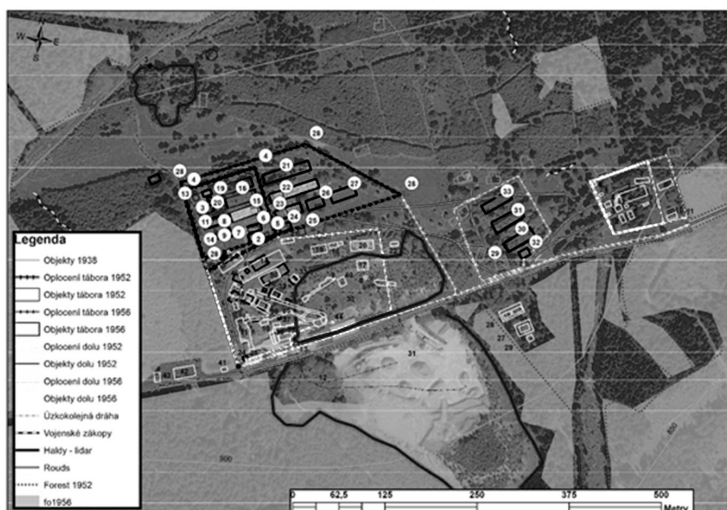
35] Archiv CIA, Information Report, Czechoslovakia, SNB Battation „Jerab“, 19. 12. 1949; dále např. Jiřina DVOŘÁKOVÁ, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek. Sešity ÚDV č. 16*, Praha 2007, s. 223–227.

36] F. ŠEDIVÝ, *Legie živých aneb Jáchymovské peklo*, s. 206–207.

37] <http://www.vojensko.cz/vu-5849-jachymov-vrsek?image=8> [cit. dne 6. 2. 2020].

někdejších kasárenských objektů, trafostanice a v místě čističky odpadních vod. Nižší porost pak pohlcuje celé severní předpolí, kde se v předválečném období rozprostírala pole a louky roztroušeného náhorního osídlení. Postupně zde zarůstají i stopy 50. a 60. let, jako menší šachta s haldou, prostor někdejší vodárny i místa, kudy se táhly vojenské zákopy. Složitější sukcese je patrná na velkých haldách hlušiny jižně od dolu. Halda pod silnicí je navíc v současnosti odtěžována (firma Kámen Barbora).^{38]} Jde o ložisko obsahující zejména svory, svorové ruly a amfibolity. Kámen je intenzivně používán k výstavbě komunikací (silnice, chodníky, parkovací plochy), pro inženýrské stavby, k vyrovnávání terénních nerovností mimo obydlí a pro úpravu a opravu lesních a polních cest. Jak sama firma upozorňuje, jelikož se jedná o hlušinový materiál po těžbě na dole Barbora, nad rámec běžných rozborů probíhá při výrobě kontinuální kontrola limitních hodnot stanovených SÚJB.^{39]} Přestože se jedná o kamenivo, které bylo radiometricky rozduženo a zkontrolováno, jeho použití je povoleno jen pro stavby jiné než bytové místnosti.

Pakliže odfiltrujeme lesní porost, pro analýzu vzhledu současného terénu jsou nejviditelnějšími stopami někdejší lidské činnosti velké haldy (ta pod silnicí je narušována současnou těžbou). Jelikož se tábor i těžební areál nacházely v poměrně prudkém svahu, dochovaly se zde po jednotlivých objektech terasy. Identifikace původních poloh jednotlivých funkčních objektů je tak na rozdíl od jiných zplanýrovaných táborů jednodušší.

Obr. 8: Půdorys těžebního areálu a tábora Barbora/Vršek na současném snímku (© M. Preusz).

38] <http://www.kamenbarbora.cz/> [cit. dne 6. 2. 2020].

39] SÚJB Státní úřad pro jadernou bezpečnost: www.sujb.cz/ [cit. dne 6. 2. 2020].

Obr. 9: Schematický plán těžebního areálu a tábora Barbor/Vršek položený na model terénu vytvořený na základě analýzy dat leteckého laserového skenování LIDAR (© M. Preusz).

Závěr

Jáchymovský systém byl principiálně členěn na těžební areály kolem jednotlivých důlních děl a pracovní tábory, přičemž nutným doplňkem byly objekty správní, vojenské, policejní (SVS, SNB, StB) a civilní, zejména ubytovací. Všechny tyto areály měly nějaký tvar (vymezení) a strukturu (organizaci). Předložená studie si kladla od počátku za cíl přesně lokalizovat a definovat areál a prostorovost komunistického tábora a dolu Barbora na Vršku, který fungoval mezi léty 1949 až 1957. Výsledkem je vymezení areálů, určení polohy jednotlivých objektů, přičemž u většiny byla určena jejich funkce. Barbora umístěná ve vysoké nadmořské výšce ve svažitém terénu patří mezi lépe dochované struktury. Díky tomu jsou v terénu dobře patrné terasy po jednotlivých objektech. Identifikace terénních relikvů je tak v porovnání s ostatními areály bývalých táborů a dolů mnohem snazší. Výzvou pro další výzkum je představit další tábory a důlní díla, jež byla nejen důležitým zdrojem uranu pro výrobu prvních atomových zbraní SSSR, ale i kulisami, v nichž se naplno promítly metody charakteristické pro sovětskou totalitní moc. K metodám patřilo nasazení velkého objemu prací, nadřazení plánu skutečné efektivnosti a výsledkům prací, náhrada

nedostatečné mechanizace velkým počtem manuálních pracovníků s nedosta-
tečným nástrojovým vybavením, uplatnění nucených prací a malý ohled na
bezpečnostní a zdravotní podmínky. Výsledkem bylo vynaložení zbytečných
ohromných nákladů na těžbu i infrastrukturu, zmařené životy a zničená lidská
zdraví. Prezentované plány jednoho z velkých táborů uvnitř jáchymovského
pekla tak mohou posloužit nejen ke komemoraci tragických osudů obětí reži-
mu, ale i k edukaci společnosti.

Archeology of the Jáchymov Hell. Development of the Uranium Mine and the Prisoner Camp Barbora/Vršek

Summary

The paper presents the results of the study of the development and changes of
the uranium mining area around the Barbora pit and the prisoner camp Bar-
bora / Vršek in the Jachymov region (Czechoslovakia). This study is the first
historical-archaeological view to the complex exploiting unfree labor in the ye-
ars 1949 to 1957. The its main goal was the mining of uranium ore intended for
the production of an atomic bomb in the USSR. After its abolition, this complex
was deliberately demolished and planned to erase traces of communist terror.
In the same time, numerous documents were shredded. Especially the carto-
graphic documentation, which would allow to assess the form and construction
of the camp and mines. The combination of a detailed archival research, ae-
rial photographs analyses, information reports of the CIA and archaeological
methods succeeded in defining the boundaries of the premises and identifying
individual structures and their function. The result is an assessment of the de-
velopment and changes of space from the pre-war period to the present. The
scenery of events known from witness statements and historical treatises was
clearly defined. The presented article and maps can serve not only for the mo-
numents protection, but also for the education of the current generation directly
in the mountainous landscape of the Jachymov region, which has been included
in the UNESCO World Heritage List.

RECENZE

Jana KRTIČKOVÁ, *Proměna pohřebního rituálu na přelomu 19. a 20. století na příkladu západočeského města Chebu, Monographia historica, sv. 18, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2019, 334 s.*

V roce 2019 vydala Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích v prestižní ediční řadě *Monographia historica* jako její 18. svazek dizertační práci své absolventky Jany Krtičkové s tematikou proměny pohřebního rituálu v Chebu na přelomu 19. a 20. století. Autorka se uvedenému problematice věnuje dlouhodobě, mortalita a pohřební rituál na Chebsku byly tématy jejich předchozích kvalifikačních prací z let 2011 a 2012 a táž odborná témata systematicky akcentuje i jako archivářka Státního okresního archivu v Chebu v podobě konferenčních vystoupení či drobných publikovaných prací.

S recenzovanou prací jsem se, jak je ostatně uvedeno i v její předmluvě na s. 5, seznamoval již v době jejího zrodu. Je nesporně pozitivní, že takto zacílená práce vznikla a že byla následně vydána. Problematika funerální kultury, ale ještě více tematika kremačního hnutí je zcela opomíjena nejen západočeskou regionální historiografií, ale ani v celostátním měřítku to s odbornými výstupy není nijak slavné. Krtičková proto právem patří v této oblasti mezi průkopníky a domnívám se, že její práce bude dlouho náležet k základní literatuře k tématu.

Je to paradoxní zejména proto, že tematika smrti a umírání, bez ohledu na jistou společenskou tabuizaci, není obecně v historiografii nikterak novou ani neobvyklou, což Krtičková dokumentuje na reflexi tohoto tématu především ve francouzské a německé historiografii. Dá se na ni nahlížet nejen z pohledu studia dlouho trvajících společenských fenoménů, ale i z hlediska sociální antropologie, sociologie, filozofie či náboženství. Nakonec patří mezi základní zkoumaná témata proslulé francouzské školy *Annales* a práce Luciena Febvra, ale především Philippa Arièse či Michela Vovella jsou samy o sobě zásadní, podnětné a nesmírně přínosné. Je otázka, proč se této problematice česká historiografie tak dlouho úspěšně vyhýbala, přestože příbuzná témata byla řešena poměrně často (zvyky a tradice, náhrobky, mortalita), nicméně kvalitních prací s tematikou smrti a kremačního hnutí je skutečně jako šafránu.

To bylo pro Krtičkovou, samozřejmě kromě fenomenálního Fuchsova *Spalovače mrtvol* z roku 1967 a geniálního Rudolfa Hrušínského coby Karla Kopferkingla v jeho filmovém zpracování, základní motivací pro bádání v této oblasti. Kromě vzorů francouzské a německé historiografie ji oslovil především „plzeňský“ konferenční sborník *Fenomén smrti v české kultuře 19. století* z roku 2001 či práce Olgy Nešporové a Markéty Svobodové, které se věnovaly obecně kremačnímu hnutí či architektuře krematorií. A Krtičková, tehdy ještě Kolouchová, se ponořila do náročného pramenného výzkumu umírání a smrti.

Během studia pramenů narážela na stále nové otázky, na něž hledala odpovědi. Nakonec všechny dílčí otázky shrnula do tří velkých problémových skupin, které popisuje v úvodu recenzované práce na s. 7: Jaký měly vliv direktivní zásahy státu na proměnu pohřebního rituálu? Jak se prosazoval fakultativní pohřeb žehem v Čechách a nakolik bylo smýšlení obyvatel ovlivněno situací za hranicemi? Jaká byla v tomto směru konkrétně situace na Chebsku, které bylo díky bezprostřednímu sousedství s Německem tamní situací ovlivněno snad úplně nejvíc?

Zacílení řešení problematiky na Chebsko se pochopitelně projevilo především volbou pramenů základny recenzované práce. Krtičková se tak pustila do rozsáhlého výzkumu archiválií nacházejících se v péči nejen jejího „domovského“ Státního okresního archivu v Chebu, ale v souvislosti s existujícími krematorii v blízkosti Chebu, kterými byla krematoria v Karlových Varech, saském Plavně a bavorském Selbu, nemohla opominout ani archiválie nacházející se v tamních archivech (Státní okresní archiv Karlovy Vary, Stadtarchiv Plauen, Stadtarchiv Selb) či ve spisovnách příslušných městských úřadů (tzv. stavební archivy). Kromě archiválií pocházejících z činnosti měst (zápisy z jednání městských rad či odborných komisí, stavební záležitosti) se mimořádným pramenem staly především kremační knihy, v nichž hledala zejména chebské občany. A nečinila tak náhodně, snažila se totiž nejen o jejich kvantifikaci, ale hlavně o zodpovězení otázek po jejich sociálním postavení, z čehož hodlala usuzovat na jejich motivaci ke kremaci jakožto fakultativnímu pohřebnímu rituálu. Samozřejmě též využívala soudobých periodik ke studiu proměny názorů na kremační hnutí.

V metodologii se obvykle tvrdí, že téma si samo hledá metodu svého zpracování. Výše uvedené polytematické studium si pochopitelně vyžádalo i použití celé škály různých metod historické práce. Je sice škoda, že v úvodu práce pododdíl týkající se metodologie chybí, nicméně Krtičková naznačuje použité metody v popisu práce s prameny a v jejich interpretaci, což pro pozorného čtenáře zvyklého text skutečně studovat problém nebude a povrchní čtenář pasáž metodologii zase tolik postrádat nebude.

Struktura recenzované práce je jasná a logická. Po obsáhlém úvodu, který obsahuje (s výjimkou již zmiňované metodologie) vše pro kvalitní odbornou práci potřebné, se Krtičková ve druhé kapitole věnuje vývoji města Chebu v 19. a na počátku 20. století, tedy v období sledovaném z hlediska tématu práce. Tato kapitola je důležitá pro pochopení dále popisovaných souvislostí: věnuje se podrobně politické situaci, demografickému vývoji a složení obyvatelstva, zevrubně se zabývá i urbanistickým, sociálním a hospodářským vývojem města.

Třetí kapitola se zaměřuje na chebské hřbitovy. V úvodu se Krtičková věnuje rozboru „hřbitovní“ problematiky, zakládání hřbitovů a normám, které

určovaly jejich existenci a provoz. Na příkladu města Chebu popisuje situaci obou zdejších hřbitovů (starého i nového), věnuje se problematice zřízení márnice v roce 1929, přitom právě okolnosti jejího vzniku a smyslu existence patří mezi nejzajímavější části této kapitoly. Čtenáře nepochybně zaujme až naturalisticky podrobný popis hygienických podmínek (s. 104), které v chebské márnici (ale podobné problémy měly i márnice v jiných sledovaných lokalitách) panovaly: márnice totiž nebyly pouze místy k povinnému uložení nebožtíků před pohřbem, ale sloužily rovněž k lékařskému ohledání těl zemřelých či k pitvám. Tuto část práce proto nelze citlivějšímu čtenáři doporučit jako čtení vhodné kupř. k odpolední kávě. Na dalších stránkách se však naopak pobaví, např. tím, jak chebské obyvatelstvo reflektovalo monopolně stanovené ceny na povinné „přenocování“ nebožtíků v márnici (doslova *Übernachtungsgebühr am Friedhof*), což Krtičková dokumentuje názorem pisatele v periodiku *Egerland* z počátku března 1930, který si stěžuje, že „žádný hotelový pokoj s topením ve městě nestojí tolik jako poslední noc zemřelého v chebské márnici“ (s. 106). V téže kapitole se autorka zabývá rovněž činností obou chebských soukromých pohřebních ústavů a jejich „konkurenčním“ bojem, který však ve skutečnosti byl pouze promyšleným kartelem obchodníků se smrtí s cílem neustále zvyšovat poplatky. Poslední oddíl této kapitoly je věnován chebským hrobníkům a tato část bude jistě rovněž patřit mezi čtenářsky oblíbené. Krtičková podrobně popisuje povinnosti chebského hrobníka, ovšem na příkladu Franze Wenzela Engelharta dokumentuje i problémy, které s ním měla městská správa a především jeho „zákazníci“. Domnívám se, že Engelhartův přístup k profesi však úplně nevybočuje z toho, co má veřejnost s hrobníky obecně spojeno, a tak alkoholismus, neurvalé jednání, nezákonné obohacování a drobné podvůdky u hrobníka zase tak úplně překvapující nebudou.

Ve čtvrté kapitole již Krtičková přechází ke kremacím a kremačnímu hnutí. Jeho popularita podle ní souvisí se sekularizací společnosti a s kritickým myšlením obyvatelstva. Podrobně líčí boje o kremace v Evropě a kremační hnutí charakterizuje jako hnutí pokroku podložené moderními vědeckými poznatky, především z oblasti medicíny či hygieny. Protikremační hnutí naopak vychází z dosavadní hluboce zakořeněné náboženské ideologie a podle zastánců kremací odmítá veškerý pokrok. Krtičková se věnuje především situaci v Německu a v habsburské monarchii, což bylo pro město Cheb klíčové. Zatímco kremace byly v Německu povoleny již v roce 1877 a první krematorium vzniklo o rok později v durynském městě Gotha, v Čechách se je i přes veškerou snahu spolků i politiků (např. vídeňského spolku *Die Flamme*, českých spolků *Krematorium* či *Společnosti pro spalování mrtvých*) podařilo legalizovat až v roce 1919. Krtičková si všímá zejména mnohem pozitivnějšího vnímání kremací u protestantských církví (němečtí protestanti kremace „přijali“ již na církevní konferenci v Eisenachu v roce 1898), zcela opačný postoj vcelku logicky zastávala církev římskokatolická, která změny reflektovala výrazně později. V českých

zemích byla podpora křesťanského hnutí poměrně silná v německém i českém jazykovém prostředí, zastánci kremací však museli po smrti využívat krematorií v cizině, např. malířka a sběratelka Augusta Braunerová v roce 1890 v Paříži, cestovatel a národopisec Vojtěch Náprstek v roce 1894 v již zmiňovaném městě Gotha. Postoje rakousko-uherských úřadů k vlastním kremacím však byly až do konce existence monarchie neměnné, přestože se zastáncům tohoto alternativního způsobu pohřbívání dařilo prosazovat různé drobné změny, např. v roce 1915, kdy bylo na hřbitovech umožněno pohřbívání uren s popelem. Situace byla paradoxní i tím, že stát sice vlastní křesťanský rituál nepovolil, ale zároveň ani nezakázal křesťanským spolkům jejich existenci a dokonce toleroval výstavbu krematorií či přípravy na ně. Tak se kupř. stalo, že v roce 1915 byla v Liberci dokončena stavba prvního českého krematoria, které ovšem nesmělo až do roku 1919, kdy byly Revolučním národním shromážděním kremace v Československu povoleny, poskytovat služby, ke kterým bylo určené.

Poslední mimořádně cenná kapitola se věnuje situaci v Chebu. Také zde mělo v souvislosti s vlivy z protestantského Saská křesťanské hnutí silnou podporu obyvatelstva, ale kvůli výše popsaným legislativním omezením a nedostatku financí na zřízení krematoria se nakonec plány na jeho vybudování nikdy nenaplnily. Úroveň chebského hřbitova byla přitom dlouhodobě tristní, takže volání po alternativním způsobu pohřbívání byla právě v Chebu velmi oprávněná a odůvodněná. I v této kapitole jsou velmi zajímavé pasáže dokumentující chebskou realitu a ani některé její části nejsou příliš vhodné pro vnímavější čtenáře. Tak např. pasáž o důsledcích prosakování spodní vody do hrobů, kdy se prostě a jednoduše rakve s nebožtíky nepohřbívaly do země, ale prakticky potápěly do vody (s. 195–196). Nicméně ani tato a jí podobné situace ke zřízení vlastního krematoria nepřispěly a město Cheb proto alespoň finančně podpořilo výstavbu krematoria v Karlových Varech-Rybářích a po jeho uvedení do provozu v roce 1933 se chebští zájemci o kremace orientovali převážně tam. Do té doby ovšem využívali možnosti, které jim poskytovalo blízké sousedství se Saskem a Bavorskem. Krematorium v saském Plavně vzniklo již v roce 1918 a prvním Chebanem, který v únoru 1921 využil jeho služeb, byl notář Albert Krobshofer. Od roku 1925 mohli Chebští využívat rovněž služeb krematoria v bavorském Selbu, který byl blíže, a v prosinci 1926 se jako první nechal v Selbu pohřbít žehem chebský lékař Gustav Rziha. Karlovarské krematorium bylo samozřejmě mezi Chebskými nejpoblížší už proto, že odpadaly složité administrativní procedury s převozem těla zemřelého za hranice státu. Prvním Chebanem, který dobrodiní nového krematoria v Rybářích využil, byl 2. února 1934 inspektor Buštěhradské dráhy Hans Kasseckert a v dalším období ho následovala řada jeho někdejších spoluobčanů.

Přestože měli Chebští k dispozici tři krematoria nacházející se v relativní blízkosti města, nestaly se kremace nikterak masovou záležitostí. Křesťanská zjišťovala, že v letech 1921–1937 tohoto fakultativního způsobu pohřbu

využilo 274 Chebanů, což představovalo pouhých 3,1 % všech v té době zemřelých obyvatel města. Podle výsledků jejího výzkumu mezi zájemci o kremace převažovaly osoby vyšší a střední třídy, převážně s vyšším vzděláním, které měly na pohřeb zehem nachystány i dostatečné finanční prostředky, poněvadž kremace byly relativně nákladné. Většinová chebská populace však i nadále zůstávala z různých důvodů věrná klasickému pohřbívání do země a situace se výrazněji začala měnit až po druhé světové válce. Přesto bylo velice důležité, že obyvatelstvo získalo možnost, aby si svobodně zvolilo podmínky a okolnosti svého odchodu z pozemského světa.

Recenzovaná monografie je, jak už bylo řečeno, velmi důležitým příspěvkem nejen k dějinám pohřbívání a kremací, ale také k sociálním dějinám či k reflexi myšlenkového vývoje obyvatelstva habsburské monarchie a Československa na přelomu 19. a 20. století. Jedná se odbornou práci se všemi požadavky, které by měla naplňovat, a bude jistě velmi solidním základem specifického vědního podoboru, kterým historiografie funerální kultury zcela jistě je. A vzhledem k jejímu zacílení na Chebsko a přilehlé regiony je i mimořádně cenným počinem regionální historiografie. I tímto prizmatem je třeba Krtičkové úsilí vnímat a náležitě je ocenit.

Karel Řeháček

Katrin KELLER – Martin SCHEUTZ (Hg.), *Die Habsburgermonarchie und der Dreißigjährige Krieg, Böhlau Verlag, Wien 2020, 451 s.*

Mezi mnoha čerstvými jubilejními publikacemi ke třicetileté válce určitě nezapadne kolektivní rakouská monografie s mezinárodní účastí. A to o habsburské monarchii v časech tohoto ozbrojeného konfliktu, s příspěvky vycházejícími ze stejnojmenné konference, která se konala v loňském roce ve Vídni. V úvodu nechybí přehled relevantní literatury a populárních témat (kde stále dominují osobnosti), ani různých pohledů na válku v různých zemích (Německo, Rakousko, Čechy a Morava, Uhry...), slovo však dostává i nastolení otázek, které dosud stály spíše stranou. Mj. role dynastického myšlení, na niž je v knize také kladen důraz.

V prvním samostatném příspěvku podává Thomas Winkelbauer přehled o situaci v jednotlivých rakouských zemích za války, zvláště podrobně se přitom věnuje Rakouskům v letech 1618–1620, kdy trpěly vpády českých povstalců a vojenskými pohyby. Sleduje počínání vojáků ve městech i na venkově a konstatuje, že to zde v danou dobu bylo stejné jako v jiných postižených oblastech, poté však přišla dlouhá (relativní) pauza až do roku 1645, kdy do

země pronikli pro změnu Švédové. Kupříkladu v Tyrolsku však také docházelo k četným násilnostem vojáků na civilistech, i když se tu neválčilo, naopak do sousedního Vorarlberska vpadli Švédové roku 1647 a vyplenili jeho hlavní město Bregenz. Winkelbauer se pochopitelně dostává stručně též k problematice protireformace a emigrace z Rakous.

Česko-moravsko-slezsko-lužická tematiky se chopil Petr Maťa, který nástin české historiografie o třicetileté válce započal Antonínem Gindely a jeho slavnou citací dokumentu falckého diplomata z roku 1619, že císař bude raději několik desítek let válčit, než by se vzdal Českého království. Maťa důrazně poukazuje na nekorektní nahlížení událostí pouze v Čechách, při opomíjení vedlejších korunních zemí, navíc nemluví o „povstání v Čechách“, ale provokativně o „revoluci v habsburské monarchii“ a hrozícím puči ve střední Evropě (kromě českých zemí šlo totiž i o Uhry, Horní Rakousy a část Dolních Rakous). V neposlední řadě pak také připomíná, že třicetiletá válka se často nesla v duchu regionálního válčení, tj. že se neválčilo vždy a všude.

Maďarský historik Géza Pálffy je toho názoru, že na roli Uher za třicetileté války se poněkud zapomíná, o čemž by se však dalo polemizovat s ohledem na celou řadu knih a studií z pera slovenských historiků (o Bethlenovi, Esterházyem aj.). Uznává ovšem, že právě o Bethlena či o Rákocziho zájem v historiografii je. Mlčí se však třeba o Chorvatech v císařských službách či o pomoci silných tureckých oddílů Bethlenovi. Pálffy považuje zdejší války především za náboženské (což je velký rozdíl oproti nazírání náboženskosti bojů na západě), nikoli však Bethlenovo tažení v letech 1623–1626. Nepopírá také, že Uhry se z donedávna hlavního evropského bojiště přesunuly v tomto smyslu na vedlejší kolej.

Přesně opačná slova platí o regionu, o kterém pojednal Dieter Speck – Přední Rakousy včetně Alsaska, ovládané tyrolskou sekundogeniturou habsburského rodu, patřily tehdy k těm vůbec nejpostiženějším. Na Alsasko si dělalo nárok na základě Oñatovy smlouvy (1617) Španělsko, ve 20. letech do těchto zemí vpadl Mansfeld a ve 30. letech 17. století si na horním Rýnu hodlal své nové teritorium vybudovat Bernard Sasko-Výmarský. V letech 1632–1644 tu probíhaly prakticky permanentní boje. Speck zvláště detailně sleduje osudy biskupa Leopolda Pasovského, jeho ambice a konflikt s císařem Matyášem, po němž ho vzal na milost až Ferdinand II., ačkoli již od roku 1618 byl Leopold regentem Tyrolska a Předních Rakous. Po rezignaci na církevní kariéru se oženil s Claudií de Medici. Nemenší pozornost autor příspěvku věnuje i zmíněnému Bernardovi a jeho ovládnutí pevnosti Breisach (1638), která ve sledovaných zemích znamenala na nějakou dobu konec habsburské vlády. Horní Alsasko a Breisach pak Habsburkové vestfálským mírem ztratili definitivně.

Horst Carl je autorem studie o Habsburcích coby vojevůdcích. Je sice pravdou, že tento rod proslul svými sňatkovými aliancemi a s tím spojenými

vladařskými úspěchy, ale někteří se pochopitelně angažovali také na bitevním poli. A koneckonců, i ne-válečník Rudolf II. se nechal vypodobnit v plné zbroji a na vojenském oři: na rozdíl od podobně nevojensky založeného Ferdinanda II. Zato stejnojmenný Ferdinandův syn (III.) si vydobyl slávu jako vrchní velitel císařských sil v bitvě u Nördlingenu, opěvované jako největší habsburské vítězství za celé třicetileté války. Již o tři roky později však musel sám převzít otežku vlády a na evropská válčiska se přesunul jeho mladší bratr Leopold Vilém – vojevůdce, vysoký církevní hodnostář a sběratel umění.

Arno Strohmeier pojednal o vzájemných vztazích španělské a rakouské větve habsburského rodu zvláště v daném období, pro něž byla tehdy charakteristická konkurence v severní Itálii a v Nizozemí. Poukázal i na pravděpodobnost odlišného vývoje, pokud by nedošlo k nečekaným úmrtím. Společným a jednotícím programem byl jednak katolicismus, jednak oboustranný zájem o potomky, resp. jejich produkci, podloženou vzájemnými sňatky obou rodových linií. Velký šrám na důvěře a jednotě představoval vestfálský mír (na kongresu ostatně středoevropská monarchie i Španělsko jednali sami za sebe), podle jehož závěrů císař nesměl podpořit své španělské příbuzné v boji proti Francii. Ačkoli šlo o velký neúspěch habsburské politiky, přesto nedošlo k zásadnímu podlomení rakousko-španělských vztahů.

Podrobně na Ferdinanda III. a jeho střet zájmů na vestfálském mírovém kongresu se zaměřila Lena Oetzel. Ferdinand v Münsteru a Osnabrücku totiž vystupoval jako císař, jako hlava katolické církve a jako vládce habsburských zemí, což bylo často obtížné skloubit dohromady. Dokonce měl z toho důvodu i neshody se svým dvorním diplomatem Maxmiliánem z Trauttmansdorffu, jenž byl více nakloněn ke kompromisům. Císař chtěl být neústupný zvláště v otázce náboženství. Oetzel konstatuje, že Ferdinand III. byl ve svém myšlení primárně vládcem habsburských zemí, až pak císařem. Jen obtížně také Španělům vysvětloval uzavření míru s Francií, ačkoli i příbuzným na Pyrenejském poloostrově muselo být jasné, že další pokračování války by už vedlo ke zničení středoevropské monarchie.

William D. Godsey se ve svém příspěvku věnuje císařskému financování války a zprostředkovávání kreditu ve Vídni za třicetileté války, přičemž formuluje tezi o všeobecném zadlužení tehdejší střední Evropy. Nemohlo být ani divu, když za Albrechta z Valdštejna císařská armáda čítala přes 100.000 mužů a v době uzavření vestfálského míru to bylo stále kolem 40.000. Godsey problematiku nastínil na příkladu dolnorakouských stavů, do jejichž pokladny půjčovali nejrůznější věřitelé, a to zdaleka nejen z Dolních Rakous (nejvíce půjčil ostříhomský arcibiskup Pazmány).

I mezi českou odbornou veřejností jsou dobře známé poddanské nepokoje v Horních Rakousích, krvavě potlačené císařským vojskem v čele s generálem Pappenheimem. Martin P. Schennach se v souvislosti s tím zabývá terminologií nepokojů, bouří, povstání atp., stejně jako stavem bádání o nich. Následně podává stručný přehled poddanských hnutí za třicetileté války, včetně

onoho hornorakouského v roce 1626, během něž zahynulo nejméně deset tisíc venkovanů. V Horních a Předních Rakousích bylo takových revolt nejvíce, zatímco v Tyrolsku za celou dobu jen jedno a někde (Vorarlbersko, Korutany, jižní Morava) dokonce žádné. V pozadí velmi často stálo kvartýrování vojáků, kteří se dostávali se sedláky do konfliktů, případně náboženský útlak. Reakce vrchnosti byly ale velmi tvrdé a vůdci revolt tehdy platili svými hlavami.

Jeden z editorů celého svazku, Martin Scheutz, je rovněž autorem rozboru paměti štýrského (z města Štýr/Steyr) barvíře Jakoba Zetla. Vrcholem Zetlova vyprávění je právě rok 1626 s rozsáhlým hornorakouským selským povstáním, ačkoli se soustředí zejména na události ve Štýru samotném. Ani místní se nevyhnuli potýkání s vojáky, s jejich ubytováním a zaopatřováním, vzájemným konfliktům. Včetně násilí (a vražd), kterému byli vystaveni i obyvatelé těch rakouských měst, do nichž nepřítel nikdy nepronikl. Scheutz si rovněž všímá toho, že se vojáci po válce často nedokázali sociálně začlenit a vytvářeli loupežnické bandy. Barvíř Zetl popsal podrobně situaci ve svém městě po převzetí moci katolíky, po němž následovalo vyhánění nekatolických kněží a posléze i měšťanů (tak důvěrně známé z českých zemí). Vylíčil však i své zajetí a mučení selskými povstalci poté, co tito Štýr ovládli.

Shodou okolností následuje v knize hned po Scheutzově textu stať druhé editorky, Katrin Keller, jež nedávno vydala společně s Alessandrem Catalanem rozsáhlé deníky pražského arcibiskupa, kardinála Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Její pojednání tak snad ani nemůže být o ničem jiném než o osudech tohoto vysokého církevního preláta za třicetileté války. Ke slovu nejdříve přicházejí Harrachův biogram a informace o uvedených denících. Za války byla postižena především kardinálova panství, ale také Harrachova rodina, v bojích totiž přišel o tři z pěti bratří. Krátce před vestfálským mírem, během švédského vpádu do Prahy v létě roku 1648, padl sám do nepřátelského zajetí a musel se drazze vykoupit. Harrachovy deníky jsou zcela jedinečným pramenem k dějinám třicetileté války, protože jejich autor si všímá tehdejšího válečného, politického i společenského dění nejen v habsburských zemích, ale i v Říši. Jeho informační základna byla vynikající, kardinál sledoval i tištěnou produkci (např. různé noviny) a uváděl je jako své zdroje.

Specialista na tzv. ego-dokumenty Harald Tersch se soustředil na problematiku vojenské kariéry a vojenské cti v autobiografiích císařských důstojníků. Nad ostatními tu ční Raimondo Montecuccoli, ale ke slovu přicházejí rovněž zápisy Heinricha Wilhelma Starhemberga a Tersch vyzdvihuje i naprostou výjimečnost paměti prostého vojáka Petera Hagendorfa. Jiným zdrojem, již výrazně méně známým, byla autorovi studie rodinná kronika Kroneggů, jejíž část za třicetileté války sepisoval Hans Wilhelm Kronegg, hejtman v Herberstorffově pluku a posléze císařský válečný rada. Zcela zapomenutou postavou je pak žoldněř Georg Ehrenreich Diernhofer, který za třicetileté války teprve zahajoval svou vojenskou kariéru a dlouhý dobrodružný život.

Jiné deníky, Kristiána II. Anhaltsko-Bernburského, ještě rozsáhlejší než Harrachovy (Anhaltovo dílo zahrnující léta 1621–1656 čítá 23 svazků o celkem 17.400 stranách!), se staly námětem Alexandrovi Zirrovi ke studii o pohledu tohoto německého knížete na pražský mír roku 1635. Kristián II. byl poměrně proslulým válečníkem bitvy na Bílé hoře, během níž byl zajat, po dvou letech se však dočkal propuštění a po složení přísahy se z něj stal věrný spojencem císaře. Jeho samotného pražský mír dle Zirrova zjištění velmi zklamal, protože saský kurfiřt navzdory svému slibu neposkytl Anhaltovým teritoriím ochranu, naopak, opakovaně na nich ubytoval své vojáky. Nemluvě o tom, že mír v Říši (jak se v to v souvislosti s pražskou smlouvou a porážkou Švédů u Nördlingenu 1634 doufalo) také nenastal.

Esther Beate Körber čtenáře seznamuje se zpravodajstvím Habsburků (a neopomíná ani v poštovníctví proslulý rod Taxisů či poštmistra Birghdena), zvláště pak s jedním speciálním druhem informačních médií, relacemi z prostředí velkých trhů. Šlo o tištěnou produkci určenou k prodeji na těchto trzích. Jejich autoři přitom podle autorky nebyli nijak zásadně ovlivňováni Habsburky, resp. vrchností vůbec. Důležitou roli sehrávala aktuálnost zprávy a v neposlední řadě i konfesionalismus, tj. vyznání víry těch, kterým byl tisk určen.

Třicetiletá válka je dobou s nebývalým počtem nárůstu vysokých vojenských důstojníků – a s tím i jejich portrétů, které nemohly chybět už v dobových publikacích a obrazárnách. I když je faktem, že podobizny vojevůdců se začaly ve zvýšené míře objevovat již od tzv. dlouhé (patnáctileté) války s Turky. Friedrich Polleross si za studijní příklad vzal v tomto směru vskutku reprezentativní dílo *Annales Ferdinandeae* Franze Christopha Khevenhüllera, kde se nachází přes dvě stě mědirytů-portrétů, poněkud od rytce Wolfganga Kiliana. Několik z nich také v recenzované knize otiskl. Lze říci, že *Annales* (společně s dílem Conterfet Kupferstich) jsou základní příručkou, po které musí sáhnout každý badatel zabývající se biografiemi tehdejší vojenské aristokracie.

Alois Niederstätter čtenáře zavádí do Vorarlberska. Je přesvědčen, že je v historiografii sice dobře známo dobytí města Bregenz Švédy roku 1647, nikoli ale další události v zemi za třicetileté války. Skoro jako by tu válka nebyla. Přesto lze najít velmi zajímavé momenty, mj. ubití pátera Fidelise ze Sigmaringen sedláky roku 1622, po čemž byl katolíky pěstován jeho kult, nebo za švédských válek boje na Bodamském jezeře. Nicméně i sám Niederstätter se primárně věnuje roku 1647 a opírá se o dobové dílo benediktina Franze Ransperga (*Kronika vorarlberských válek 1600–1648*). Vyzdvihuje také pozoruhodnou součást zdejší paměťové kultury v podobě tradované (leč nepravděpodobné) události o pobití jednoho švédského oddílu odhodlanými a zuřivými vorarlberskými ženami. Jejich údajný čin nacházel odraz v místním folklóru po staletí.

Lichtenštejnský archivář Arthur Stögmann nabízí pohled do vzpomínkové kultury na lichtenštejnských državách na severu Dolního Rakouska. Oblast byla válkou zasažena v letech 1619–1620/1621 a pak až Švédy po jejich vítězství nad císařskými u Jankova (1645), což trvalo až do roku 1648, či spíše 1650, kvůli kontribucím pro švédskou posádku v Olomouci. Autor zvolil formu sond pro města Horn a městečka Poysdorf a Grosskrut. Kupříkladu Poysdorfští museli opatrně lavírovat mezi Švédy a císařskými; v obci Grosskrut zase zhruba ve stejnou dobu proběhla neposlušnost vůči katolickému faráři. Na závěr Stögmann ještě uvedl několik lokálních pověstí spojených se švédskými časy (tzv. švédské kříže, zvonění poledne v jedenáct hodin aj.).

Recepci třicetileté války v habsburské monarchii ve výtvarném umění 19. století analyzoval Werner Telesko. Tyto motivy byly tehdy poměrně populární v díle českých malířů (Svoboda, Brožík) a oblíbená byla i postava Gustava II. Adolfa, zvláště v německých luteránských zemích (např. pomníky švédského krále v Sasku). Nemalého věhlasu v samotném Rakousku dosáhly obrazy Quirina von Leitner, zpodobňující řadu pro habsburské prapory úspěšných bitev (Záblatí, Lutter, Lützen...). Byly součástí cyklu k dějinám vojska od počátku třicetileté války do současnosti (tj. do 19. století). Velkým tématem umění byl ale pochopitelně i císařský generalissimus Albrecht z Valdštejna (viz např. obraz astrologa Seniho nad Valdštejnovou mrtvolou od Carla Theodora von Piloty).

Závěrečný příspěvek sepsal Christoph Kampmann, přední znalec diplomatických jednání za třicetileté války a okolností vestfálského míru. Na ten se zde také zaměřil coby na základnu národnostního míru a práva. Nechce přitom, dle vlastních slov, bořit mýtus o vestfálském míru coby základním kameni „vestfálského systému“, ale položit si otázku, jak došlo ke vzniku představy vestfálského míru coby základu národnostního práva a státního systému. Kořeny tohoto pojetí spatřuje již ve druhé polovině 18. století – např. podle Voltaira byl vestfálský mír základem pro všechny další mírové smlouvy. Pro mnohé z těch, kteří se touto problematikou zabývali, byl přitom důležitý a lákavý i ne-konfesionální charakter vestfálského míru.

Kniha *Die Habsburgermonarchie und der Dreißigjährige Krieg* sice nezapře charakter konferenčního sborníku s velkým tematickým rozptylem, přesto představuje ve svém oboru vynikající ediční počín. Mohl by se stát třeba i (skutečně velkou) výzvou pro jednotlivce nebo dvou- až tříčlenný autor-ský kolektiv vytvořit ke knize do budoucna pendant pojednávající samostatně a komplexně o zemích habsburské monarchie za třicetileté války. Podobně, jak se o to pokusilo, s větším či menším úspěchem, již několik autorů v případě zemí německých.

Jan Kilián

Douglas MOGGACH – Gareth STEDMAN JONES (ed.), *The 1848 Revolutions and European Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, 488 s.

Kulatá výročí jsou vždy vděčnou příležitostí k připomínce událostí dob minulých. Nejinak je tomu v případě revolučního roku 1848, od kterého v roce 2018 uplynulo 170 let. Samotné téma revoluce a jeho důležitost v kontextu sociálně-politických změn v proměnách času nadále zůstává předmětem diskuze mnohých odborníků i širší veřejnosti, zejména pak v souvislosti se stále živými historickými událostmi, jako je pád komunismu v roce 1989, arabské jaro v roce 2011 či masové protesty na Ukrajině v roce 2014. Jedna z nejvýznamnějších revolucí v moderních evropských dějinách, jak můžeme revoluční povstání roku 1848 bezesporu označit, a rozličné politicko-myšlenkové proudy definující socio-politické změny v období poloviny 19. století, jsou ústředním námětem recenzované knihy *The 1848 Revolutions and European Political Thought*, vydané ve vydavatelství Cambridge University Press v roce 2018 a editované předními odborníky v oboru dějin politického myšlení profesory Douglasem Moggachem a Garethem Stedman Jonesem.

K tématu revolučních událostí let 1848–1849 existuje nezměrné množství odborné literatury, která svým teritoriálním záběrem pokrývá vývoj daného období všech relevantních evropských zemí. Studiu politických myšlenkových směrů, které stály za tímto historickým momentem, však byla v posledních desetiletích věnována poměrně malá vědecká pozornost. Zkoumaná kniha, respektive soubor příspěvků předních historiků dnešní doby, představuje dílo, které se snaží tuto mezeru v historickém poznání alespoň z části zacelit. Toto úsilí se osmnácti autorům, kteří stojí za vznikem svazku, jistě podařilo. Vzniklo tak bez pochyby zajímavé, komplexní téma z různých perspektiv rozebírající, zároveň však čtivé, historiky a politology vítané dílo. Samotné příspěvky se dotýkají témat, která na svém významu nepozbývají ani v současné době, a zahrnují okruhy jako demokracie a politické zastoupení jakožto hlavní motiv revoluce v roce 1848, emancipace národů a vývoj národnostní otázky, vztah mezi státem a občanskou společností, vznik sociální otázky jako výplod modernity, role náboženství ve vztahu k revolučním událostem, a v neposlední řadě nové ideologické proudy reprezentované republikanismem či socialismem.

Ke vzniku knihy byli přizváni etablované historičky a historikové zejména anglosaského původu, všichni profesně aktivní v akademickém prostředí “západního” světa, jež díky svým rozdílným výzkumným zájmům – jako například historie idejí, politického myšlení, hospodářské dějiny či historie práva a mezinárodních vztahů – mohli poskytnout odlišné pohledy na jednotlivá témata. Zabýváme-li se dějinami 19. století, pak není žádným překvapením, že mezi autory nechybí jména jako Alan Sked, Maurizio Isabella nebo Axel

Körner, kteří svými příspěvky vybočují z řady jinak na Francii, Velkou Británii a německé (pruské) teritorium zaměřující se kapitoly. Vskutku, čtrnáct z osmnácti příspěvků se tematicky váže na tyto tři oblasti, doplněné jednou “belgickou”, “italskou”, “rakouskou” a “italsko-rakouskou” kapitolou.

Prvních pět esejí se zabývá politicko-ideologickým vývojem ve Francii, která tehdy představovala líheň rozličných myšlenkových proudů. Úvodní příspěvek Jonathana Beechera se zaměřuje na osobu Alphonse de Lamartine a politickou instrumentalizaci jeho díla *Histoire des Girondins* během revoluce roku 1848, na který navazuje analýza osobnosti Pierra-Josepha Proudhona od Edwarda Castletona, jenž předkládá pozoruhodný, všestranný rozbor tohoto “otce anarchismu”. Francii se věnuje také Thomas C. Jones, v centru jeho zájmu však neleží ani tak rok 1848, jako spíše vývoj republikanismu v letech následujících po revolučním kvasu, přičemž argumentuje, že Druhá Francouzská republika posloužila jako jakýsi předstupeň Třetí republiky. Zbylé dvě kapitoly věnující se vývoji ve Francii se zaměřují na socialismus ze dvou rozlišných perspektiv: Anne-Sophie Chambost prezentuje socialistické vize přímé demokracie z roku 1848 jako odkaz Jakobínů, Samuel Hayat pak analyzuje vývoj socialismu nekonvenčně z pohledu dělnické třídy, kdy argumentuje, že to byly politicko-organizační důvody, které zapříčinily rozšíření socialistických myšlenek mezi dělnictvem, ne ekonomické okolnosti. Francouzskými a anglickými intelektuály a jejich jazykovým vztahem k “třídnímu boji” v první polovině 19. století se zabývá Gareth Stedman Jones, přestože se lingvistickému přístupu často dostává jen malé pozornosti.

Stejnému zájmu jako Francii přičkli autoři také ideologickému vývoji na německém (a pruském) území, kterému je věnováno také šest kapitol. Douglas Moggach na příkladu děl Bruna Bauera, Ludwiga Feuerbacha a Karla Marxe rozebírá sociální otázku z pohledu německých filozofů. Navazuje na něj Norbert Waszek, jenž přispěl analýzou poměrně málo diskutovaných politicko-teologických děl Davida Friedricha Strausse. Téma evoluce sociální otázky v dílech německých intelektuálů neopouští ani Diana Siclovan, zaměřující se zejména na čtyřicátá léta, rok 1848 a osobnost Lorenza von Stein v kontextu revoluce. Naproti tomu Anna Ross zkoumá období po roce 1848 v souvislosti s přístupem, nutno říci málo probádaným, pruských ministrů k revolučním událostem let 1848–1849. Německého prostředí se dotýká také Jean-Christophe Angaut, jenž se zaměřuje na osobu Mikhaila Bakunina v kontextu vztahu revoluce a slovanské otázky. Kapitola Duncana Kellyho se svým pojetím vymyká z pevně ukotveného rámce celé knihy, kdy se autor na rok 1848 dívá zpětně skrze vize Friedricha Meineckeho, kontroverzního německého historika.

Dohromady tři příspěvky jsou věnovány Belgii a Velké Británii. Wi-dukind De Ridder popisuje belgické události roku 1848, přičemž předkládá v zahraniční historiografii poměrně málo známé skutečnosti z této dějinné kapitoly.

Jonathan Parry a Georgios Varouxakis se ve svých výzkumech věnují vývoji na britských ostrovech, přičemž první se zaměřuje na hnutí křesťanských socialistů a dopad jejich myšlenek na postrevoluční politický vývoj v Anglii s přihlédnutím na vliv tohoto směru na dělnickou třídu a každodenní život Britů v desetiletích po roce 1848. Profesor Varouxakis přezkoumává vztah britských politických elit k národnostní otázce, tedy zda a za jakých podmínek byla Velká Británie ochotna podpořit některou z evropských zemí v jejím národnostním boji. Dochází k závěru, že jakkoliv velké byly sympatie anglických intelektuálů a politiků vůči národním hnutím, hrozba všeobecného konfliktu limitovala potenciální britskou podporu.

Drobná pozornost je v knize věnována také vývoji ve střední Evropě a Itálii, který je prezentován třemi autory: zaprvé, Alan Sked představuje svůj již známý postoj k přeceňování národnostní otázky v rámci habsburské monarchie doplněný vztahem rakouských elit k politickým změnám dějícím se během revoluce a bezprostředně po ní. Ve svém příspěvku argumentuje, že přestože některé rakouské elity byly nakloněny zřízení parlamentu, jakémukoliv pro-konstitučnímu vývoji bylo zabráněno nástupem mladého, absolutisticky laděného Františka Josefa I. na rakouský trůn. Zadruhé, Axel Körner rozebírá na příkladu myšlenek Františka Palackého a Carla Cattanea postoje českého a italského národního hnutí okolo poloviny 19. století a jejich vztah k centrální vládě ve Vídni. Potvrzuje přitom revizionistický pohled současné historiografie, že určitá část české a italské elity odmítala prudký nacionalismus a preferovala zachování lokální autonomie v rámci federalistického uspořádání habsburské říše. Zatřetí, italský historik Isabella ve svém diskurzu do Sardinského království hodnotí politické myšlení dvou prominentních intelektuálů *Risorgimenta* a piemontských politiků Cesareho Balba a Vincenza Giobertiho, přičemž prezentuje odlišné vize těchto dvou politiků ve vztahu k budoucímu politickému uspořádání Itálie: na jedné straně Balbo a jeho obrana aristokracie jako stabilizačního prvku v politickém systému, na straně druhé Gioberti a jeho podpora ústavy a umírněných demokratů.

V každé kapitole jsou přítomny poznámky pod čarou, které jsou vybrány jednotlivými autory podle relevance k dílčím tématům. Absence citované bibliografie a doporučené literatury nijak nesnižuje celkovou kvalitu knihy. Co se týče samotných zdrojů, jedná se většinou o primární či sekundární literaturu, jen výjimečně jsou využity archivní prameny (Ross, Sked), což ale lze tolerovat vzhledem k povaze tématu. Celkově jsou však zdroje vybrány vhodně, nechybí díla jak starší, tak současné historiografie. Již na poznámkovém aparátu lze však zpozorovat jeden z nedostatků knihy: většina autorů předkládá dějiny politického myšlení na příkladech konkrétních intelektuálů, politiků a jiných politických myslitelů. Tento přístup není nesprávný *per se*, ale při záměru knihy „*demonstrovat konkrétnost, rozmanitost a změny myšlení revolucionářů z roku*

1848 ve všech aspektech“ by čtenář očekával více než jen analýzy nejprominentnějších, všeobecně známých myslitelů tehdejší doby. V tomto ohledu je unikátním a originálním příspěvkem pouze studie Samuela Hayata nabízející pohled na evoluci socialismu v prostředí francouzské dělnické třídy. Ze stejného důvodu, tedy snahy demonstrovat rozmanitost revolučních událostí roku 1848, a stejně tak z důvodu jasně stanoveného cíle poskytnout analýzu (pan) evropského politického myšlení – jak ostatně stojí již v názvu – je jistě škoda, že nebyly zařazeny kapitoly zabývající se vývojem například ve střední či jižní Itálii, Maďarsku nebo na Balkáně (ale i dalších částech Evropy) a že hlavní objekt zájmu leží na Francii, Velké Británii a Německu, popřípadě Rakousku. Pravděpodobně záměrné vynechání v mnoha ohledech radikálnějších revolučních událostí roku 1849 lze pak vnímat jako politováníhodnou skutečnost, přestože je pochopitelné, že by se v takovém případě jednalo o razantní navýšení objemu knihy.

Výše zmíněné nedostatky jsou však možná pouhým důsledkem snahy autorů udržet rozsah díla v racionálních mezích. I přes absenci v úvodu slibovaného nadnárodního, celoevropského přístupu se jedná o v mnoha ohledech kvalitní dílo, které bezpochyby posunuje výklad dějin politického myšlení 19. století významně vpřed. Obecně nám tento soubor studií jasně dokládá, že rok 1848 byl eminentním historickým momentem, sloužícím jako katalyzátor vývoje evropského politického myšlení. Ocenitelný je rovněž fakt, že se autoři pokusili osvobodit se z národně orientovaného přístupu ke studiu doby minulé a že se vydali směrem k pojetí z nadnárodní perspektivy, charakterizující současnou historiografii. Kniha je logicky vzhledem k tématu svým charakterem poměrně složitá a její četba vyžaduje hlubší znalost historických reálií jako i pokročilou orientaci v dobovém celospolečenském dění. Díky různorodosti přístupů dané množstvím involvovaných historiků a samotným výběrem těchto autorů lze s jistotou konstatovat, že vzniklo vysoce kvalitní dílo, které nepochybně najde místo v oboru politických a filozofických dějin dlouhého 19. století. Na závěr je třeba také říci, že literatura tohoto druhu je nanejvýš důležitá i v současném světě s přihlédnutím k trvalému významu témat, jako jsou demokracie, stát, občanská společnost či národ a nacionalismus. Zejména poslední jmenovaný okruh, tedy národ a nacionalismus, nepozbývá na aktuálnosti vzhledem k nedávným silně nacionálně orientovaným politickým tendencím nejen v Evropě, a proto jakýkoliv výzkum věnovaný historické evoluci politických myšlenek a proudů představuje užitečný nástroj k pochopení nejen lidských dějin, ale i současného světa.

Daniel Martínek

Josef OPATRŇÝ, *Amerika prezidenta Granta*, Praha, Karolinum, 2019, 431 s.

V roce 2019 vydala Univerzita Karlova prostřednictvím svého nakladatelství Karolinum knihu s názvem *Amerika prezidenta Granta*. Autorem publikace je přední český historik Josef Opatrný. Tohoto doyena (nejen) české iberoamerikanistiky zřejmě není nutno dlouze představovat. Opatrný se věnuje americkým dějinám již několik desítek let a má na svém kontě dlouhou řadu odborných i populárně naučných textů a knih, které se zaměřují na dějiny daného regionu. Jako jeden příklad za všechny uvedme alespoň knihu *Válka Severu proti Jihu*, jež poprvé vyšla již v roce 1986, tedy v době, kdy drtivá většina (tehdy ještě) československé veřejnosti čerpala informace o americké občanské válce přinejlepším z románů Margaret Mitchellové.

A právě z událostí americké občanské války ve své podstatě vychází i kniha, jež je předmětem této recenze. Bez událostí války Severu proti Jihu by se totiž Ulysses S. Grant bezpochyby nikdy nestal prezidentem Spojených států. Dvě volební období Grantova prezidentství přitom patří k nejzajímavějším etapám amerického 19. století. Ať už v pozitivním, či negativním slova smyslu. USA v dané době zaznamenaly nebyvalý ekonomický rozmach. Rostl průmysl, železnice se stala jedním z klíčových odvětví (ne náhodou je na obálce recenzované knihy vyobrazena lokomotiva – symbol Grantovy éry). Do Ameriky proudily zdánlivě nekonečné přívaly přistěhovalců, aby se tyto převalily přes východní část USA a pokračovaly dále na Západ v touze kolonizovat, budovat a tvořit. Éra ale měla i své stinné stránky. Ve státech bývalé Konfederace pokračovala éra tzv. Rekonstrukce, která spíše, než že by zacelila rány vzniklé občanskou válkou, měla za následek pravý opak. Rovněž zmíněné „dobývání Západu“ s sebou neslo stále častější a mnohdy krvavé střety mezi bílými osadníky a původními americkými obyvateli. A v neposlední řadě je Grantova éra úzce spojena s korupcí a klientelismem, které v dané době prorostly až do nejvyšších pater americké politiky.

V přehledně zpracované bibliografické poznámce autor zevrubně popisuje své zdroje a práci s nimi. Poznámka je tematicky členěna tak, že čtenář má ihned přehled o tom, z jakých pramenů autor vycházel při zkoumání konkrétní problematiky, ať se jedná o ekonomiku, železnice, armádu nebo fenomén tzv. Rekonstrukce Jihu. Tento přístup je jistě užitečný zejména pro čtenáře, kteří se chtějí v budoucnu hlouběji zabírat některým dílčím tématem, jež je v knize zahrnuto. Vzhledem k tomu, že se Grantově éře čeští autoři dosud téměř nevěnovali, vychází autor výlučně z amerických zdrojů. Ve zmíněné poznámce prokazuje, že se v pramenech bezchybně orientuje. Drobná potíž pak může spočívat pouze v tom, že knihy, jež sloužily autorovi za zdroj informací, jsou většinou staršího data vydání, přičemž většina z nich vyšla v 60., 70. a 80. letech 20. století. Vždy se ale jedná o práce nezpochybnitelné kvality.

Kniha je členěna velmi přehledně. V úvodním bloku nazvaném *Hluboké rány a velké možnosti* (strany 26–74), se autor zaměřuje na období soupeření mezi Jihem, Severem a Západem, následnou občanskou válku nebo dobu Rekonstrukce. Vytváří tak plastický obraz země, do jejíhož čela se v roce 1869 Ulysses S. Grant, coby nově zvolený prezident, postavil. Tato kapitola je jednoznačně přínosná jednak kvůli historickému kontextu a pak také proto, že, jak již bylo uvedeno výše, to byla právě občanská válka, která z Granta udělala jednu z nejpoblárnějších osobností v celých Spojených státech (nebo přinejmenším v jejich severních oblastech).

Následuje blok kapitol s názvem *Občan a stát* (s. 74–107). Ten je velmi vhodně umístěn hned za úvodní kontextovou kapitolu, protože se zaměřuje zejména na politický systém USA, fungování státní správy, soudní soustavu a popis dalších aparátů. Čtenář tak získá vhléd do fungování americké státní mašinerie a snadněji tak pochopí, jak a proč mohlo (či nemohlo) dojít k událostem a procesům, jež jsou probírány v dalších pasážích. V závěru bloku se pak autor věnuje popisu života na západní periférii USA, tedy v místech, kde se moderní civilizace 2. poloviny 19. století dotýkala stále ještě divokých a zdánlivě nekonečných oblastí amerického Západu.

Blok *Nejblíž Evropě* (s. 107–198) je věnován dalšímu fenoménu americké 2. poloviny 19. století – urbanizaci, industrializaci a prudkému rozvoji velkých měst. Autor analyzuje všechny aspekty života v metropolích té doby. Jak již název bloku napovídá, je tato analýza dána do kontextu, v němž Opatrný upozorňuje na podobnosti, či naopak rozdíly v životech obyvatel New Yorku, Chicaga, Paříže nebo Londýna. Život v metropolích je popisován z různých úhlů, takže pozornost je věnována například také stravování, policejním složkám, práci Američanů ve městech nebo úrovni zdravotní péče.

Následující dvě části, *Tavící kotel* (s. 198–228) a *Jdi na Západ!* (s. 228–259), se zaměřují na dva fenomény, které spolu úzce souvisí. První část se věnuje imigraci do USA a druhá část z ní vyplývající se soustředí na kolonizaci Západu. V bloku věnovaném imigraci opět nechybí patřičný kontext, kdy se autor imigrantům věnuje ještě před tím, než vůbec doplují na americkou půdu. A to, když čtenáři přibližuje, odkud přicházeli, jaké byly jejich motivy a jak následně vypadal jejich příchod do USA. V části o kolonizaci Západu pak Opatrný čtenáři velmi detailně přibližuje, jakou podobu měl proces dobývání očima i toho nejposlednějšího pionýra, jak takový člověk cestoval, čím se stravoval a v čem tkvěla úskalí jeho podniku.

Ke kolonizaci Západu se váže i další část knihy, nazvaná *Nevlastní děti bílého otce* (s. 259–289). Ta je, jak již název napovídá, věnovaná původním Američanům, jejichž životní prostor byl stále více zmenšován pod tlakem nekonečných vln bílých přistěhovalců. Jestliže v předchozí části čtenář do detailu poznal svět imigranta, zde do (opravdu dechberoucích) podrobností poznává

svět původního Američana. Opatrný mapuje i takové dílčí prvky, jako je stravování, postavení ženy v rámci kmene, či způsob, jakým bojovníci lovili zvěř.

Blok *Ranče a farmy* (s. 289–327) je věnován dalšímu symbolu amerického 19. století – kovbojům. I zde platí to, co u předchozích pasáží. Část je zpracována velmi poctivě a s velkým zřetelem na detail. Nejedna fanoušek westernů si tak může ověřit, zda jeho představy o „Divokém západě“ odpovídají realitě, či zda byly utvářeny spíše bujnou fantazií všemožných romanopisců. Pokud lze o předchozích tematických blocích tvrdit, že autor věnuje velkou pozornost i těm nejmenším podrobnostem (což je rozhodně ku prospěchu knihy), kapitola o kovbojích jde v tomto směru ještě dál. Opatrný čtenáře seznámí nejen se životem šerifů nebo s fungováním dobových zemědělských strojů, ale zaměřuje se i na zbraně nebo odívání honáků dobytka, či na způsob, jakým byli kroceni divocí koně.

Autorova pozornost se ale nesoustřeďuje pouze na materiální a hmotnou stránku Grantovy éry. Proto je v knize blok s názvem *Nejen chlebem...* (s. 327–382). Ten mapuje hodnotový a ideologický svět člověka ve zkoumané době. Pozornost je věnována například náboženství nebo systému vzdělávání. Opatrný ale zabrousí i do světa mezilidských vztahů a přiblíží čtenáři, jak v Grantově éře například fungovala instituce manželství. Stejně tak do kultury, ať už té „velké“, jako je literatura nebo divadlo, či do té „malé“, lidové, do níž můžeme zahrnout kupříkladu sport.

Asi žádná kniha o éře prezidenta Granta by nemohla vzniknout bez samostatného tematického bloku, jenž by se věnoval železnici. V Opatrného knize se tak děje v poslední kapitole s názvem *Parní symbol technického pokroku* (s. 382–418). V ní autor přibližuje vznik, rozmach a fungování jednoho ze symbolů zkoumané doby. Zařazení takového bloku je jistě zcela na místě, protože díky němu má čtenář možnost naplno pochopit, jak zásadním způsobem železnice ovlivnila nejen život běžných Američanů, ale i směřování a vývoj země jako takové.

Hlavním přínosem knihy je bezesporu vyplnění pověstného „bílého místa“, jímž v rámci české historiografie a českého knižního trhu éra prezidenta Granta dosud byla. Samotný název je pak možná zbytečně málo ambiciózní. Laický čtenář by totiž mohl nabýt dojmu, že autor popisuje zejména politický vývoj v USA mezi lety 1869–1877. Spolu s rozsahem přes 400 stran by tak tento (mylný) dojem mohl některé čtenáře od knihy odrazovat. Kniha je ale mnohem více příspěvkem k dějinám americké každodennosti v 2. polovině 19. století než prací o politických dějinách. Ve skutečnosti se totiž politickým otázkám věnuje spíše okrajově. Velkým kladem je také řazení knihy do tematických bloků a kapitol. Čtenář si tak může libovolně vybírat témata, která jej zajímají a jiné pasáže naopak přeskočit, aniž by riskoval nesprávné pochopení textu. V práci rovněž najdeme desítky černobílých, ale i barevných fotografií

a obrazových reprodukcí. Nechybí ani dobová mapa Spojených států nebo tabulka chronologicky řadící nejdůležitější události dané doby. Amerika prezidenta Granta od Josefa Opatrného je tak bezesporu vítaným a velmi kvalitním zdrojem informací pro každého, kdo se třeba jen okrajově věnuje americkým dějinám v 2. polovině 19. století.

Petr Khás

Zurab KARUMIDZE – Mariam RAKVIASHVILI – Zaza SHATIRISHVILI (eds.), *Georgia's European Ways. Political und Cultural Perspectives*, Tbilisi: National Archives of Gergia, 2015, 225 s.

Gruzie, stát na rozhraní Evropy a Asie, dává v posledních letech výrazně najevo své evropské a západní aspirace, jejichž cílem je geopolitická emancipace od eurasijského Ruska, oslabeného rozpadem sovětsko-ruského impéria v roce 1991. Gruzínské akademické kruhy se proto zaměřují na analýzu gruzínských kulturních a intelektuálních dějin, přičemž zkoumají zejména interakci s Evropou a obecně západní civilizací. Jedním z výsledků tohoto transdisciplinárního bádání je rovněž kniha *Georgia's European Ways*, která byla roku 2015 vydána anglicky péčí Gruzínského národního archivu v Tbilisi. Jejimi editory jsou Zurab Karumidze, kulturolog a spisovatel, Mariam Rakviashvili, politoložka a současná velvyslankyně Gruzínské republiky v Česku, a historik Zaza Shatirishvili.

Kniha se skládá z celkem jedenácti kapitol ve formě vědeckých esejů, jejichž ambicí je oslovit nejen akademickou obec, ale také širší interesovanou veřejnost. Právní historik Giorgi Rusiashvili z Tbiliské státní univerzity se v kapitole „Georgian Law and European Tradition“ (s. 13–26) věnuje vlivům římsko-byzantské právní tradice ve středověké Gruzii a její reflexi až do současnosti. Americký historik Stephen F. Jones, vedoucí Katedry ruských a eurasijských studií na Mount Holyoke College v South Hadley (Massachusetts), se ve studii „Georgian social democracy“ (s. 29–42) zabýval specifickou úlohou sociálnědemokratického hnutí v gruzínské národní emancipaci 19. a počátku 20. století. Politolog Ivliane Khaindrava z Republikánského institutu v Tbilisi analyzoval ve stati „Island Georgia“ (s. 45–54) vztahy Gruzie k dalším jihokavkazským zemím.

Filosof a literární historik Zaza Shatirishvili z Tbiliské státní univerzity je autorem kapitoly „Literary canon and national narratives“ (s. 57–73), která

se zaměřuje především na gruzínskou literaturu 19. a 20. století. Podobně historik Zurab Kiknadze, emeritní profesor na Státní Iliaově univerzitě v Tbilisi, se v eseji „A Europe in Asia“ (s. 77–93) zamýšlí nad evropskými (západními) a asijskými (východními) komponentami v gruzínské kultuře. Filosof a teolog Levan Gigineishvili ze Středoevropské univerzity ve Vídni (resp. Budapešti), přispěl do kolektivní monografie textem nazvaným „The problematic „therefore“, or Georgia and the European Choice“ (s. 97–116), ve kterém reflektuje gruzínské dějiny a intelektuální dědictví, v nichž hledá kořeny gruzínského evropanství. Historička umění Ketevan Kintsurashvili, někdejší profesorka na Státní akademii výtvarných umění v Tbilisi, přibližuje svým textem „The Peacock’s tail – modernism, Georgian performance 1912–1936“ (s. 119–137) modernistickou gruzínskou kulturu pozdního ruského impéria a následné sovětské éry.

Teatroložka, divadelní a filmová kritička Lela Ochauri, profesorka na Univerzitě Šoty Rustaveliho pro divadlo a film v Tbilisi, připomíná esejem „At the Crossroads“ (s. 141–159) svébytnost a proměny gruzínské kinematografie 20. století. Architektka a historička architektury Nestan Tatarashvili, ředitelka Unie pro ochranu evropského kulturního dědictví v Gruzii, přispěla studií „Loosened from the East, we always aspired towards the West“ (s. 163–182), v níž se zabývala specifiky gruzínské secese. Teatroložka Irina Gogoberidze, profesorka Tbiliské státní univerzity, analyzuje v pojednání „Georgian Theatre in Search of Lost Europeanism“ (s. 185–214) tradici gruzínského divadla a jeho současné trendy. Knihu symbolicky uzavírá esej „Returning from Europe“ (s. 217–222), jejímž autorem je literární historik a spisovatel Aka Morchiladze, působící aktuálně jako novinář. Na příkladu gruzínského aristokrata a literáta Sulchana Saby Orbelianiho (†1725), jenž pobýval roku 1716 jako vyslanec v Evropě, demonstruje existenci (ne)viditelných hranic mezi Gruzii a Evropou.

Kniha vznikla s podporou gruzínského Ministerstva pro evropskou a euroatlantickou integraci a přiznaně má i svou geopolitickou (a „propagační“) dimenzi: připomenout evropské a americké veřejnosti, že Gruzie sice leží na evropsko-asijském pomezí, její staleté dějiny však vždy probíhaly v intenzivní interakci s Evropou a Západem. Dnešní gruzínské elity, ať už politické či intelektuální, se naléhavě hlásí o slovo, aby je Evropa a Západ braly na vědomí a nenechaly je napospas orientálním běsům. I pro českého čtenáře představuje publikace až nečekaně svěží pohled na gruzínské dějiny a kulturu, byť kvalita jednotlivých kapitol je kolísavá, navíc se liší i žánrově, když se pohybují mezi odbornou studií a esejem. Poněvadž se angažují v podpoře akademické spolupráce se zeměmi tzv. Východního partnerství EU, na okraj dodávám, že mi knihu darovala výše zmiňovaná Mariam Rakviashvili, gruzínská velvyslankyně v Česku a spolueditorka publikace. Aktuálně jednáme o tom, že by kniha vyšla i v češtině, doplněná o další texty českých odborníků. Připomenuty by tak byly i stále spíše neznámé česko-gruzínské kulturní a intelektuální kontakty. Vždyť

i v editorské předmluvě, určené mezinárodní veřejnosti, jsou mezi třemi citovanými velkými Evropany hned dva Češi: Václav Havel, Milan Kundera (vlastně Francouz moravského původu). Třetím v trojlístku je Ital Umberto Eco, jehož sentenci si editoři zvolili za motto své knihy: „Jazykem Evropy je překlad.“

Petr Hlaváček

Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Jaroslav PAŽOUT – Monika SEDLÁKOVÁ, *Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé*, Praha, Scriptorium, 2019, 280 s.

Národní archiv (NA) obohatil v první třetině roku 2020 tuzemský knižní trh minimálně dvěma užitečnými publikacemi, na nichž se kromě tamních archivářů podíleli i odborníci dalších spolupracujících institucí. Kromě úctyhodně obsáhlého biografického lexikonu představitelů politické správy do roku 1918, který vznikl ve spolupráci NA a Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky,¹⁾ se jedná rovněž o publikaci sice útlejší, přesto mimořádně zajímavou a potřebnou. Archivářky NA Zdeňka Kokošková, Monika Sedláková a jejich někdejší kolega a současný vedoucí katedry historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci Jaroslav Pažout v ní přinášejí mnohostranný pohled na významné představitelé protektorátní okupační správy, oberlandráty, s cílem zmapovat další segment „*temného období nacistické okupace českých zemí*“, jak ve své předmluvě poznamenala ředitelka NA Eva Drašarová.

Je sice škoda, že omezení společenských akcí v době pandemie koronaviru znemožnilo veřejnou prezentaci této publikace, ta si však bezpochyby cestu k odborným a laickým uživatelům najde i bez ní. O projektu *Nacistická okupační správa v Protektorátu Čechy a Morava a její představitelé*, jehož je publikace prvním knižním výstupem, se už delší dobu vědělo, Z. Kokošková s M. Sedlákovou jej ostatně představily českým archivářům již na 18. celostátní archivní konferenci v Liberci v roce 2017 a jejich příspěvek vyšel i v konferenčním sborníku.²⁾ I proto výsledek v podobě publikace očekávali zejména

1) Martin KLEČACKÝ a kol., *Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918*, Praha 2020.

2) Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Monika SEDLÁKOVÁ, *Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé*, in: Zdeněk Kravar – Marek Poloncarz – Karel Řeháček (red.), *Německá okupační správa v letech 1938–1945*, Praha 2018, s. 127–145.

historikové a archiváři netrpělivě a i díky tomu její vydání mezi nimi vzbudilo patřičný ohlas.

Díla tohoto typu totiž nevznikají každý den. Předchází jim zevrubný a časově náročný historický a archivní výzkum, ona sama obsahují stovky biogramů s tisíci životopisnými i profesními informacemi, důležitá je nejen jejich věcná správnost, ale také promyšlená struktura celé práce, aby publikace byla jak obsahově věrohodná, tak uživatelsky přívětivá. Nevzniká totiž na rok či na dva, ale na desítky let dopředu, prakticky na jeden celý profesní život. I proto jsou publikace tohoto typu vždy spojeny s velkým očekáváním a také z toho důvodu se po vydání ocitají pod drobnohledem kritiky.

Tak jaká tedy recenzovaná publikace vlastně je? Dílo o 280 stránkách splňuje na první pohled všechno, co má odborná práce tohoto charakteru obsahovat. Po úvodní pasáži, v níž autoři uvádějí důvody jejího vzniku, nastiňují její smysl a vyrovnávají se s použitými tuzemskými i zahraničními archivními prameny a českou, německou i rakouskou odbornou literaturou (Biman, Vrba, Milotová, Šustek, Kokošková, Kokoška, ale také Brandes či Küpper), následuje kapitola klíčová, která pojednává o samotné institucionální podstatě úřadů oberlandrátů jakožto důležitých prvoinstančních institucí okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava. Autoři se zabývají jejich vznikem, náplní činnosti, organizační strukturou a jejich místem v hierarchii okupační správy, podrobně se věnují jejich reorganizacím v souvislosti s celkovými správními reformami, především s tou Heydrichovou z roku 1941 a s Frankovými změnami z roku 1943. Vesměs se vždy jednalo především o efektivnější organizaci okupační správy, kompetence jejich jednotlivých složek, politickou závislost či nezávislost úřadů na stranických strukturách i o vzájemné osobní nevraživost i a bobtnající ega různých představitelů politické i státní správy.

Další důležitá kapitola je již věnována personáliím a vznikla rozbořením získaných osobních a profesních údajů 53 doložených „protektorátních“ oberlandrátů. Autoři se v ní zabývají předpoklady jejich působení v okupační správě, monitorují jejich sociální původ, stupeň vzdělání, povinnou politickou angažovanost, zejména jejich členství v „přidružených“ nacistických organizacích. Všimají si jejich aktivit v okupační správě protektorátu i v dalších Německem ovládaných územích, kam mnozí z nich odcházeli na časově omezenou „výpomoc“. V této souvislosti autory logicky zajímala také jejich fluktuace. A nemohli pominout ani jejich poválečné osudy, které sledovali ve 34 případech (ostatní oberlandráti se konce války nedožili, či po jejím skončení kamsi beze stopy zmizeli). Mnozí přeživší byli souzeni a odpykali si tresty odnětí svobody v Československu, poté byli vysídleni do Německa, kde ještě procházeli procesem denacifikace. Teprve pak se mohli zapojit do plnohodnotného občanského a profesního života. Údaje o něm, byť se je nepodařilo získat úplně u všech sledovaných oberlandrátů, jsou rovněž mimořádně zajímavé a vypovídají mnohé i o poválečné německé společnosti.

Po těchto velmi erudovaně a zároveň čtenářsky přívětivě napsaných úvodních kapitolách se již autoři v biografické části práce věnují oněm zmiňovaným 53 oberlandrátům. Zvolená forma biogramů je jednotná, přehledná a uživatelsky komfortní. Strukturu biogramu tvoří standardně základní životní mezníky každé osoby (narození, úmrtí), údaje o manželce a rodičích, nejvyšším dosaženém vzdělání (většinou právnickém), popis kariéry před nástupem do státní služby, následný služební postup v protektorátu i mimo něj včetně dosahovaných služebních stupňů, informace o členství v politických stranách a organizacích, získaných vyznamenáních, údaje o poválečném životě oberlandrátů a další zajímavé informace o nich. U každého biogramu je poctivě odkazováno na využití informační zdroje, u většiny biogramů se nacházejí též kvalitní portrétní fotografie.

Mimořádně cenná je rovněž následující edice 25 dokumentů, na něž bylo odkazováno v již dříve popisované problematice organizačního vývoje oberlandrátů a jejich personálního obsazení. Dokumenty byly nejen vhodně vybrány, ale rovněž pečlivě edičně zpracovány, s čímž mají v NA letité zkušenosti, v souvislosti s německy psanými prameny z minulého století právě zejména Z. Kokošková. Dokumenty byly přepsány v originálním znění, byť by si možná zasloužily i překlad do češtiny, už kvůli zvidavým uživatelům prahoucím po podobě českých ekvivalentů některých německých termínů, které jsou v praxi do češtiny překládány různě. Edice pramenů byla ale náročná i tak dost a speciálně za tuto část práce si autoři zaslouží minimálně pomyslné smeknutí klobouku.

Dále už následuje vše, co by odborná práce tohoto typu obsahovat měla: soupis pramenů a literatury, seznam použitých zkratk, přílohy s různými přehledy, replikami zajímavých archiválií i pečlivě popsanými fotografiemi dokumentujícími mj. různé společenské akce, kterých se oberlandráti v jejich regionech účastnili. Ne vždy bylo právě toto úplně jednoduché, protože v paměťových institucích včetně archivů se běžně nacházejí i fotografie nepopsané, případně určené nesprávně, a pátrání po jejich skutečném obsahu a reáliích na nich zobrazených patří k poměrně složitým, takřka detektivním disciplínám. Autor této recenze na tomto místě s úsměvem vzpomíná na pátrání po lokaci události na fotografii č. 17, nicméně ten morový sloup na pardubickém náměstí nakonec našťastí k identifikaci přece jen pomohl... Velmi cenný je také závěrečný osobní a zeměpisný rejstřík, který odkazuje nejen na biogramy samotné a na hlavní kapitoly publikace, ale také (a to je třeba opět ocenit výslovně) na editované dokumenty. Publikace prostě a jednoduše obsahuje všechno, co má kvalitní odborná práce mít, včetně závěrečného německého a anglického shrnutí.

Autor tohoto recenzního zamyšlení teď vlastně přemýšlí nad tím, co by asi tak mohl publikaci vytknout. Ano, pozorný čtenář v ní možná najde drobná

formální pochybení, regionální odborník třeba odhalí v údajích o „svém“ oberlandrátovi či v popisu fotografií nějaký věcný omyl. To se stát může a je pravděpodobné, že tomu tak při úctyhodném záběru publikace i bude. Laskavý, a především poučený uživatel však nad těmito drobnostmi jistě rád mávne rukou, protože pro něj bude mít celek mnohem větší hodnotu než jakýkoliv detail. A bude mít pravdu, když tímto postojem ocení obrovské úsilí autorů i nespornou hodnotu práce jako celku. Kvalitně připravený a realizovaný výzkumný projekt se zhmotnil do podoby potřebného a užitečného díla. Kéž by tomu tak bylo vždy...

Karel Řeháček

Martin KLEČACKÝ a kol., *Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918*, Praha, Národní archiv, 2020, 974 s.

Kromě výše recenzované publikace *Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé* je v pořadí druhým významným aktuálním biografickým počinem z produkce Národního archivu (NA) úctyhodně obsáhlý biografický lexikon, který vznikl ve spolupráci s Masarykovým ústavem a Archivem Akademie věd České republiky a v němž se kolektiv autorů pod vedením Martina Klečackého zaměřuje na představitele politické správy v Čechách před rokem 1918.

„*Koukni do Špiritové*“, zněla dosud častá a dobře míněná rada starších kolegů mladším historikům a archivářům, kteří potřebovali získat biografické či profesní údaje např. o okresních hejtmanech. Slovník představitelů státní správy v Čechách 1850–1918, sestavený archivářkou Státního ústředního archivu v Praze (dnes NA) Alexandrou Špiritovou, byl skutečně mezi odbornou veřejností oblíbený a často využívaný,^{3]} nejen kvůli množství cenných údajů, které obsahoval, ale také kvůli jeho praktické skladnosti, jež vycházela z jeho formátu.

Mnozí si však uvědomovali, že zmíněná biografická příručka má své limity, které spočívaly v selektivnosti výběru zachycených osobností i z omezeného množství informací. To bylo dáno jak tehdy využitelnými informačními zdroji, tak vlastními rozsahy a obsahy jednotlivých biogramů. A věděla to, možná nejlépe ze všech, i sama autorka, která začala bezprostředně po vydání svého díla shromažďovat podklady k jeho upgradu. K tomu sice nakonec již za jejího života nedošlo, přesto se Špiritové poznámky a výpisky staly pro její pokračovatele cenným vodítkem.

^{3]} Alexandra ŠPİRITOVÁ, *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850–1918*, Praha 1993.

Ředitelka NA Eva Drašarová v úvodu k recenzované publikaci uvedla to, co pozná každý uživatel po prolísování několika stránek: rozhodně se nejedná o upgrade. V žádném smyslu tohoto slova. Čtenář k verifikaci tohoto tvrzení nakonec ani knihou listovat nemusí, stačí pouze optické srovnání obou publikací. A již po zběžném pročtení zjistí, že skutečně vznikl lexikon zcela nový. Špiritová byla první, Klečacký a spol. jsou prostě jiní.

Kvalitativní změna je vyložena již v Klečackého předmluvě, z níž jsou rozdíly patrné okamžitě: nesrovnatelně větší pramenný záběr, množství kvalitní odborné literatury, dělný autorský tým. A samozřejmě i výpočetní technika, která práce tohoto typu výrazně usnadňuje a o níž si mohla Špiritová nechat ve své době pouze zdát. To vše umožnilo autorskému týmu nevidaný rozlet, který, spojený s pílí a akribií všech zúčastněných, nemohl nepřinést výsledky.

Další drobná kapitola informuje uživatele o základním vymezení „kolbiště“ publikace, o systému politické správy a jeho změnách v letech 1849–1918. Tento text je výstižný, přehledový, do podrobností není třeba zacházet, pro uživatelské potřeby lexikonu zcela dostačuje, pro další informace může zájemce sáhnout do existující odborné literatury, zejména *Dějiny správy*. Příjemným a užitečným doplněním textu jsou však hlavně přehledová schémata hodnostních tříd a úředních titulů, krajského zřízení z roku 1855 včetně podřízených okresních úřadů, okresních hejtmanství z roku 1868 či platových poměrů úředníků.

Jedním z velkých nedostatků slovníku Špiritové byla jistá nezřetelnost výběru zachycených osobností. Z mnohých hesel nebylo zcela patrné, jakou pozici daná osoba v systému politické správy vlastně zastávala, v jakém postavení v úřadu působila, chyběla jasná geneze jejího služebního postupu. Autorský tým pod vedením Klečackého si byl tohoto hendikepu našťásti dobře vědom a v kapitole týkající se úředníků a jejich kariéry ve struktuře hesla zcela pregnantně popsal, kdo v recenzovaném lexikonu bude uveden (s. 33–34). Další důležitou informací je pak i to, jak a proč struktura hesla vypadá a z jakých zdrojů byly údaje v jednotlivých kategoriích získávány.

Následuje přehled nejdůležitějších využitých archivních souborů (již nejen těch v péči NA, ale též dalších archivních institucí), dobových periodik, citované základní biografické literatury (kromě českých lexikonů také rakouské Aldgasser a Wurzbach), ovšem další prameny a odborná literatura jsou uvedeny i přímo u jednotlivých biogramů, a seznam zkratk.

Od s. 47 pak už následuje pravá biografická smršť. Jednotlivá hesla jsou vytvářena podle předem stanovené struktury a obsahují opravdu obrovské množství různorodých údajů. V tom je skutečně, ve srovnání se Špiritovou, dílo Klečackého a jeho spolupracovníků unikátní a nejspíš nedostizitelné. Je jen stěží představitelné, kolik času a úsilí tohle všechno stálo. Až se ani nechce psát drobná výtka, že by si text pod přehledovou tabulkou s genezí služebního

postupu úředníků zasloužil alespoň drobnou grafickou stratifikaci v něm obsažených informací. Jako u těch oberlandrátů, chce se dodat, jenže těch bylo jen 53, kdežto zde se jedná o tisíce jmen. A každý řádek navíc představuje v tomto množství ve výsledku mnoho nových stránek. Vím, a tak už raději mlčím...

Precizní jsou i přehledy, které následují po vlastních biogramech (od s. 827). Seznamy českých místodržitelů a pražských policejních ředitelů, přehledy departementů v různých obdobích vývoje místodržitelství i s jejich úřední náplní, ale hlavně to, co potěší regionální historiky, archiváře i badatele: personální obsazení vedení okresních hejtmanství (úřadů, politických správ), mnohde dovedené až do roku 1938! Následují seznamy hesel a vyobrazení, klíčový jmenný rejstřík a cizojazyčné shrnutí (škoda, že není také v němčině).

A na závěr jen zběžná kontrola obsahu: mí oblíbení plzeňští okresní hejtmani Dvořák a Hatlák tu jsou též, první na skupinové fotografii, druhý má dokonce i vlastní portrét. Všechny uváděné údaje k nim jsou pravdivé, což velmi oceňuji. A jsem přesvědčený, že to nebude jen můj názor. Do knihoven vědeckých, akademických i paměťových institucí se díky Klečackému a jeho spolupracovníkům dostává potřebná a nesmírně kvalitní publikace, která její autory bezpochyby přežije. A plným právem!

Karek Řeháček

ZPRÁVY

Ohlédnutí za jedinečnou plzeňskou výstavou evropského významu. Neoklasicismus mezi technikou a krásou. Pietro Nobile (1776–1854) v Čechách

Západočeská galerie v Plzni, výstavní síň „13“, Pražská 13, 20. 11. 2019 – 9. 2. 2020. Autorka koncepce Taťána Petrasová z Ústavu dějin Akademie věd České republiky, kurátor výstavy za Západočeskou galerii Petr Jindra.

Alternativní název výstavy by mohl znít i *Evropský architekt ve službách evropského politika*, protože do českého kulturního povědomí vstoupil tento věhlasný švýcarský Ital především coby dvorní architekt knížete Klementa Václava Lothara Metternicha, pro nějž vybudoval jak reprezentativní sídlo na zámku Kynžvart, tak zčásti přestavěl areál zrušeného cisterciáckého kláštera v Plasích, a to s ohledem na železářskou výrobu. Ovšem Nobileho působení na půdě Království českého se neomezovalo jen na Metternichovy zakázky, nemluvě o architektonických pedagogických i projektových aktivitách ve Vídni, Praze i jinde v rakouské monarchii.

Pietro Nobile (1776 vesnice Campestre u Bellinzony – 1854 Vídeň), rodák ze švýcarského italskojazyčného kantonu Ticino, patřil k následovníkům slavné generace architektů Ledoux a Boullého, s jejichž myšlenkami se seznámil, když v letech 1800–1806 studoval na Akademii St. Luca v Římě. Zde nepochybně do sebe nasál kromě římského vzduchu i celoživotní fascinaci antickým uměním. Ke slávě a evropskému úspěchu mu však pomohla až Vídeň.

Využil totiž skvělou nabídku stát se ředitelem architektonické školy na Akademii výtvarných umění ve Vídni, kam přišel jako dosud neznámý, zato ambiciózní třicátník v roce 1806. Coby záhy uznávaná autorita tamějšího stavebního úřadu schvaloval všechny veřejné projekty. Jeho pozici posílila podpora a téměř přátelský vztah s knížetem Metternichem, s nímž se seznámil v roce 1816. Díky němu se dostával k velmi zajímavým a rozmanitým zakázkám. To dokládá i skutečnost, že následujících 33 let byli oba muži téměř v denním osobním nebo písemném kontaktu. Na výstavě jsem ale postrádal bližší chronologické a biografické zařazení, a to jak u Metternicha (údaje o jeho kariéřním postupu), tak u Nobileho (o jeho osobním a rodinném životě se tu nedovíme vůbec nic).

Výstava je rozdělena do tří tematických okruhů. První představuje Nobileho inspiraci a začátky tvorby v tuzemsku, kam patří návrh pro plaskou železářnu. Ostatně právě na projektu a výstavbě železářského komplexu v Plasích, budovaného v areálu zrušeného cisterciáckého kláštera, od roku 1827, se projevilo ono proklamované spojení klasicky pojatého „krásna“ a „techniky“, tj. využití litiny pro sloupy a stavební podpůrné konstrukce. Negativem Nobileho pojetí „estetiky“ byla ovšem negace středověké architektury, a tak došlo

v Plasích i ke zničení unikátních románských prvků. Tzv. francouzská revoluční architektura a neoklasicistní doktrína se promítla i do dalších Nobileho projektů, jako např. ve vídeňském Hofburgu či v hospodářských utilitárních stavbách v Kynžvartu (pivovar).

Druhá sekce výstavy se zabývala budovami Metternichovy rezidence v Kynžvartu. Zdejší barokní zámek totiž nevyhovoval kancléřovým nárokům, a tak pověřil Nobileho, aby jej v letech 1820–1839 přestavěl do stylu vídeňského klasicismu, a to dostavbou třetího křídla a vytvořením reprezentativního čestného dvora. Původní velkolepý projekt, inspirovaný velkými teoretiky architektury antiky a renesance, Vitruviem a Palladiem, však úplně dokončen nebyl. Místo monumentální brány ve stylu římských triumfálních oblouků byla postavena „jen“ kovová mříž (že by všemocnému kancléři docházely peníze?). Významný úkol získal v létě 1833, kdy papež Řehoř XVI. zaslal Metternichovi z Říma oltář z vyhořelé křesťanské baziliky (dodávám sv. Pavla za hradbami), pro který Nobile vybudoval novou zámeckou kapli. Nobile se podepsal společně s Johannem Riedlem i pod koncepcí rozsáhlého zámeckého parku v anglickém stylu. Na výstavě návštěvník spatřil originální kynžvartské skici, plány, modely i odličky některých použitých architektonických prvků.

V poslední části expozice se návštěvníci seznámili s dalšími projekty, na nichž se Nobile podílel. Nobile se kupodivu neomezil jen na svůj oblíbený neoklasicismus (který nadřazoval nad vše ostatní), ale zřejmě pod tlakem objednavatelů (jakým byl např. hrabě Karel Chotek, nejvyšší purkrabí hrabě Království českého) se nevyhýbal ani neogotice a ranému historismu. Podepsán je tak pod projektem Staroměstské radnice v Praze či dostavby katedrály v Ostrihomi. V případě Staroměstské radnice nebyl naštěstí návrh plně realizován a novogotické torzo, zničené náletem 1945, již obnoveno nebylo. Za zmínku stojí v této souvislosti ještě například projekt nedochované pražské Koňské brány na horním konci Koňského trhu (v místech dnešního Národního muzea na Václavském náměstí).

Fascinace antikou (a renesancí) byla ovšem pro Nobileho zásadní. Autorka výstavy správně poukázala na euforii, vyvolanou objevením (spíše ale znovuobjevením) úžasných dórských chrámů v italském Paestu a v sicilském Agrigentu (řecky Akragas). Antické motivy využil Nobile u řady projektů. I v četných variantách pro Koňskou bránu se ozývá dobové téma řeckých dórských sloupů a motiv monumentálních náhrobků přetavil Nobile do nejrůznějších návrhů nefigurativních pomníků, sloupů a obelisků. To se projevilo i v nejznámějším pomníku k oslavě vítězství ruských vojsk v bitvě u Chlumce v srpnu 1813. Zadání na projekt pomníku dostal Nobile od Metternicha již v roce 1826, ale dokončení se protáhlo na celé desetiletí. Sluší se také připomenout, že hlavicí sloupu korunuje replika slavného archeologického nálezů sochy bohyně Vítězství, řecké Níké z italské Brescie. Nobile až do konce života sledoval

stylovou diskusi mezi zastánci renesančního, respektive antického stavebního systému, a přívrženci neogotiky. Jako celoživotní obdivovatel antiky se k proměně paradigmatu ve prospěch adorace středověku po roce 1848 vyjadřoval jednoznačně kriticky. Jeho autorita a pozice na vídeňské akademii slábla, což dokládá jeho povzdech „*Profesoři na akademii rozvíjejí jiný druh architektury než ten, který jsem já přijal, pročez s nimi nemohu být v harmonii*“. S lítostí také konstatoval: „*Nic se nechce slyšet o italské architektuře klasických autorů, všechno to směřuje k přijetí architektury gotické, byzantské a románské, jak se to děje v Německu a také ve Francii. Moje předlohy listy nejsou už přijímány a je ztracena práce téměř celého století.*“ Přesto se Nobileho knihovna a pozůstalost celkem dobře zachovala, byť rozptýlena do několika dílců fondů (hlavně ve Vídni a v Terstu). Proto bylo obtížné na výstavu získat tak rozsáhlý soubor originálních plánů, map, skic, odlišků modelů, kreslených i tištěných alb, knih a ukázek korespondence.

Západočeské galerii se tak ve spolupráci s Ústavem dějin umění AV ČR podařil mimořádný výstavnický, ale také průkopnický badatelský počín. Po Terstu, Salernu, Římě a Paříži se západočeská metropole stala dalším městem, které představuje monografickou výstavu geniálního architekta, klasika neoklasicismu, a to v celoevropských souvislostech, nota bene na základě obdivuhodného několikaletého studia hmotných i písemných pramenů po celé Evropě.

Kvůli rozptýlenosti fondů, které jsou dnes uloženy ve Vídni, Terstu, Bellinzone, Praze, Krakově, Kynžvartě a na dalších místech, nebylo dosud souhrnně možné tuto významnou autoritu středoevropské architektury v úplnosti představit. Plzeňská výstava tak byla od roku 1954, kdy město Terst uspořádalo prezentaci ke stému výročí Nobileho úmrtí, čtvrtou a zatím nejpodrobnější příležitostí vidět originály kreseb, plánů a modelů. Expozice odrážela pocho-pitelně a výstižně zejména architektovu vazbu na západočeský prostor, na jeho aktivity na Kynžvartě a v Plasích. Realizace výstavy by ovšem nebyla možná bez spolupráce s řadou nejen českých, ale i rakouských, švýcarských, italských a polských institucí. Součástí expozice je mimo jiné sedm děl zapůjčených z vídeňské Albertiny a na téměř padesát exponátů z Polo museale del Friuli Venezia Giulia v Terstu. Závěrem je žádoucí znovu připomenout klíčovou badatelskou roli autorky výstavy Taťány Petrasové a jejích evropských kontaktů.

K výstavě byla vydána stejnojmenná publikace *Neoklasicismus mezi technikou a krásou. Pietro Nobile (1776–1854) v Čechách*, jejímiž autory jsou zmíněná Taťána Petrasová a její italské kolegyně Rossella Fabiani a Luca Caburlotto (Západočeská galerie v Plzni a společně nakladatelství m Ústavu dějin umění AV ČR Artefactum).

Jan Kumpera

Nová výstava v Západočeské galerii – Od práce k zábavě. Podoby volného času v umění XIX. století. Západočeská galerie v Plzni, Pražská 13, 28. 2. 2020 – 10. 5. 2020 (s očekávaným prodloužením do podzimu 2020). Hlavní autor Roman Prahel, kurátor Petr Jindra.

Originální výstavní nápad a úspěšná realizace je výsledkem týmové spolupráce uměleckých historiků i galerijních pracovníků obou zúčastněných a pořádajících institucí, Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky a Západočeské galerie v Plzni. Již tradičně bývá tato plzeňská výstava, vždy první v kalendářním roce, navázána na každoroční mezioborové sympozium, konané v rámci festivalu Smetanovská Plzeň, již jubilejního dvacátého. Je tomu tak i letos, a tak její zaměření koresponduje s hlavním tématem konference, tj. fenoménem narůstání volného času v různých vrstvách populace během „dlouhého století“ od napoleonských válek přes éru industrializace a liberalizace až po první světovou válku. Autorům se podařilo sestavit reprezentativní kolekci výtvarných artefaktů, odrážejících tento tematicky rozsáhlý okruh především v dílech českých malířů. Ale vystavený soubor netvoří jen plátna známých mistrů štětce, jakými byli Josef a Quido Mánesové, Bedřich Havránek, Karel Purkyně, Václav Brožík, Antonín Chitussi, Alfons Mucha, Josef Navrátil, Jan Preisler či Luděk Marold (většinou se navíc jedná o méně „okoukaná“ plátna). Devět desítek vystavených exponátů tvoří vedle olejomalb také kresby a grafika i fotografie. Na výstavě se (bohužel stále utajeným) bohatstvím svých depozitářů mohla pochlubit nejen Západočeská galerie, ale návštěvníkovi jsou tu prezentována i další vesměs méně známá díla, a to jak z Národní galerie, tak z dalších českých a moravských oblastních galerií. V bývalém Tyršově muzeu tělesné výchovy a sportu se podařilo „objevit“ a prvně zde veřejnosti představit i keramické humoristické sochy a sportovní trofeje. Ocenit je třeba i úspěšnou snahu organizátorů získat na plzeňskou výstavu i množství děl z jinak nepřístupných soukromých sbírek.

Respekt si zaslouží i prostorové uspořádání ve stíněném přízemí hlavní galerijní budovy v Pražské ulici č. p. 13. Do omezeného prostoru se přesto podařilo přehledně a vkusně vměstnat všech devět částí, spjatých s hlavními tématy. Zhruba devadesátka artefaktů a exponátů je rozčleněna do devíti tematických souborů, představujících a připomínajících hlavní okruhy ikonografie spjaté s volným časem: I. Návštěva lázní, výlet a procházka / II. Zasnění, odpočinek, zahálka a nuda / III. Svět dětství a mateřství / IV. „Živé obrazy“ a inscenovaná figurální fotografie / V. Svátky, slavnosti a zábavy / VI. Optická hříčka, desková hra a zábavní časopis / VII. Erotika krotká či nezřízená? / VIII. Hospoda, vinárna a kavárna / IX. Sportování: od péče o tělo k soutěži v pohybu.

Celkově výstava díky své obsahové pestrosti a „výmluvnosti“ exponátů vystihla zdánlivě pohodovou atmosféru české společnosti 19. století (a to navzdory sociální i politicky spíše nepříznivé realitě). Tehdejší „snění“ a „hledání lidského štěstí“ ostatně dobře koresponduje s pocity našich předků, anonymně zachycených na starých obrázcích, kresbách a zažloutlých fotografiích. Jistě se jedná o fenomén celoevropský, ale zároveň i bytostně český. Autoři výstavy zdůrazňují, že do zábavy patřily také svátky, slavnosti a zábavy, deskové hry, časopisy, setkávání lidí v hospodách, kavárnách či vinárnách a rovněž erotika. Nové formy trávení volného času se radikálně měnily, místo uměleckých salonů a uhlazeného muzicírování nastupují výlety a procházky do přírody, pivní společnosti, společensky pojaté sportování. Mnohý současný návštěvník tak může při prohlídce výstavy pocítit i jistou sentimentální touhu po starých, „šťastných“ dobách netušících nic o katastrofách 20. století ani o globalizačních hrozbách našeho věku (možná je v tom i kouzlo nechtěného, z hlediska autorů prvkem nezamýšleného „cimrmanovské“ nostalgie).

Jan Kumpera

Seznam autorů

Doc. PhDr. Petr Hlaváček, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
hlavacek.kadan@seznam.cz

Mgr. Petr Khás

Doktorand katedry historických věd FF ZČU v Plzni;
Petr.Khas@seznam.cz

Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jankilian@email.cz

Prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jkumpera@seznam.cz

Mgr. Daniel Martínek

Doktorand katedry historických věd FF ZČU v Plzni;
daniel17@khv.zcu.cz

Mgr. et Mgr. Michal Preusz, Ph.D.

Katedra archeologie FF ZČU v Plzni;
preusz@kar.zcu.cz

Dott.ssa Klára Preusz

Katedra archeologie FF ZČU v Plzni;
pacliko@kar.zcu.cz

PhDr. Karel Řeháček

Státní oblastní archiv v Plzni
rehacek@soaplzen.cz

Mgr. Jiří Vyčichlo

Doktorand katedry historických věd FF ZČU v Plzni;
jiriratm@students.zcu.cz

Pokyny pro autory příspěvků

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny nechtě jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách v angličtině; seznam klíčových slov v angličtině (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citaci titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nепublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např.: Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtěž“.

